

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ  
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ  
ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ**

**ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ  
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ:  
«ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ»**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ  
ΣΤΗΝ  
«ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ»**

**ΥΠΟ ΤΟΝ ΤΙΤΛΟ:  
«ΠΕΙΡΑΜΑΤΑ ΣΕ ΖΩΑ: ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ,  
ΗΘΙΚΑ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ  
ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ»**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ & ΜΕΛΟΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ  
ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:**

κ. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΧΑΝΟΣ

**ΕΤΑΙΡΑ ΜΕΛΗ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:**

κ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΡΑΓΓΑΣ

κ. ΧΑΡΗΣ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ

**ΣΥΓΓΡΑΦΗ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:**

ΜΑΙΡΗ Ν. ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (Α.Μ. 0910Μ020)

**ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2013**

«Η αληθινή καλοσύνη του ανθρώπου δεν μπορεί να φανερωθεί με απόλυτη καθαρότητα και απόλυτη ελευθερία παρά μόνον απέναντι σε αυτούς που δεν εκφράζουν καμία δύναμη. Η πραγματική ηθική δοκιμασία της ανθρωπότητας (η πιο ριζική, που είναι τοποθετημένη τόσο βαθειά ώστε να ξεφεύγει από το βλέμμα μας), είναι οι σχέσεις με αυτούς που είναι στο έλεός μας: τα ζώα. Κι εδώ είναι που τοποθετείται η μεγαλύτερη αποτυχία του ανθρώπου, μία καταστροφή βασική από την οποία απορρέουν όλες οι υπόλοιπες». - Milan Kundera (“Nesnesitelná lehkost butí” - «Η Αβάσταχτη Ελαφρότητα του Είναι», Μέρος έβδομο, Το χαμόγελο του Καρένιν, κεφάλαιο 2, σελ. 294, μετάφραση: Κατερίνα Δασκαλάκη, ειδική έκδοση για την εφημερίδα «ΤΟ ΒΗΜΑ», 1983 Milan Kundera, 1986 “HESTIA”, 2007 για την παρούσα έκδοση Metropoli SpA Gruppo Editoriale L’Espresso).

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ..-1**

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ.....-3**

**INTRODUCTION (IN ENGLISH).....-4**

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ (ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ).....-6**

### **A. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ**

**1.1 Προοίμιο: Οι θεμελιώδεις έννοιες των όρων «ζώο» και «πείραμα» και συναφείς πληροφορίες.....-8**

**1.2 Ιστορική προσέγγιση των δοκιμών σε ζώα.....-11**

### **B. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ**

**2.1 Νομοθετικό πλαίσιο αφορών στις πειραματικές δοκιμές σε ζώα.....-15**

**2.2 Γενική επισκόπηση του π.δ. 160/1991 με σκοπό τη συμμόρφωση προς την Οδηγία 86/609/ΕΟΚ.....-20**

**2.3 Γενική επισκόπηση του Ν. 2015/1992 για την κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς ή άλλους επιστημονικούς σκοπούς.....-27**

**2.4 Η πορεία από την Οδηγία 86/609/ΕΟΚ στην Οδηγία 2010/63/ΕΕ και τα βασικότερα σημεία της νέας Οδηγίας.....-30**

**2.5 Η Οδηγία 76/768/ΕΟΚ (τροποποιηθείσα) και ο νέος Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009 σε ό,τι αφορούν στις δοκιμές σε ζώα.....-39**

**2.6 Ενδεικτική νομολογία αφορώσα στην Οδηγία 86/609/ΕΟΚ.....-48**

**2.6.1 Απόφαση του ΔΕΚ (πέμπτο Τμήμα) της 18<sup>ης</sup> Οκτωβρίου 2001 στην υπόθεση C – 354/1999.....-48**

**2.6.2 Απόφαση του ΔΕΚ (πέμπτο Τμήμα) της 12<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου 2002 στην υπόθεση C – 152/2000.....-53**

**2.6.3 Απόφαση του ΔΕΚ (πέμπτο Τμήμα) της 16<sup>ης</sup> Ιανουαρίου 2003 στην υπόθεση C – 205/2001.....-65**

**2.7 Ενδεικτική νομολογία αφορώσα στην Οδηγία 76/768/ΕΟΚ, όπως ίσχυε τροποποιηθείσα.....-70**

**2.7.1 Απόφαση του ΔΕΚ (τμήμα μείζονος συνθέσεως ) της 24<sup>ης</sup> Μαΐου 2005 στην υπόθεση C – 244/2003.....-70**

## **Γ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ**

**3.1 Δεοντολογία των πειραμάτων σε ζώα στα πανεπιστημιακά ιδρύματα.....-75**

**3.2 Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής και ηθικά διλήμματα αφορώντα στις πειραματικές δοκιμές σε ζώα.....-88**

**3.3 Φιλοσοφικοί προβληματισμοί σχετικά με τα εν γένει δικαιώματα των ζώων.....-94**

## **Δ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ**

**4.1 Ιατρικές πληροφορίες και διαπιστώσεις αφορώσες στις πειραματικές δοκιμές σε ζώα.....-113**

<b>4.2</b>	<b>Εναλλακτικές τεχνικές - μέθοδοι αντικατάστασης των πειραματικών δοκιμών σε ζώα.....</b>	<b>-119</b>
------------	--	-------------

## **Ε. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ**

<b>5.1</b>	<b>Προ του επιλόγου.....</b>	<b>-128</b>
------------	------------------------------	-------------

<b>5.2</b>	<b>Βασικές επιλογικές συμπερασματικές σκέψεις.....</b>	<b>-132</b>
------------	--	-------------

	<b>ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ.....</b>	<b>-136</b>
--	---	-------------

	<b>ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ.....</b>	<b>-142</b>
--	---	-------------

	<b>ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ.....</b>	<b>-147</b>
--	--------------------------------	-------------

## **ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ**

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

- αναλ: αναλυτικά.
- Απόφ: Απόφαση.
- Άρθρ: Άρθρο.
- Βλ: Βλέπε.
- Δ.Ε.Β.Ε.: Διαβητολογική Εταιρεία Βορείου Ελλάδος.
- ΔΕΕ: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- ΔΕΚ: Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- ΔΣΑ: Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών.
- εδ. ή εδάφ: εδάφιο.
- Ε.Δ.ΕΙ.Λ: Επιτροπή Διαχείρισης Ειδικού Λογαριασμού.
- Ε.Ε: Ευρωπαϊκή ένωση.
- ΕΚ: Ευρωπαϊκή Κοινότητα.
- Ε.Κ.Ε: Ελληνική Κτηνιατρική Εταιρεία.
- ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα.
- Επ. ή επόμ: Επόμενα.
- Επιμ: Επιμέλεια.
- ΕΣΔΕΑ: Εθνικός Σχεδιασμός Διαχείρισης Επικίνδυνων Αποβλήτων.
- ΜΚΟ: Μη Κυβερνητική Οργάνωση.
- Ν. ή ν: Νόμος.
- ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης.
- Ό.π: Όπως παρέβαλε.
- ΠΑ.Κ.Ε: Πανεπιστημιακό Κέντρο Επιμόρφωσης.
- Παρ: Παράγραφος.
- π.δ ή Π.Δ: Προεδρικό Διάταγμα.
- Περ: Περίπτωση.
- ΠΟ.ΦΥ.ΖΩ: Πολίτες για τα δικαιώματα της Φύσης και της Ζωής.

- Πρβλ: Παράβαλε.
- Σ: Σύνταγμα.
- Σελ ή σ: Σελίδα.
- Σχετ: Σχετικά.
- Υπ' αρ. ή υπ' αριθ: Υπ' αριθμόν.
- Υπόθ: Υπόθεση.
- Υ.Α: Υπουργική Απόφαση.
- ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδος της Κυβερνήσεως.

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΩΝ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

- AFMA: Americans For Medical Advancement.
- BBC: British Broadcasting Corporation.
- BUAV: British Union for the Abolition of Vivisection.
- CCAC: Canadian Council of Animal Care.
- CCIC: Coalition for Consumer Information on Cosmetics.
- CNN: Cable News Network.
- com: company.
- ECVAM: European Centre for the Validation of Alternative Methods.
- Edu: Education.
- EU/eu: Europa.
- FAQ: Frequently Asked Questions.
- FDA: Food and Drug Administration.
- GR/ gr: Greece.
- LIAR: Institute for Laboratory Animal Research.
- lpag: laboratory primate advocacy group.
- M.I.T: Massachusetts Institute of Technology.
- NAP: National Academies Press.
- NASA: National Aeronautics and Space Administration.
- NIH: National Institutes of Health.
- org: organisation.
- PCRM: Physicians Committee for Responsible Medicine.
- PETA: People for the Ethical Treatment of Animals.
- Pub: Publications.
- UK: United Kingdom.
- US: United States.
- WPI: WORCESTER POLYTECHNIC INSTITUTE.



## **INTRODUCTION (IN ENGLISH)**

In this essay we will deal with the issue of actual experimentation on animals. An issue which, to our disappointment, we found that Greek references about it are really incomplete, as opposed to the international references a great part of which have been invaluable to the writing and completion of this study.

The purpose of this work, without claiming laurels of scientific originality, is the minimum effort for the readers to understand the criticality of conducting experiments on animals and the effort of simultaneous updating of them on key issues related to this matter: either these issues are related to legal formalities that are applied (or that should be applied) to animal testing such in Greece as internationally, either they are related to ethical dilemmas arising from these experiments, either they are related to philosophical reflections about animal rights in general and in connection to their moral or legal status, either they are related to medical issues and findings that have to do directly with animal testing.

So in the first chapter, the reader comes to a first contact with the fundamental concepts of this study, such as the term “animal” as the term “experiment”. Subsequently the reader recruits additional information relevant to animal experiments and becomes a part of the history of animal experimentation retrospectively.

In the second chapter, which is one of the most critical pillars of this essay, it is quoted the legal framework that is applied in our country and in Europe in general regarding this issue, it is attempted the analysis and clarification of the main points of the most basic relevant legislative provisions and they are also listed relevant jurisprudential (case – law) examples.

The third chapter, which is also very important as the preceding, exists as the mean of exposing and analyzing all the ethical and philosophical issues that may arise by testing on animals. In that regard the reader may be informed about the ethics that are applied (or should be applied) in different universities of our country and abroad (in relation to the ethical evaluation of animals), the ethical issues that are raised by the conducted experiments and the philosophical problematic that has to do with animal rights in general.

The reason of existence of the fourth chapter – but in a way that does not reach the strictly medical scientific expertise, so it can be understandable by the average reader who does not have thorough medical knowledge, thing which also would exceed the limits of this assignment – is to provide certain medical information and findings about the experiments on animals and to suggest some alternative methods.

This essay is completed with the fifth chapter with some questions posed in the form of initially concerns, then the relevant details are provided, but also with some basic concluding thoughts, as a result of the earlier development of the whole matter, with the hope and faith that on the following pages each one of us will be able to find and above all to think about the answers everyone was seeking.

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ (ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ)

Στο παρόν πόνημα θα μας απασχολήσει το ζήτημα των πραγματοποιούμενων πειραματισμών στα ζώα. Ένα θέμα για το οποίο, προς μεγάλη απογοήτευσή μας, διαπιστώσαμε ότι η ελληνική βιβλιογραφία επ' αυτού είναι ελλιπέστατη, εν αντιθέσει με την ξενόγλωσση, πλήθος της οποίας υπήρξε πολύτιμο για τη συγγραφή και ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης.

Σκοπός της συγκριμένης εργασίας, δίχως να διεκδικεί δάφνες επιστημονικής πρωτοτυπίας, είναι η στοιχειώδης προσπάθεια κατανόησης της κρισιμότητας της διεξαγωγής πειραμάτων σε ζώα και παράλληλης ενημέρωσης του αναγνωστικού κοινού για βασικά θέματα που άπτονται του εν λόγω ζητήματος: είτε αυτά αφορούν στις νομικές διατυπώσεις που διέπουν (ή πρέπει να διέπουν) την πραγματοποίηση δοκιμών σε ζώα στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, είτε αφορούν στα ηθικά διλήμματα που γεννώνται από τους δεδομένους πειραματισμούς, είτε αφορούν σε φιλοσοφικούς προβληματισμούς σχετικά με τα εν γένει δικαιώματα των ζώων και εν συναρτήσει με την ηθική ή και νομική τους υπόσταση, είτε πάλι αφορούν σε ιατρικά θέματα και διαπιστώσεις που σχετίζονται άμεσα με τις ζωικές δοκιμές.

Έτσι στο πρώτο κεφάλαιο ο αναγνώστης έρχεται σε μια πρώτη επαφή με θεμελιώδεις έννοιες της μελέτης αυτής, όπως η έννοια του όρου «ζώο» και «πείραμα». Εν συνεχεία προσλαμβάνει πρόσθετες συναφείς πληροφορίες για τα πειράματα στα ζώα καθώς και γίνεται μέρος της ιστορίας των ζωικών πειραματισμών αναδρομικά.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, που αποτελεί έναν από τους κρισιμότερους πυλώνες του παρόντος πονήματος, παρατίθεται το νομικό πλαίσιο που ισχύει στη Χώρα μας αλλά και στην Ευρώπη εν γένει αναφορικά με το συγκεκριμένο ζήτημα, επιχειρείται ανάλυση και διευκρίνιση των

βασικότερων σημείων των κύριων σχετικών νομοθετικών διατάξεων, καθώς και παρατίθενται σχετικά νομολογιακά παραδείγματα.

Το τρίτο κεφάλαιο, επίσης πολύ σημαντικό με το προηγούμενο, υφίσταται ως το μέσο έκθεσης και ανάλυσης των ηθικών και φιλοσοφικών ζητημάτων που είναι δυνατόν να προκύψουν από τις δοκιμές σε ζώα. Συναφώς ο αναγνώστης μπορεί να ενημερωθεί για τη δεοντολογία που ισχύει (ή πρέπει να ισχύει) σε διάφορα πανεπιστημιακά ιδρύματα της Χώρας αλλά και του εξωτερικού (σε συνάρτηση με την ηθική πάντα αξιολόγηση των ζώων), τα ηθικά θέματα που τίθενται από τα διεξαχθέντα πειράματα καθώς και την φιλοσοφική προβληματική που υφίσταται αναφορικά με τα εν γένει δικαιώματα των ζώων.

Ο λόγος ύπαρξης του τέταρτου κεφαλαίου - με τρόπο ωστόσο που να μην φθάνει στην αυστηρά ιατρική επιστημονική εξειδίκευση, ώστε να μπορεί να είναι εύληπτο από τον μέσο χρηστό αναγνώστη ο οποίος δεν διαθέτει ενδελεχείς ιατρικές γνώσεις, κάτι που εξάλλου θα ξεπερνούσε και τα όρια της παρούσας - είναι η παροχή ορισμένων ιατρικών πληροφοριών και διαπιστώσεων σχετικά με τα πειράματα σε ζώα, καθώς και η πρόταση κάποιων εναλλακτικών μεθόδων.

Η εν λόγω εργασία ολοκληρώνεται με το πέμπτο κεφάλαιο και με κάποια ερωτήματα που τίθενται υπό τη μορφή αρχικά προβληματισμών, παρέχοντας κατόπιν τις σχετικές διευκρινήσεις, αλλά και με ορισμένες βασικές επιλογικές συμπερασματικές σκέψεις, ως απόρροια της προηγηθείσας ανάπτυξης του όλου θέματος, με την ελπίδα και πίστη ότι στις σελίδες που έπονται ο καθένας από εμάς θα μπορέσει να βρει και προπαντός να προβληματισθεί για τις απαντήσεις που αναζητούσε.

## **A. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ**

### **1.1 Προοίμιο: Οι θεμελιώδεις έννοιες των όρων «ζώο» και «πείραμα» και συναφείς πληροφορίες**

Ο όρος «ζώο», όπως είναι ευρέως γνωστό, προέρχεται από το ρήμα «ζω», που σημαίνει ότι έχω ζωή και ότι βρίσκομαι στη ζωή, και αναφέρεται σε κάθε ζωντανό οργανισμό προικισμένο με αισθήσεις και με την ικανότητα να μετακινείται και να εξασφαλίζει μόνος του την τροφή του, ήτοι κάθε ζωντανός οργανισμός που ανήκει στην ανώτερη κατηγορία από τις πέντε στις οποίες διακρίνει η νεότερη βιολογία τα έμβια όντα<sup>1</sup>. Στην Αγγλική γλώσσα ο αντίστοιχος όρος “animal” προέρχεται από την λατινική λέξη “animalis” που σημαίνει το «έχον (ανα)πνοή»<sup>2</sup>. Η βιολογική έννοια του εν λόγω όρου αναφέρεται σε όλα τα μέλη του λεγόμενου βασιλείου “Animalia” και περιλαμβάνει όντα τόσο διαφορετικά από τα συνήθη όπως οι σπόγγοι, οι μέδουσες, τα έντομα αλλά και οι άνθρωποι<sup>3</sup>.

Τα πειράματα σε ζώα, επίσης γνωστά και ως «δοκιμές» σε ζώα, «έρευνα» σε ζώα ή «in vivo» δοκιμές σε αυτά, αποτελούν τη χρήση μη ανθρώπινων όντων σε πειραματικές μεθόδους. Παγκοσμίως υπολογίζεται

---

<sup>1</sup> Οι υπόλοιπες τέσσερις κατηγορίες αφορούν στα φυτά, τους μύκητες, τα πρώτιστα, και τα μονήρη. Περαιτέρω φαίνεται να υπάρχει και η άποψη σύμφωνα με την οποία εξαιρείται από την στενή έννοια του «ζώου» ο άνθρωπος, καθότι τα ζώα δεν έχουν ενδιάθετο και έναρθρο λόγο. Βλ. σχετ. στο λήμμα «ζώο» (Λεξικό Τριανταφυλλίδη) στο «Λεξικό της κοινής νεοελληνικής», Νέα Ελληνική Γλώσσα, ΠΥΛΗ για την Ελληνική Γλώσσα, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://greek-language.gr>. Το εν λόγω έργο «Πύλη για την ελληνική γλώσσα και τη γλωσσική εκπαίδευση» έχει ενταχθεί στο πρόγραμμα για την κοινωνία της πληροφορίας, συγχρηματοδοτείται από την Ε.Ε. και υλοποιείται από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

<sup>2</sup> Sylvia Cooper, "Pets crowd animal shelter", The Augusta Chronicle, August 1, 1999, σελ. 3. Επίσης για το ίδιο βλ. σχετ. και στον διαδικτυακό τόπο <http://books.google.gr>.

<sup>3</sup> Sylvia Cooper, "Pets crowd animal shelter", The Augusta Chronicle, August 1, 1999, σελ. 3. Επίσης για το ίδιο βλ. και στον διαδικτυακό τόπο ως ανωτέρω.

ότι ο αριθμός των σπονδυλωτών ζώων<sup>4</sup> που χρησιμοποιούνται ετησίως για πειράματα, κυμαίνεται από δεκάδες εκατομμύρια σε περισσότερο από εκατό εκατομμύρια<sup>5</sup>. Ασπόνδυλα, ποντίκια, αρουραίοι, πουλιά, ψάρια, και βατράχια δεν περιλαμβάνονται στα στοιχεία της έρευνας αυτής. Μια πρώτη εκτίμηση των ποντικιών και των αρουραίων που χρησιμοποιήθηκαν για την διεξαγωγή πειραμάτων στις ΗΠΑ μόνο για το έτος 2001 ανέρχεται στον αριθμό των ογδόντα εκατομμυρίων τέτοιων ζώων<sup>6</sup>. Τα περισσότερα δε ζώα μετά το πέρας της πειραματικής διαδικασίας θανατώνονται<sup>7</sup>. Όσον αφορά μάλιστα στον τρόπο ανεύρεσης «πειραματόζωων», αυτός ποικίλλει από χώρα σε χώρα. Πολλά πάντως από αυτά είναι ζώα που αναπαράγονται και αναθρέφονται εξ αρχής για αυτόν τον σκοπό, άλλα πάλι είναι ζώα που τα περισυνέλεξαν και τα αιχμαλώτισαν από το ελεύθερο φυσικό τους περιβάλλον, ενώ άλλα είναι ζώα που παρέχονται από «εμπόρους» με το αντίστοιχο πάντα χρηματικό αντίτιμο<sup>8</sup>.

Η πειραματική έρευνα μπορεί να διεξάγεται στο εσωτερικό πανεπιστημίων, σε ιατρικές σχολές, σε φαρμακευτικές εταιρείες, σε ειδικά εξοπλισμένες φάρμες, καθώς και σε εξειδικευμένες εγκαταστάσεις που παρέχονται στη διάθεση βιομηχανιών για την πραγματοποίηση πειραμάτων<sup>9</sup>. Οι πειραματικές αυτές δοκιμές μπορεί να αφορούν στα

---

<sup>4</sup> Συνομοταξία ζώων με κύριο χαρακτηριστικό την ύπαρξη σπονδυλικής στήλης και ραχιαίου κεντρικού νευρικού συστήματος. Βλ. σχετ. στο λήμμα «σπονδυλωτός-ή-ό» (Λεξικό Τριανταφυλλίδη) στο «Λεξικό της κοινής νεοελληνικής», Νέα Ελληνική Γλώσσα, ΠΥΛΗ για την Ελληνική Γλώσσα, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο ως ανωτέρω.

<sup>5</sup> Meredith Cohn, " Alternatives to Animal Testing Gaining Ground ," The Baltimore Sun, 26 August 2010, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω εφημερίδας <http://baltimoresun.com> και στο πεδίο "HEALTH".

<sup>6</sup> Larry Carbone, "What Animals Want: Expertise and Advocacy in Laboratory Animal Welfare Policy", Oxford University Press, 2004, σελ. 26. Για το ίδιο βλ. και στον διαδικτυακό τόπο <http://books.google.gr>.

<sup>7</sup> Larry Carbone, "What Animals Want: Expertise and Advocacy in Laboratory Animal Welfare Policy", Oxford University Press, 2004, σελ. 22. Για το ίδιο βλ. όπως ανωτέρω.

<sup>8</sup> Christina Gillham, "Bought to be sold", Newsweek, February 16, 2006, στον διαδικτυακό τόπο <http://thedailybeast.com>.

<sup>9</sup> "Chapter 1: Introduction", Select Committee on Animals In Scientific Procedures Report, United Kingdom Parliament, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου <http://parliament.uk>, στο πεδίο "publications".

πεδία της λεγόμενης «καθαρής έρευνας» - όπως είναι η γενετική, η βιολογία, οι μελέτες συμπεριφοράς- όπως επίσης και στα πεδία της εφαρμοσμένης έρευνας – όπως η βιοϊατρική έρευνα, ο έλεγχος των ναρκωτικών ουσιών και η τοξικολογία – συμπεριλαμβανομένων και των καλλυντικών δοκιμών.

Οι υποστηρικτές της χρήσης ζώων σε πειράματα, όπως η βρετανική Βασιλική Εταιρεία (the british “Royal Society”)<sup>10</sup>, υποστηρίζουν ότι σχεδόν κάθε ιατρικό επίτευγμα του 20<sup>ου</sup> αιώνα στηρίζεται κατά κάποιον τρόπο στην πειραματική χρήση ζώων<sup>11</sup>, και μαζί με το Ινστιτούτο Έρευνας Ζώων Εργαστηρίου της αμερικανικής Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών ( the Institute for Laboratory Animal Research of the “US National Academy of Sciences”)<sup>12</sup> υποστηρίζουν ότι ακόμη και οι πιο εξελιγμένοι υπολογιστές αδυνατούν να αποτελέσουν κατάλληλα «πειραματικά μοντέλα», καθιστώντας έτσι απαραίτητη σε πολλούς τομείς την έρευνα σε ζώα<sup>13</sup>.

Ωστόσο, ένας μεγάλος αριθμός επιστημόνων, υπέρ της καλής διαβίωσης και των δικαιωμάτων των ζώων, καθώς και ορισμένες

---

<sup>10</sup> Η βρετανική επονομαζόμενη Βασιλική Εταιρεία (“Royal Society”) είναι μια αυτοδιοικούμενη οργάνωση από πλειάδα επιστημόνων ανά τον κόσμο που προέρχονται από διάφορους τομείς της Επιστήμης, της Μηχανικής και της Ιατρικής. Βασικός σκοπός της εταιρείας, όπως έχει διαμορφωθεί από την ίδρυσή της το 1660, είναι η αναγνώριση, η προώθηση και η ανάπτυξη της Επιστήμης και η χρήση των επιτευγμάτων αυτής προς αποκλειστικό όφελος της ανθρωπότητας. Βλ. αναλ. στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω εταιρείας στο <http://royalsociety.org> και στο πεδίο “About the Royal Society”.

<sup>11</sup> “The use of non-human animals in research: a guide for scientists”, The Royal Society, 27 February, 2004, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω εταιρείας ως ανωτέρω.

<sup>12</sup> Το Ινστιτούτο Έρευνας Ζώων Εργαστηρίου της αμερικανικής Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών (“Institute for Laboratory Animal Research” –LIAR) έχει ως αποστολή του να αξιολογεί και να καταγράφει κάθετι σχετικό με την επιστημονική, τεχνολογική και ηθική χρήση ζώων καθώς και των «μη ζωικών» εναλλακτικών λύσεων αναφορικά με ρυθμίσεις που δεν αφορούν στα τρόφιμα, αλλά άπτονται λ.χ. του πεδίου της έρευνας, της εκπαίδευσης, της παραγωγής φαρμακευτικών προϊόντων κλπ. Το εν λόγω Ινστιτούτο αν και επιδιώκει να προσδιορίσει τις πρακτικές που αποβλέπουν στην καλή μεταχείριση των ζώων που χρησιμοποιούνται για τους ως άνω σκοπούς, αναγνωρίζοντας ρητά την ηθική τους αξία, ωστόσο εξακολουθεί να υποστηρίζει την υπεύθυνη χρήση ζώων στην έρευνα, τον έλεγχο και την εκπαίδευση ως βασική συνιστώσα για την προώθηση, όπως υποστηρίζεται από τα μέλη του, της υγείας και της ποιότητας ζωής ανθρώπων και ζώων. Βλ. αναλ. στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Ινστιτούτου αυτού στο <http://nas.edu> αναφορικά με “Institute for Laboratory Animal Research” στο πεδίο “Mission and core values”.

<sup>13</sup> “Science, Medicine, and Animals”, Institute for Laboratory Animal Research, Published by the National Research Council of the National Academies 2004; σελ. 2, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο National Academies Press (NAP) <http://books.nap.edu>.

οργανώσεις – όπως η PETA<sup>14</sup> (“People for the Ethical Treatment of Animals”, δηλαδή Άνθρωποι για την Ηθική Μεταχείριση των Ζώων) και BUAV<sup>15</sup> (“British Union for the Abolition of Vivisection”, δηλαδή Βρετανική Ένωση για την Κατάργηση Ζωοτομίας) – αμφισβητούν τη νομιμότητα των δοκιμών σε ζώα, υποστηρίζουν ότι είναι σκληρή και με «φτωχά» αποτελέσματα επιστημονική πρακτική, ότι η ιατρική πρόοδος παραμένει πίσω εξαιτίας των παραπλανητικών «ζωικών μοντέλων» πειραμάτων, ότι αρκετές από τις πραγματοποιούμενες δοκιμές είναι ξεπερασμένες, ότι δεν μπορούν να προβλέπουν αξιόπιστα αποτελέσματα σε ανθρώπους, ότι το κόστος υπερβαίνει τα οφέλη ή ακόμη και ότι τα ζώα έχουν ως εγγενές δικαίωμά τους να μην χρησιμοποιούνται σε πειράματα<sup>16</sup>.

## 1.2 Ιστορική προσέγγιση των δοκιμών σε ζώα

---

<sup>14</sup> Πρόκειται για μια από τις μεγαλύτερες οργανώσεις για τα δικαιώματα των ζώων στον κόσμο με περισσότερα από τρία εκατομμύρια μέλη και υποστηρικτές. Η οργάνωση αυτή εστιάζει την προσοχή της κυρίως στους τέσσερις τομείς στους οποίους συγκεντρώνεται ο μεγαλύτερος αριθμός ζώων που υποφέρουν πιο έντονα και για τις μεγαλύτερες χρονικές περιόδους, δηλαδή στις βιομηχανικές φάρμες, το εμπόριο ειδών ένδυσης, τα εργαστήρια, καθώς και τη βιομηχανία του θεάματος. Βλ. αναλ. στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω οργάνωσης στο <http://peta.org> στο πεδίο “ABOUT PETA”- “MISSION STATEMENT”.

<sup>15</sup> Τα τελευταία εκατό χρόνια και άνω η εν λόγω Ένωση αγωνίζεται ειρηνικά προς την κατεύθυνση ενός κόσμου όπου κανείς δεν θα επιθυμεί πραγματικά και δεν θα πιστεύει ότι είναι ανάγκη τα πειράματα στα ζώα. Η BUAV θεωρείται ευρέως ως μια εξειδικευμένη Αρχή για θέματα δοκιμών σε ζώα και συχνά φορείς της καλούνται από διάφορες κυβερνήσεις, μέσα ενημέρωσης και εταιρείες προκειμένου να τους παράσχουν τη συμβουλή και γνώμη τους. Ειδικά με έδρα το Λονδίνο την Οργάνωση αυτή την συντονίζει ένα διεθνές δίκτυο επιστημόνων, δικηγόρων, πολιτικών, ερευνητών και διάφορων άλλων υποστηρικτών, ενώ δεν λαμβάνει καμία κρατική χρηματοδότηση ή επιχορήγηση. Βλ. αναλ. στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της BUAV στο <http://buav.org> στο πεδίο “ABOUT BUAV”.

<sup>16</sup> “Does animal experimentation save human lives?”, Frequently Asked Questions (FAQ), People for the Ethical Treatment of Animals (PETA), στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω οργανισμού για τα δικαιώματα των ζώων <http://peta.org>. Επίσης βλ. “Humane Science”, British Union for the Abolition of Vivisection (BUAV), στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω ομάδας προστασίας και υπεράσπισης των ζώων με βασικό της στόχο την κατάργηση των πειραμάτων σε αυτά <http://buav.org>.

Επίσης βλ. “Biomedical research”, The Humane Society of the United States, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του μεγαλύτερου οργανισμού υπεράσπισης των ζώων διεθνώς <http://humansociety.org>. Επίσης βλ. “Animal experimentation issues”, Physicians Committee for Responsible Medicine (PCRM), στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω μη κερδοσκοπικού οργανισμού που προάγει την προληπτική Ιατρική και τις εναλλακτικές μεθόδους για την έρευνα στα ζώα <http://pcrm.org>.



Οι πρώτες αναφορές των δοκιμών σε ζώα ανευρίσκονται στα γραπτά των αρχαίων Ελλήνων κατά τον 2<sup>ο</sup> και 4<sup>ο</sup> π.Χ. αιώνα. Ο Αριστοτέλης (384 – 322 π.Χ.) και ο Ερασίστρατος (304 – 258 π.Χ.) υπήρξαν από τους πρώτους που εκτέλεσαν πειράματα σε έμβια ζώα<sup>17</sup>. Ο Γαληνός (Galen), γιατρός και φιλόσοφος κατά τον δεύτερο αιώνα στη Ρώμη, αποσυνέθετε χοίρους και κατσίκες και έχει μείνει γνωστός στην ιστορία ως ο «πατέρας της ζωτομίας»<sup>18</sup>. Ο Avenzoar, Άραβας παθολόγος κατά τον 12<sup>ο</sup> αιώνα στην Ισπανία των Μαυριτανών ( Moorish Spain), ο οποίος ασκήθηκε επίσης στον τεμαχισμό, εισήγαγε τις δοκιμές στα ζώα ως πειραματική μέθοδο ελέγχου χειρουργικών μεθόδων πριν την εφαρμογή τους σε ανθρώπους ασθενείς<sup>19</sup>.

Τα ζώα έχουν χρησιμοποιηθεί επανειλημμένα σε όλη την πορεία της βιοϊατρικής έρευνας. Στη δεκαετία του 1880, ο Louis Pasteur διατύπωσε τη «θεωρία του μικροβίου» (“germ theory”) στην Ιατρική, εισάγοντας τον λεγόμενο «ιό του άνθρακα» (“anthrax”) στα πρόβατα<sup>20</sup>. Στη δεκαετία του 1890, ο Ιβάν Παβλόφ (Ivan Pavlov) χρησιμοποίησε σκυλιά για να διατυπώσει τη λεγόμενη «κλασσική βελτίωση»<sup>21</sup>. Το 1922 η ινσουλίνη

---

<sup>17</sup> Stephanie Watson, “Science and society. ANIMAL TESTING. Issues and Ethics”, 2009, The Rosen Publishing Group, New York, σελ. 11. Επίσης για το ίδιο βλ. σχετ. και στον διαδικτυακό τόπο <http://books.google.gr> . Επίσης βλ. “History of non human animal research”, laboratory primate advocacy group (lrag), στον διαδικτυακό τόπο <http://lrag.org> .

<sup>18</sup> Stephanie Watson, “Science and society. ANIMAL TESTING. Issues and Ethics”, ως ανωτέρω, σελ. 11. Επίσης βλ. “History of non human animal research”, laboratory primate advocacy group (lrag), ως ανωτέρω.

<sup>19</sup> Rachel Hajar, “Animal testing and medicine”, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://nih.gov> ( PMC , US National Library of Medicine National Institutes of Health).

<sup>20</sup> Ζουμπουλάκης Δ., «Louis Pasteur και λυσισικές πληροφορίες», Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών 55, 2008, σελ. 398. Βλ. επίσης για το ίδιο <http://iatrikionline.gr> .

<sup>21</sup> Ο Ρώσος φυσιολόγος Ivan Pavlov ερευνήσε τα αντανάκλαστικά που αποκτώνται με τη μάθηση και δημιουργούνται με αυτόματο τρόπο μέσω ορισμένης μαθησιακής διαδικασίας. Για τα πειράματά του χρησιμοποίησε ζώα και το πιο χαρακτηριστικό είναι το πείραμά του με το σκύλο. Ο σκύλος όταν έβλεπε την τροφή του («ανεξάρτητο ερέθισμα»), ενέκρινε σάλιο («ανεξάρτητη αντίδραση»). Διαπιστώθηκε όμως ότι κάθε φορά που του παρήχθε τροφή, ακουγόταν ταυτόχρονα και ένας κουδουνισμός («εξαρτημένο ερέθισμα»), ώστε μετά από κάποιες επαναλήψεις του εν λόγω περιστατικού, ο σκύλος ενέκρινε σάλιο ακούγοντας απλώς και μόνο τον ήχο του κουδουνιού («εξαρτημένη αντίδραση»), χωρίς να εμφανίζεται η οποιαδήποτε τροφή σε αυτόν. Με αυτόν τον τρόπο ο σκύλος έμαθε να εκδηλώνει μια ίδια συμπεριφορά (δηλ. έκκριση σάλιου) σε ένα νέο ερέθισμα (δηλ. κουδούνισμα). Βλ. σχετ. Έλενα Ελληνιάδου, Ζωή Κλεφτάκη, Νικόλαος Μπαλζίκας, «Η συμβολή των

απομονώθηκε για πρώτη φορά στα σκυλιά, κι έτσι προκλήθηκε η «επανάσταση» στη θεραπεία της νόσου του διαβήτη (diabetes)<sup>22</sup>. Στις 3 Νοεμβρίου του 1957, ένας Ρωσικός σκύλος με την ονομασία Laika<sup>23</sup>, έγινε το πρώτο από τα πολλά σε τροχιά γύρω από τη γη ζώα. Περαιτέρω η ικανότητα του ανθρώπου να μεταβάλει τη γενετική (genetics) των ζώων προόδευσε αισθητά όταν το 1974 ο Rudolf Jaenisch<sup>24</sup> ήταν σε θέση να παράγει το πρώτο διαγονιδιακό θηλαστικό (transgenic mammal)<sup>25</sup>. Η γενετική έρευνα εξελίχθηκε με γοργούς ρυθμούς και το 1996 γεννήθηκε η Dolly το πρόβατο, το πρώτο θηλαστικό που κλωνοποιήθηκε από ένα κύτταρο ενήλικα<sup>26</sup>.

Οι δοκιμές τοξικολογίας (toxicology testing) απέκτησαν ιδιαίτερη σημασία κατά τον 20<sup>ο</sup> αιώνα. Τον 19<sup>ο</sup> αιώνα οι νόμοι που αφορούσαν στις ναρκωτικές ουσίες φαίνεται πως ήταν πιο χαλαροί. Για παράδειγμα στις ΗΠΑ η κυβέρνηση μπορούσε να απαγορεύσει ένα φάρμακο μόνο

---

παιδαγωγικών προσεγγίσεων για την κατανόηση του φαινομένου της μάθησης», Πανεπιστημιακό Κέντρο Επιμόρφωσης (ΠΑ.Κ.Ε) Αθήνας, Αθήνα, Ιανουάριος 2008, σελ. 10. Για το ίδιο βλ. επίσης <http://sch.gr>.

<sup>22</sup> Δ. Θ. Καραμήτσος, «Η ιστορία της ανακάλυψης της ινσουλίνης», Ελληνικά Διαβητολογικά Χρονικά 22, 2, 2009, σελ. 88. Για το ίδιο βλ. Επίσης <http://ngda.gr> (επίσημος διαδικτυακός τόπος Διαβητολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος – Δ.Ε.Β.Ε.).

<sup>23</sup> Βλ. αναλυτικά “A brief history of animals in space”, National Aeronautics and Space Administration (NASA), στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της NASA <http://nasa.gov>.

<sup>24</sup> Ο Rudolf Jaenisch, καθηγητής της βιολογίας στο “Massachusetts Institute of Technology” γνωστό και ως M.I.T. (βλ. σχετ. στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του M.I.T. <http://mit.edu> στο πεδίο “biology-Rudolf Jaenisch”), ήταν εκείνος που το 1974 δημιούργησε τα πρώτα διαγονιδιακά ζώα, τα οποία ήταν ποντίκια. Αυτά τα ποντίκια περιείχαν γονίδια ιού SV40 λευχαιμίας και τα σχετικά διαγονίδια δεν βρέθηκαν μόνο στα συγκεκριμένα ποντίκια, αλλά μετέπειτα και στους απογόνους τους. Σε αυτό το σημείο προκειμένου να γίνει πιο αντιληπτή η έννοια του «διαγονιδιακού» ζώου είναι εύλογο να αναφερθεί ότι με τον όρο «διαγένεση» (“transgenesis”) νοείται η τεχνολογία εκείνη κατά την οποία το DNA ενός οργανισμού μεταβάλλεται προκειμένου να παραχθεί κάποιο ασυνήθιστο αλλά επιδιωκόμενο γνώρισμα – χαρακτηριστικό. Η συνολική γενετική εικόνα του οργανισμού διατηρείται σχετικά η ίδια, αλλά ένα ξένο γονίδιο εισάγεται σε κάποιο έμβρυο προτού τη γέννηση. Ο τελικός στόχος είναι η παραγωγή ζώων με επιθυμητά οφέλη για την ανθρωπότητα αξιοποιούμενα καταλλήλως. Βλ. σχετ. Travis Abele and Michelle Miller, “Transgenic animals”, An Interactive Qualifying Project Report Submitted to the Faculty of WORCESTER POLYTECHNIC INSTITUTE (WPI), σελ. 5, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω πολυτεχνικού ιδρυτού <http://wpi.edu>.

<sup>25</sup> Βλ. αναλυτικά Jaenisch Rudolf and Mintz Beatrice, “Simian virus 40 DNA sequences in DNA of healthy adult mice derived from preimplantation blastocysts injected with viral DNA”. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, Vol. 71, No. 4, April 1974, σελ. 1250 – 1254. Για το ίδιο βλ. επίσης <http://nih.gov> (PMC, US National Library of Medicine National Institutes of Health).

<sup>26</sup> “Dolly the sheep”, στον αμερικάνικο διαδικτυακό τόπο <http://sciencedaily.com>, που αφορά σε άρθρα και θέματα σχετικά με την εν γένει επιστημονική έρευνα και τις σχετικές εξελίξεις, στο πεδίο “science reference”.

αφότου η εταιρεία είχε διωχθεί ποινικά για την πώληση προϊόντων που προκαλούσαν βλάβη στους καταναλωτές. Ωστόσο, σε απάντηση της «σουλφανιλαμιδίου καταστροφής» (“sulfanilamide disaster”) του 1937, κατά την οποία το ονομαστό αυτό φάρμακο σκότωσε περισσότερους από εκατό χρήστες, το Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών (the US congress) θέσπισε νόμους που απαιτούσαν για την ασφάλεια των φαρμάκων πρώτα τη δοκιμή τους σε ζώα και ύστερα τη διάθεσή τους στο εμπόριο<sup>27</sup>. Τέλος, στη δεκαετία του 1960, ως αντίδραση στην τραγωδία που είχε προκαλέσει η ουσία της θαλιδομίδης (thalidomide) θεσπίστηκε ευρύτερο πλαίσιο νομοθεσίας που αξιωνε την διενέργεια δοκιμών ασφαλείας των φαρμάκων σε ζώα που εγκυμονούσαν πριν τη δυνατότητα της ευρείας διάθεσής τους στο καταναλωτικό κοινό<sup>28</sup>.

---

<sup>27</sup> Βλ. αναλυτικά “Taste of Raspberries, Taste of Death. The 1937 Elixir Sulfanilamide Incident”, FDA Consumer magazine June 1981 Issue, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του U.S. Food and Drug Administration (FDA – U.S. Department of Health and Human Services) <http://fda.gov> και στο πεδίο “sulfanilamide disaster”. Το εν λόγω τμήμα (FDA) είναι υπεύθυνο για να προστατεύει και να προάγει τη δημόσια υγεία μέσω της ρύθμισης και της εποπτείας επί της ασφαλείας των τροφίμων, των προϊόντων καπνού, των συμπληρωμάτων διατροφής, των φαρμάκων, των εμβολίων, των ιατρικών συσκευών κλπ.

<sup>28</sup> Βλ. αναλυτικά Burkholz Herbert, "Giving Thalidomide a Second Chance", FDA Consumer (US Food and Drug Administration), June 1997,. [http://www.fda.gov/fdac/features/1997/697\\_thal.html](http://www.fda.gov/fdac/features/1997/697_thal.html). Retrieved 2006-09-21. Για το ίδιο βλ. επίσης <http://thebody.com> (“Giving Thalidomide a Second Chance”, Burkholz Herbert), όπως το εν λόγω άρθρο προωθήθηκε ακριβώς από το FDA. Στο παρόν σημείο να αναφερθεί ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1960 περίπου οκτώ χιλιάδες (8.000) βρέφη γεννήθηκαν στην Ευρώπη παραμορφωμένα και με σοβαρές σωματικές βλάβες από μητέρες που είχαν καταναλώσει κατά τη διάρκεια της κύησης την ουσία «θαλιδομίδη». Το ηρεμιστικό αυτό φάρμακο ουδέποτε είχε ουσιαστικά ερευνηθεί για τις ενδεχόμενες επιπτώσεις του κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης από τους καταναλωτές του. Για τον λόγο αυτόν το Κογκρέσο θέσπισε νομοθεσία το 1962 που απαιτούσε πλέον αυστηρές δοκιμές προτού ένα φαρμακευτικό προϊόν εγκριθεί και δοθεί προς κυκλοφορία.

## **B. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ**

### **2.1 Νομοθετικό πλαίσιο αφορών στις πειραματικές δοκιμές σε ζώα**

Η δράση σημαντικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και η γενικότερη ευαισθητοποίηση που επικρατεί με την πρόοδο των ετών, τουλάχιστον ως προς το φαίνεσθαι, οδήγησε στην θέσπιση νομοθεσίας για την προστασία των πειραματόζωων<sup>29</sup>.

Στη χώρα μας τα πειραματόζωα προστατεύονται από το Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθμόν 160/1991<sup>30</sup> – για την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς- και το οποίο εναρμονίζει την εθνική μας νομοθεσία με την κοινοτική οδηγία 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου<sup>31</sup>, και από τον νόμο 2015/1992<sup>32</sup> (ΦΕΚ Α' 30/27.2.1992)<sup>33</sup>, ο οποίος ενσωματώνει στο εθνικό

---

<sup>29</sup> Βάσω Τάκη, άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Η νομική προστασία των ζώων στην Ελλάδα», παρατηρήσεις υπό τον ειδικό τίτλο «Πειραματόζωα», σελ. 6, <http://solon.org.gr>.

<sup>30</sup> Βλ. αναλυτικά για το περιεχόμενο του κειμένου του π.δ. 160/1991 στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του «ΙΣΟΚΡΑΤΗ», δηλαδή της Τράπεζας Νομικών Πληροφοριών του ΔΣΑ στο <http://dsanet.gr>, στο πεδίο «εθνική νομοθεσία» με τα αντίστοιχα στοιχεία του συγκεκριμένου νομοθετήματος. Επίσης για το εν λόγω π.δ. βλ. ΦΕΚ Α' 64/3.5.1991, σε συμμόρφωση πάντα προς την οδηγία 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Εθνικού τυπογραφείου <http://et.gr> πραγματοποιώντας την αντίστοιχη αναζήτηση του συγκεκριμένου ΦΕΚ. Επίσης, για το ίδιο βλ και <http://ethics.duth.gr>.

<sup>31</sup> Η οδηγία 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 24<sup>ης</sup> Νοεμβρίου 1986 εξεδόθη για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς. Βλ. αναλυτικά για το περιεχόμενό της στον επίσημο διαδικτυακό τόπο που παρέχει απευθείας ελεύθερη πρόσβαση στο Δίκαιο της Ε.Ε. <http://eur-lex.europa.eu>, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 358 της 18/12/1986 σ. 0001 – 0028.

<sup>32</sup> Βλ. αναλυτικά για το περιεχόμενο του κειμένου <http://www.bioethics.gr>.

<sup>33</sup> Βλ. για το εν λόγω ΦΕΚ στο Εθνικό Τυπογραφείο <http://et.gr> πραγματοποιώντας την αντίστοιχη αναζήτηση του ΦΕΚ υπ' αρ. 30, τεύχος πρώτο, 27.2.1992. Στο συγκεκριμένο ΦΕΚ δημοσιεύεται ο νόμος υπ' αρ 2015/1992, με τον οποίο κυρώνεται και αποκτά ισχύ, σύμφωνα με το άρθρ. 28 παρ. 1 εδάφ. α' του Συντάγματος, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς ή άλλους επιστημονικούς σκοπούς, η οποία καταρτίστηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης και υπογράφηκε και από τη Χώρα μας και της οποίας το κείμενο παρατίθεται πρωτότυπο στη γαλλική γλώσσα στο εν λόγω ΦΕΚ, καθώς βεβαίως και σε μετάφραση στην ελληνική. Σε αυτό το σημείο να επισημάνουμε την εξέχουσα σημασία που έχει το άρθρ. Σ 28, το οποίο άλλωστε έχει χαρακτηριστεί ως «θεμέλιο για τη συμμετοχή της Χώρας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης» (ερμηνευτική δήλωση), σύμφωνα με την παρ. 1 εδάφ α' του οποίου αναφέρεται ρητώς ότι «οι γενικά παραδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ, σύμφωνα με τους όρους

δίκαιο την Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα σπονδυλωτά ζώα που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς ή άλλους επιστημονικούς σκοπούς<sup>34</sup>.

Ιδιαίτερος μείζονος σημασίας είναι η νέα οδηγία 2010/63/ΕΕ<sup>35</sup> του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Σεπτεμβρίου 2010, περί προστασίας των ζώων που χρησιμοποιούνται για επιστημονικούς σκοπούς, βάσει της οποίας τα κράτη μέλη θα έχουν στη διάθεσή τους περί τα δύο έτη<sup>36</sup> για να θεσπίσουν και να δημοσιεύσουν εθνικές νομοθετικές διατάξεις μεταφοράς ετούτης της οδηγίας στο εσωτερικό τους δίκαιο<sup>37</sup>. Μέσω μάλιστα αυτής γίνεται προσπάθεια να επιτευχθεί η σωστή ισορροπία μεταξύ της βελτίωσης της καλής μεταχείρισης των ζώων και της διευκόλυνσης της ιατρικής έρευνας. Η νέα νομοθεσία απαιτεί από τις αρμόδιες εθνικές αρχές να προβαίνουν σε αξιολόγηση των συνεπειών για τα ζώα κάθε ενός πειράματος, με στόχο την προώθηση εναλλακτικών μεθόδων διεξαγωγής των πειραμάτων και επίτευξης του πλέον ανώδυνου τρόπου αντιμετώπισης των ζώων. Όλα τα κράτη μέλη θα πρέπει να διασφαλίζουν πως όταν υπάρχει εναλλακτική μέθοδος αναγνωρισμένη από το κοινοτικό δίκαιο, θα χρησιμοποιείται

---

καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου».

<sup>34</sup> Βλ. αναλυτικά για την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς στο <http://eur-lex.europa.eu>, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 222 της 24/8/1999 σ. 0031 – 0037.

<sup>35</sup> Βλ. αναλυτικά για το περιεχόμενο του κειμένου <http://eur-lex.europa.eu>, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 276 της 20/10/2010 σ. 0033 – 0079.

<sup>36</sup> Συγκεκριμένα το άρθρ. 61 της νέας αυτής κοινοτικής Οδηγίας, που αναφέρεται στη μεταφορά της στο εσωτερικό δίκαιο, και συγκεκριμένα στην παρ. 1 προβλέπει ότι «τα κράτη μέλη θεσπίζουν και δημοσιεύουν, το αργότερο στις 10 Νοεμβρίου 2012, τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αναγκαίες για να συμμορφωθούν με την παρούσα οδηγία, κοινοποιούν δε αμέσως στην Επιτροπή το κείμενο των διατάξεων αυτών. Τα κράτη μέλη εφαρμόζουν τις διατάξεις αυτές από την 1η Ιανουαρίου 2013». Ενώ αμέσως μετά στο επόμενο άρθρο, δηλ. στο αρθρ. 62, και στην παρ. 1 αυτού ορίζεται ότι «Η οδηγία 86/609/ΕΟΚ καταργείται από την 1η Ιανουαρίου 2013 πλην του άρθρου 13 το οποίο καταργείται στις 10 Μαΐου 2013». Στο παρόν σημείο επισημαίνεται ότι το άρθρ. 13 της οδηγίας 86/609/ΕΟΚ αφορά στην διάθεση του κοινού στατιστικών στοιχείων σχετικά με τη χρησιμοποίηση ζώων σε πειράματα.

<sup>37</sup> Άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύει την προστασία των πειραματόζωων», Ευρωπαϊκή Επιτροπή- Η ευρωπαϊκή Ένωση στην Ελλάδα, <http://ec.europa.eu> καθώς και Άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Λιγότερα πειραματόζωα στη διεξαγωγή επιστημονικών πειραμάτων», Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο – Γραφείο Ενημέρωσης στην Ελλάδα, <http://www.Europarl.gr>.



έναντι της χρήσης πειραματόζωων. Επιπλέον, άδεια θα χορηγείται μόνο για πειράματα στα οποία η θανάτωση του ζώου γίνεται με τον πλέον ανώδυνο, σωματικά και ψυχολογικά, τρόπο που μπορεί να διασφαλίσει την επιστημονική επάρκεια της διαδικασίας<sup>38</sup>.

Άξια αναφοράς και έκθεσης μόνο κατά τις διατάξεις που αφορούν στα πειράματα σε ζώα, είναι και η Οδηγία 76/768/ΕΟΚ<sup>39</sup> του Συμβουλίου, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών των αναφερόμενων στα καλλυντικά προϊόντα, όπως αυτή έχει επανειλημμένα τροποποιηθεί κατά ουσιαστικό τρόπο, καθώς και ο Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009<sup>40</sup> του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τα καλλυντικά προϊόντα, ο οποίος από την 11<sup>η</sup> Ιουλίου 2013 θα αντικαταστήσει την ανωτέρω Οδηγία, που απέβλεπε στην ελεύθερη κυκλοφορία των καλλυντικών προϊόντων, ενώ παράλληλα διασφάλιζε υψηλή προστασία για τον καταναλωτή. Στόχος του νέου αυτού Κανονισμού είναι όχι μόνο η διασφάλιση της προστασίας της υγείας και η ενημέρωση των καταναλωτών, μεριμνώντας για τη σύνθεση και την επισήμανση των σχετικών προϊόντων, αλλά και η απαγόρευση των δοκιμών σε ζώα για καλλυντικούς σκοπούς<sup>41</sup>.

Απλή αναφορά κάνουμε στην Οδηγία 98/44/ΕΚ<sup>42</sup> του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (π.δ. 321/2001)<sup>43</sup> για τις ευρεσιτεχνίες

---

<sup>38</sup> Άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Λιγότερα πειραματόζωα στη διεξαγωγή επιστημονικών πειραμάτων», Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο – Γραφείο Ενημέρωσης στην Ελλάδα, <http://www.Europarl.gr>.

<sup>39</sup> Βλ. αναλ. Οδηγία 76/768/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 27<sup>ης</sup> Ιουλίου 1976, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών των αναφερομένων στα καλλυντικά προϊόντα <http://eur-lex.europa.eu>, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 262 της 27/9/1976 σ. 0169 – 0200 επόμε.

<sup>40</sup> Βλ. αναλ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30<sup>ης</sup> Νοεμβρίου του 2009, για τα καλλυντικά προϊόντα <http://eur-lex.europa.eu>, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 342 της 22/12/2009 σ. 0059 - 0209 επόμε.

<sup>41</sup> Βλ. σχετ. Europa Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ, «Καλλυντικά προϊόντα (από το 2013)», στο πεδίο «EUROPA > Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ > Καταναλωτές > Επισήμανση και συσκευασία προϊόντων», στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://europa.eu> (legislation\_summaries/consumers/product\_labelling\_and\_packaging).

<sup>42</sup> Βλ. αναλυτικά για την εν λόγω Οδηγία στο <http://eur-lex.europa.eu> σε αναζήτηση με τα στοιχεία της συγκεκριμένης οδηγίας, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 213 της 30/7/1998 σ. 0013 – 0021.

<sup>43</sup> Βλ. σχετ. για το εν λόγω π. δ. με το οποίο επιτεύχθηκε η προσαρμογή στην Οδηγία 98/44/ΕΚ που αφορά στην έννομη προστασία των βιοτεχνολογικών εφευρέσεων, το υπ' αρ. ΦΕΚ Α' 218/1.10.2001 στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Εθνικού Τυπογραφείου ως ανωτέρω.

στη βιοτεχνολογία και στην οποία δεν θα επεκταθούμε καθότι αφορά στενά στις βιοτεχνολογικές εφευρέσεις, η οποία ωστόσο αξίζει να αναφερθεί ότι αποδοκιμάζει την παραγωγή διαγονιδιακών ζώων που μπορεί να υφίστανται ταλαιπωρίες λόγω της γενετικής τους ιδιοσυστασίας, επομένως και τέτοιων ζώων που μπορεί να παραχθούν για ερευνητικούς σκοπούς<sup>44</sup>. Διαπιστώνουμε δηλαδή ότι υφίσταται συγκεκριμένο νομοθετικό πλαίσιο που περιβάλλει τη διεξαγωγή πειραμάτων σε ζώα, καθώς και πρόσθετες νομοθετικές ρυθμίσεις, όπως θα δούμε κατωτέρω, που αφορούν στη διαχείριση των πτωμάτων αυτών.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η τέλεση πειραματισμών με ζώα απαρτίζεται από τέσσερις εννοιολογικά πράξεις: το πεδίο εφαρμογής τους, την αδειοδότηση πειραματισμών, τη σύσταση της επιτροπής ηθικής αξιολόγησης και την εκτίμηση της σχέσης κόστους - ευζωίας κατά τη λήξη των πειραμάτων (Cost-benefit analysis)<sup>45</sup>. Οι στόχοι των προαναφερθέντων νομοθετικών ρυθμίσεων φαίνεται να είναι οι εξής: Πρωτίστως, η μείωση του αριθμού των υπό χρήση πειραματόζωων, η προσφορά μέριμνας σε αυτά και ο περιορισμός του φόβου και του πόνου τους, ενώ παράλληλα καταβάλλεται προσπάθεια για την αποφυγή άσκοπων επαναλήψεων των πειραματικών πρωτοκόλλων, καθώς και για την υιοθέτηση εναλλακτικών μεθόδων έρευνας<sup>46</sup>.

Πέραν του νομοθετικού πλαισίου που διαλαμβάνει τη διαδικασία των πειραμάτων στα ζώα, σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί - δίχως να εισέλθουμε σε λεπτομέρειες που θα μας απομακρύνουν από το διαυγές αντικείμενο της παρούσας μελέτης -ότι συγκεκριμένο νομοθετικό

---

<sup>44</sup> Βλ. σχετ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 1 – 2, λέξη- κλειδί «Πειραματόζωα:μεταχείριση», <http://www.bioethics.gr>.

<sup>45</sup> Ε. Μονογιάς, άρθρο υπό τον τίτλο «Νομοθετικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή πειραματικών πρωτοκόλλων με ζώα εργαστηρίου και για τη διαχείριση των πτωμάτων», στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της Ελληνικής Κτηνιατρικής Εταιρείας (ΕΚΕ), <http://www.hvms.gr> ..

<sup>46</sup> Ε. Μονογιάς, άρθρο υπό τον τίτλο «Νομοθετικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή πειραματικών πρωτοκόλλων με ζώα εργαστηρίου και για τη διαχείριση των πτωμάτων», Ελληνική Κτηνιατρική Εταιρεία (ΕΚΕ), <http://www.hvms.gr> .

πλαίσιο καλύπτει και τη διαχείριση των πτωμάτων των ζώων. Συγκεκριμένα αυτά (θεωρούμενα ως ζωικά υποπροϊόντα) διαχειρίζονται σύμφωνα με την Κτηνιατρική Νομοθεσία (υπ' αρ. π.δ. 211/2006 που αφορά στα συμπληρωματικά μέτρα εκτέλεσης του Κανονισμού 1774/2002/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τον καθορισμό υγειονομικών κανόνων σχετικά με τα ζωικά υποπροϊόντα που δεν προορίζονται για κατανάλωση από τον άνθρωπο)<sup>47</sup> μέσω των κάτωθι σταδίων: Αρχικά, συλλογή σε ειδικούς περιέκτες, αποθήκευση υπό ψύξη, μεταφορά με εγκεκριμένα οχήματα και στη συνέχεια άφιξη σε εγκεκριμένη μονάδα για μεταποίηση και τελική διάθεση του υλικού ως απόβλητο με αποτέφρωση ή υγειονομική ταφή<sup>48</sup>. Μπορούν, όμως, να διαχειρισθούν και μέσω της Νομοθεσίας Ιατρικών Αποβλήτων (ως επικίνδυνα - μολυσματικά - τοξικά απόβλητα) με στάδια που λαμβάνουν χώρα εντός ή εκτός Υγειονομικών μονάδων (Υπουργική Απόφαση 8668/2007)<sup>49</sup> ως εξής: Αρχικά, συλλογή σε κατάλληλη συσκευασία και αποθήκευση υπό ψύξη. Εν συνεχεία, μεταφορά με ειδικά μέσα σε εγκεκριμένη εγκατάσταση για αποτέφρωση ή αποστείρωση και τελικά διάθεση μέσω υγειονομικής ταφής<sup>50</sup>. Επομένως, τόσο η Κτηνιατρική όσο και η Υγειονομική Νομοθεσία προβλέπει αυστηρές κυρώσεις για τους εκάστοτε παραβάτες. Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο αποτελεί το οικοδόμημα πάνω στο οποίο στηρίζονται και εξελίσσονται οι προσπάθειες βελτίωσης της μέριμνας για την εκτίμηση της σχέσης κόστους - ευζωίας των ζώων εργαστηρίου, της αντικατάστασης των ζώων αυτών με εναλλακτικές μεθόδους έρευνας και φυσικά της εν γένει

---

<sup>47</sup> Βλ. σχετ. για το εν λόγω π.δ. το υπ' αρ. ΦΕΚ Α' 211/5.10.2006 στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Εθνικού Τυπογραφείου ως ανωτέρω.

<sup>48</sup> Βλ. ως ανωτέρω Ε. Μονογιάς, άρθρο υπό τον τίτλο «Νομοθετικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή πειραματικών πρωτοκόλλων με ζώα εργαστηρίου και για τη διαχείριση των πτωμάτων».

<sup>49</sup> Βλ. σχετ. για την εν λόγω Υπουργική Απόφαση που αφορά στον Εθνικό Σχεδιασμό Διαχείρισης Επικίνδυνων Αποβλήτων (ΕΣΔΕΑ) στον «ΙΣΟΚΡΑΤΗ», την Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών του ΔΣΑ στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικηγορικού Συλλόγου <http://dsanet.gr>.

<sup>50</sup> Βλ. ως ανωτέρω Ε. Μονογιάς, άρθρο υπό τον τίτλο «Νομοθετικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή πειραματικών πρωτοκόλλων με ζώα εργαστηρίου και για τη διαχείριση των πτωμάτων».



προστασίας του περιβάλλοντος μέσω της ορθής διαχείρισης των πτωμάτων των συμμετεχόντων στους πειραματισμούς ζώων<sup>51</sup>.

## **2.2 Γενική επισκόπηση του π.δ. 160/1991 με σκοπό τη συμμόρφωση προς την Οδηγία 86/609/ΕΟΚ**

Όπως προαναφέρθηκε την 3<sup>η</sup> Μαΐου 1991 δημοσιεύθηκε στο υπ'αρ. ΦΕΚ Α' 64 το π.δ. 160/1991 για την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και επιστημονικούς άλλους σκοπούς, σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου. Στο παρόν τμήμα εξετάζοντας τα βασικότερα σημεία του εν λόγω π.δ. σε σχέση με την προηγούμενη κοινοτική Οδηγία του Συμβουλίου, άξιος προσοχής είναι ο ορισμός που δίνεται στον όρο «ζώο», στο άρθρ. 2 εδάφ. α' του π.δ. (άρθρ. 2 της Οδηγίας), σύμφωνα με τον οποίο ως «ζώο» νοείται, «χωρίς ειδικότερο προσδιορισμό, κάθε ζωντανό σπονδυλωτό εκτός του ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένων των προνυμφών που ζουν ελεύθερα ή και αναπαράγονται, αλλά εξαιρουμένων των εμβρύων και των λοιπών εμβρυακών μορφών»<sup>52</sup>. Επίσης, ως «πειραματόζωα», σύμφωνα με το εδάφ β' του ίδιου άρθρ. ορίζονται «τα ζώα που χρησιμοποιούνται ή που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν σε πειράματα»<sup>53</sup>, ενώ ως προς την έννοια του «πειράματος» το εδάφ. δ' έρχεται να δώσει τη δική του ερμηνεία προβλέποντας ότι ως τέτοιο νοείται κάθε χρησιμοποίηση ζώου για πειραματικούς ή άλλους επιστημονικούς σκοπούς, η οποία μπορεί να προκαλέσει σε αυτό πόνο, ταλαιπωρία, αγωνία ή μόνιμη βλάβη,

---

<sup>51</sup> Βλ. ως ανωτέρω Ε. Μονογιάς, άρθρο υπό τον τίτλο «Νομοθετικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή πειραματικών πρωτοκόλλων με ζώα εργαστηρίου και για τη διαχείριση των πτωμάτων».

<sup>52</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 2 εδάφ. α'.

<sup>53</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 2 εδάφ. β'.

συμπεριλαμβανομένης κάθε ενέργειας που αποβλέπει ή που ενδέχεται να καταλήξει στη γέννηση ζώου σε οποιαδήποτε από τις καταστάσεις αυτές<sup>54</sup>. Συνεχίζει διευκρινίζοντας ότι «το πείραμα αρχίζει, όταν το ζώο ετοιμάζεται για πρώτη φορά να χρησιμοποιηθεί και λήγει όταν πια καμία παρατήρηση δεν υπολείπεται στα πλαίσια αυτού του πειράματος. Εξάλλου η εξάλειψη του πόνου, της ταλαιπωρίας, της αγωνίας ή της μόνιμης βλάβης με την επιτυχή χρήση των αναισθητικών ή αναλγητικών ή άλλων μεθόδων δεν θέτει την χρησιμοποίηση ενός ζώου εκτός του πεδίου εφαρμογής του ορισμού αυτού»<sup>55</sup>.

Αναφορικά με την έννοια των «αρμόδιων Αρχών» επί των επιγενόμενων πειραματισμών σε ζώα, το εδάφ. ε' του ίδιου πάντα άρθρου ως τέτοιες προβλέπει τις «αρμόδιες περιφερειακές Κτηνιατρικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Γεωργίας και την Κεντρική Διεύθυνση Προστασίας Ζωϊκής Παραγωγής του ίδιου Υπουργείου»<sup>56</sup>. Ολοκληρώνοντας δε ως προς το συγκεκριμένο άρθρο, το εδάφ. ιβ' ερμηνεύει την «θανάτωση με μη βάνουσο τρόπο» ορίζοντας ότι ως τέτοια θεωρείται η «θανάτωση ζώου με συνθήκες, οι οποίες ανάλογα με το είδος του ζώου, προκαλούν τη μικρότερη δυνατή σωματική ή ψυχική ταλαιπωρία»<sup>57</sup>.

Το άρθρ. 3 του π.δ. (άρθρ. 3 της Οδηγίας) έρχεται στη συνέχεια να παραθέσει τους σκοπούς για τους οποίους επιτρέπονται τα πειράματα σε ζώα. Συγκεκριμένα επιτρέπεται η διεξαγωγή πειραμάτων όταν αυτή αποβλέπει στην «ανάπτυξη, παραγωγή, τον έλεγχο της ποιότητας, της δραστηριότητας και της ασφάλειας των φαρμάκων, των τροφίμων και άλλων ουσιών ή προϊόντων: i) για την αποφυγή, την πρόληψη, την διάγνωση ή την θεραπεία ασθενειών, αδιαθεσίας ή άλλων ανωμαλιών ή

<sup>54</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 2 εδάφ. δ', παρ. α'.

<sup>55</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 2 εδάφ. δ', παρ. α'.

<sup>56</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 2 εδάφ. ε'.

<sup>57</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 2 εδάφ. ιβ'.

των συνεπειών τους σε ανθρώπους, ζώα ή φυτά, και ii) για την αξιολόγηση, την διερεύνηση, τη ρύθμιση ή την αλλαγή φυσιολογικών χαρακτηριστικών σε ανθρώπους, ζώα ή φυτά. Προστασία του φυσικού περιβάλλοντος προς όφελος της υγείας ή της ευζωίας ανθρώπων και ζώων»<sup>58</sup>. Επίσης, επιτρέπονται οι έρευνες σε ζώα για την «προστασία του φυσικού περιβάλλοντος προς όφελος της υγείας ή της ευζωίας ανθρώπων και ζώων»<sup>59</sup>.

Σημαντικό είναι το άρθρ.5 του π.δ. (άρθρ. 5 της Οδηγίας) το οποίο πραγματοποιεί σαφή αναφορά στις προϋποθέσεις που απαιτούνται ώστε να διασφαλισθεί η γενική φροντίδα, η περιποίηση, οι συνθήκες στέγασης και διαβίωσης των ζώων, με τη μέριμνα της οικείας κτηνιατρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Γεωργίας, για τις οποίες προσδοκία όλων μας είναι η επιτακτική συνδρομή τους, και οι οποίες συνοψίζονται στις ακόλουθες προϋποθέσεις:

α) Σε όλα τα πειραματόζωα να παρέχεται στέγαση, περιβάλλον, κάποια ελάχιστη ελευθερία κινήσεων, τροφή, νερό και φροντίδα, κατάλληλα για την υγεία και την καλή τους διαβίωση.

β) Κάθε περιορισμός της δυνατότητας ενός πειραματόζωου να ικανοποιεί τις φυσιολογικές του ανάγκες και τις συνήθειές του και να μην υπερβαίνει τον ελάχιστο δυνατό.

γ) Να διεξάγεται καθημερινός έλεγχος των περιβαλλοντικών συνθηκών κάτω από τις οποίες τα πειραματόζωα εκτρέφονται, φυλάσσονται ή χρησιμοποιούνται.

δ) Η ικανοποιητική διαβίωση και η κατάσταση της υγείας των πειραματόζωων να ελέγχονται από έναν κτηνίατρο που ορίζεται από τον υπεύθυνο του πειράματος ώστε να αποφεύγεται ο πόνος, ή η άσκοπη ταλαιπωρία και αγωνία τους.

---

<sup>58</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 3, παρ. α' εδάφ. ι και ιι.

<sup>59</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 3, παρ. β'.

ε) Να λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα για την αποκατάσταση, το ταχύτερο δυνατό, κάθε διαταραχής ή ταλαιπωρίας που διαπιστώνεται.»<sup>60</sup>.

Με το άρθρ. 7 του π.δ. (άρθρ. 7 και 14 της Οδηγίας) καθίστανται σαφείς οι διατυπώσεις, οι οποίες κάθε άλλο παρά χαλαρές είναι, υπό τις οποίες μπορεί κάποιος να πραγματοποιήσει πειράματα σε ζώα, με πρωταρχική την έγκριση που πρέπει να έχει λάβει κατόπιν εισηγήσεως της αρμόδιας Περιφερειακής Κτηνιατρικής Υπηρεσίας<sup>61</sup>. Η παρ. 2 του εν λόγω άρθρου αναφέρει ρητά ότι την ανωτέρω έγκριση για τη διεξαγωγή πειραμάτων σε ζώα μπορεί να την αιτηθεί μόνο όποιος είναι απόφοιτος της Σχολής Επιστημών Υγείας (τμήματα Ιατρικής, Οδοντιατρικής, Φαρμακευτικής), της Σχολής Γεωτεχνικών Επιστημών (τμήμα Κτηνιατρικής) και της Σχολής Φυσικών Επιστημών (Τμήμα Βιολογίας με ειδίκευση στη Ζωολογία) και εφόσον έχει εξειδίκευση που να έχει αποκτηθεί κατά την άσκηση του επαγγέλματός του ή κατά την άσκηση στο Πανεπιστήμιο ή σε άλλες Επιστημονικές μονάδες, σε τομέα συναφή και μέσα στα πλαίσια του πειράματος<sup>62</sup>. Η αίτηση για την έγκριση του οποίου πειραματισμού σε ζώα θα πρέπει να υποβάλλεται γραπτώς στην προϊστάμενη Αρχή της Αρμόδιας Περιφερειακής Κτηνιατρικής Υπηρεσίας και να συνοδεύεται από αντίγραφο Ποινικού Μητρώου, στην οποία αίτηση μεταξύ άλλων θα πρέπει να παρατίθενται, στην περίπτωση ενός επαναλαμβανόμενου πειράματος, οι επιστημονικές αποδείξεις ότι αυτό είναι απαραίτητο για την επιβεβαίωση ενός αποτελέσματος για το οποίο δεν είναι γνωστά αρκετά στοιχεία αν και έχει γίνει εξαντλητική έρευνα στις κατάλληλες επιστημονικές πηγές<sup>63</sup>. Επιπλέον, στην αίτηση αυτή θα πρέπει να ορίζεται υπεύθυνος Κτηνίατρος, ο οποίος, ανάμεσα στα άλλα, είναι ανάγκη να εξασφαλίζει ότι οι διατάξεις για την

<sup>60</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 5, περ. α', β', γ', δ και ε'.

<sup>61</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 7, παρ. 1.

<sup>62</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 7, παρ. 2, υποπαράγραφος α'.

<sup>63</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 7, παρ. 3 υποπαράγραφος α', και περ. β'.

προστασία των ζώων τηρούνται<sup>64</sup>. Περαιτέρω πρέπει στη ίδια αίτηση, ώστε να χορηγηθεί η έγκριση προς πειραματισμούς, να παρατίθενται επιστημονικές αποδείξεις ότι δεν είναι λογικά και πρακτικά εφικτό να χρησιμοποιηθεί άλλη μέθοδος επίτευξης των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων, η οποία να είναι ικανοποιητική από επιστημονικής πλευράς και για την οποία να μην απαιτείται η χρήση ζώων, πλην της συγκεκριμένης δια των δοκιμών στα ζώα. Διαφορετικά η διεξαγωγή του πειράματος απαγορεύεται<sup>65</sup>. Ακόμη στη αίτηση αυτή πρέπει να παρατίθενται επιστημονικές αποδείξεις ότι έχει γίνει επιλογή μεταξύ των πειραμάτων και έχουν προτιμηθεί εκείνα που απαιτούν τον μικρότερο αριθμό ζώων, που χρησιμοποιούν ζώα με τον κατώτατο βαθμό νευροφυσιολογικής ευαισθησίας, που προκαλούν τον λιγότερο πόνο, ταλαιπωρία, αγωνία ή μόνιμη βλάβη και που αναμένεται να δώσουν τα ικανοποιητικότερα αποτελέσματα<sup>66</sup>. Στην περίπτωση δε που στα πειράματα χρησιμοποιούνται ζώα που προηγουμένως ήταν ελεύθερα στη φύση, να αποδεικνύεται ότι η χρησιμοποίηση ειδών άλλων ζώων δεν επαρκεί για τους σκοπούς του πειράματος<sup>67</sup>.

Μείζονος σημασίας είναι το άρθρ. 20 του π.δ. (άρθρ. 23 της Οδηγίας), σύμφωνα με το οποίο «ενθαρρύνεται η έρευνα για την ανάπτυξη εναλλακτικών τεχνικών που μπορούν να δώσουν το ίδιο επίπεδο πληροφοριών με αυτό που λαμβάνεται από πειράματα στα οποία χρησιμοποιούνται ζώα, χρησιμοποιώντας όμως λιγότερα ζώα ή εφαρμόζοντας λιγότερο επώδυνες διαδικασίες»<sup>68</sup>.

Ολοκληρώνοντας, άξιο ιδιαίτερης μνείας είναι το γεγονός ότι το άρθρ. 21 του π.δ. εμπεριέχει δύο παραρτήματα (Παράρτημα Ι και ΙΙ)<sup>69</sup>, τα οποία

<sup>64</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 7, παρ. 3, περ. ε, υποπερίπτωση ι.

<sup>65</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 7, παρ. 3, περ. ζ.

<sup>66</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 7, περ. θ, υποπαράγραφος α'.

<sup>67</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 7, περ. θ, υποπαράγραφος β'.

<sup>68</sup> Βλ. σχετ. π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 20.

<sup>69</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι και ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ.

αφενός αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εν λόγω διατάγματος, αφετέρου περικλείουν κατευθυντήριες γραμμές τόσο για τη στέγαση και φροντίδα των υπό πειραμάτων ζώων, για τις εγκαταστάσεις και τους θαλάμους διαβίωσής τους, τους χώρους υπηρεσίας και αποθήκευσης των τροφίμων, τις συνθήκες θερμοκρασίας, υγρασίας, φωτισμού, θορύβου, τα συστήματα συναγερμού των εγκαταστάσεων, τη μέριμνα αναφορικά με την υγεία και τη σύλληψη των ζώων, όσο και για τις συνθήκες μεταφοράς και συσκευασίας τους για κάθε απαιτούμενη μετακίνησή τους, την υποδοχή και την αποσυσκευασία τους, την ενδεχόμενη καραντίνα, εγκλωβισμό και απομόνωσή τους όταν αυτό απαιτείται, τη διατροφή τους, την άσκηση και την επαφή με τα εν λόγω ζώα, τον καθαρισμό των εγκαταστάσεων και τη θανάτωσή τους με μη βάνουσο τρόπο. Επίσης, μετά το Παράρτημα ΙΙ, στο ίδιο πάντα άρθρο, εμπεριέχονται και αναλυτικοί πίνακες σχετικά με τις κατευθυντήριες γραμμές για τη θερμοκρασία των κλειστών χώρων (δηλαδή ζώων που φυλάσσονται σε κλουβιά, κελιά ή κλειστούς χώρους περιπάτου)<sup>70</sup>, για τις περιόδους τοπικής καραντίνας<sup>71</sup>, για τον εγκλωβισμό μικρών τρωκτικών και κουνελιών (για την εκτροφή και κατά τη διάρκεια των πειραμάτων)<sup>72</sup>, για τον εγκλωβισμό μικρών τρωκτικών κατά την περίοδο της αναπαραγωγής<sup>73</sup>, για τον εγκλωβισμό κουνελιών κατά την περίοδο της αναπαραγωγής<sup>74</sup>, για τους χώρους διατήρησης γατών (κατά τη διάρκεια των πειραμάτων και της περιόδου αναπαραγωγής)<sup>75</sup>, για τη διατήρηση σκύλων σε κλουβιά (κατά τη διάρκεια των πειραμάτων)<sup>76</sup>, για τη διατήρηση σκύλων σε κελιά (για την εκτροφή και κατά τη διάρκεια των

---

<sup>70</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 1.

<sup>71</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 2.

<sup>72</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 3.

<sup>73</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 4.

<sup>74</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 5.

<sup>75</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 6.

<sup>76</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 7.

πειραμάτων, όπως επίσης και κατά την περίοδο της αναπαραγωγής)<sup>77</sup>, για τον εγκλωβισμό πρωτευόντων θηλαστικών εκτός των ανθρώπων (για την εκτροφή και κατά τη διάρκεια των πειραμάτων, όπως επίσης και κατά την αναπαραγωγή)<sup>78</sup>, για τον εγκλωβισμό χοίρων (για την εκτροφή και κατά τη διάρκεια πειραμάτων)<sup>79</sup>, για την τοποθέτηση ζώων αγροκτήματος σε κελιά (για την εκτροφή και κατά τη διάρκεια πειραμάτων σε εγκαταστάσεις πειραματισμού)<sup>80</sup>, για την τοποθέτηση ζώων αγροκτήματος σε διαμερίσματα (για την εκτροφή και κατά τη διάρκεια πειραμάτων σε εγκαταστάσεις πειραματισμού)<sup>81</sup>, και για τον εγκλωβισμό πτηνών (για την εκτροφή και κατά τη διάρκεια πειραμάτων σε εγκαταστάσεις πειραματισμού)<sup>82</sup>.

Από τα ως άνω εκτιθέντα καθίσταται σαφές ότι ο πειραματισμός σε ζώα κάθε άλλο παρά απλή υπόθεση είναι. Η όλη διαδικασία πρέπει να υπόκειται στις παρούσες αυστηρές νομοθετικές διατυπώσεις, οι οποίες είναι αρκετά λεπτομερείς και ενδεδειγμένες, ώστε να αποφεύγονται οι όποιες σχετικές παρεκκλίσεις. Η ενάργεια ωστόσο και η σαφήνεια της διατύπωσης των διατάξεων του εν λόγω διατάγματος και των διάφορων ορισμών του, η ύπαρξη όλων αυτών των κατευθυντήριων γραμμών και η πληθώρα όλων αυτών των πινάκων και των αντίστοιχων γραφικών τους παραστάσεων, δεν είναι δυνατόν να άρουν την επιφυλακτικότητά μας σχετικά με το εάν και σε ποιόν βαθμό τηρούνται οι απαιτούμενες διατυπώσεις πειραματισμού σε ζώα στη χώρα μας.

---

<sup>77</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 8.

<sup>78</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 9.

<sup>79</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 10.

<sup>80</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 11.

<sup>81</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 12.

<sup>82</sup> Βλ. αναλυτικά π.δ. 160/1991, ως ανωτέρω, άρθρ. 21, ΠΙΝΑΚΑΣ 13.

### 2.3 Γενική επισκόπηση του Ν. 2015/1992 για την κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς ή άλλους επιστημονικούς σκοπούς

Ο Ν. 2015/1992<sup>83</sup>, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, δημοσιεύθηκε την 27<sup>η</sup> Φεβρουαρίου 1992 στο υπ' αρ. ΦΕΚ Α' 30 και με αυτόν κυρώθηκε η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς ή άλλους επιστημονικούς σκοπούς. Όπως χαρακτηριστικά μαρτυρείται και στον Πρόλογο του Νόμου, τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης υπέγραψαν την παρούσα Σύμβαση με σκοπό την πραγματοποίηση μιας ευρύτερης ένωσης ανάμεσα στα μέλη και την προσπάθεια συνεργασίας με άλλα Κράτη, σχετικά με την προστασία των ζώντων ζώων, που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και για άλλους επιστημονικούς σκοπούς<sup>84</sup>. Στον Πρόλογο αναγνωρίζεται ότι ο άνθρωπος έχει την ηθική υποχρέωση να σέβεται όλα τα ζώα και να λαμβάνει σοβαρά υπόψη του το γεγονός ότι κι αυτά υποφέρουν και θυμούνται, καθώς και αναγνωρίζεται η υποχρέωση του ανθρώπου, ότι στην προσπάθειά του για υγεία, γνώση και ασφάλεια, θα πρέπει να χρησιμοποιεί ζώα μόνο στο βαθμό που κάτι τέτοιο συμβάλλει θετικά στην πρόοδο της γνώσης ή επιφέρει τελικά αποτελέσματα χρήσιμα για τον άνθρωπο και τα ζώα<sup>85</sup>. Προς το τέλος του Προλόγου δε συνομολογείται το γεγονός ότι τα κράτη μέλη υπέγραψαν τη σχετική Σύμβαση έχοντας αποφασίσει να περιοριστεί η χρησιμοποίηση των ζώων για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς, και έχοντας ως στόχο την αντικατάσταση αυτής της χρησιμοποίησης, όπου αυτό είναι εφικτό, κυρίως με την αναζήτηση μεθόδων αντικατάστασης και με την

<sup>83</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω. Πρβλ. υποσημείωση – παραπομπή υπ' αρ. 29.

<sup>84</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

<sup>85</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, ΠΡΟΛΟΓΟΣ.



ενίσχυση της έρευνας για αυτές τις μεθόδους αντικατάστασης<sup>86</sup>. Ο Πρόλογος κλείνει με την επιθυμία των κρατών μελών να περιοριστούν στο ελάχιστο οι διαδικασίες που χρησιμοποιούνται σε ζώα και οι οποίες μπορεί να προκαλέσουν μόνιμες βλάβες, πόνους, ταλαιπωρίες ή αγωνία στα αυτά<sup>87</sup>.

Στο παρόν τμήμα εξετάζοντας τα βασικότερα σημεία του εν λόγω Νόμου, στο άρθρ. 1 παρ. 1 αναφέρεται ότι η Σύμβαση ισχύει για κάθε ζώο που χρησιμοποιείται ή που προορίζεται να χρησιμοποιηθεί σε οποιαδήποτε πειραματική ή άλλη επιστημονική διαδικασία που είναι δυνατόν να προκαλέσει μόνιμες βλάβες, πόνους, ταλαιπωρίες ή αγωνία, δίχως να ισχύει όμως για τις μη πειραματικές γεωργικές ή τις κτηνιατρικές κλινικές πρακτικές<sup>88</sup>.

Στην επόμενη παράγραφο παρατίθενται κάποιοι βασικοί ορισμοί, μεταξύ άλλων, αναφορικά με την έννοια του όρου «ζώο»<sup>89</sup>, των «διαδικασιών»<sup>90</sup> (ισοδύναμη προς την έννοια του όρου των «πειραμάτων» απλώς με άλλη διατύπωση) καθώς και της «θανάτωσης με μη βάνουσο τρόπο»<sup>91</sup>, όροι που έχουν ακριβώς την ίδια σημασία, ίσως με ελαφρώς διαφορετική λεκτική διατύπωση, με τους αντίστοιχους του άρθρ. 2 εδάφ. α' του π.δ 160/1991, όπως εξετάστηκαν στο ακριβώς προηγούμενο υποκεφάλαιο.

Σημαντικό είναι το άρθρ. 6 σύμφωνα με το οποίο μια διαδικασία (ή αλλιώς πείραμα) δεν θα πρέπει να πραγματοποιείται, εφόσον μπορεί

---

<sup>86</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

<sup>87</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

<sup>88</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 1, παρ. 1.

<sup>89</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 1, παρ. 2, περ. α'. Πρβλ ακριβώς το προηγούμενο υποκεφάλαιο και την ανάλυση αυτού αναφορικά με τον ορισμό του «ζώου» στο π.δ. 160/1991, που είναι σχεδόν πανομοιότυπος.

<sup>90</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 1, παρ. 2, περ. γ'. Πρβλ ακριβώς το προηγούμενο υποκεφάλαιο και την ανάλυση αυτού αναφορικά με τον ορισμό του «πειράματος» στο π.δ. 160/1991, που είναι σχεδόν πανομοιότυπος.

<sup>91</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 1, παρ. 2, περ. ι'. Πρβλ ακριβώς το προηγούμενο υποκεφάλαιο και την ανάλυση αυτού αναφορικά με τον ορισμό της «θανάτωσης με μη βάνουσο τρόπο» στο π.δ. 160/1991, που είναι σχεδόν πανομοιότυπος.

κάποιος να προσφύγει σε άλλη επιστημονικά αποδεκτή μέθοδο που να μην απαιτεί τη χρησιμοποίηση ζώων<sup>92</sup>. Παράλληλα κάθε μέρος θα πρέπει να ενισχύει τις επιστημονικές έρευνες, που τείνουν στην ανάπτυξη μεθόδων, που θα μπορούσαν να προσφέρουν τα ίδια αποτελέσματα με αυτά που δίνουν οι διαδικασίες<sup>93</sup>. Όταν όμως είναι απαραίτητη η πραγματοποίηση ενός πειράματος, το άρθρ. 7 προβλέπει ότι, η επιλογή των ειδών αποτελεί αντικείμενο προσεκτικής μελέτης, το σκεπτικό της οποίας πρέπει να υποβάλλεται στην υπεύθυνη Αρχή και κατά την επιλογή ανάμεσα στις διαδικασίες θα πρέπει να επιλεγούν αυτές, που χρησιμοποιούν τον μικρότερο αριθμό ζώων, που προκαλούν τις λιγότερες δυνατές μόνιμες βλάβες, πόνους, ταλαιπωρίες και αγωνίες και που μπορούν να δώσουν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα<sup>94</sup>. Περαιτέρω μάλιστα το άρθρ. 9 προβλέπει ότι όταν πρόκειται «ένα ζώο να υποβληθεί σε διαδικασία κατά την οποία θα υποφέρει ή υπάρχει φόβος να υποφέρει από μεγάλους πόνους που μπορεί να παραταθούν, αυτή η διαδικασία πρέπει να δηλώνεται και να δικαιολογείται ρητά στην υπεύθυνη αρχή ή να επιτρέπεται ρητά από αυτήν»<sup>95</sup>.

Οι εγκαταστάσεις εκτροφής<sup>96</sup>, οι εγκαταστάσεις προμήθειας<sup>97</sup> και οι εγκαταστάσεις πειραματισμού ζώων<sup>98</sup> πρέπει να καταχωρούνται στην υπεύθυνη Αρχή, να αναφέρεται το εκάστοτε υπεύθυνο πρόσωπο της εγκατάστασης<sup>99</sup>, να τηρείται μητρώο με την πλήρη καταγραφή όλων των λεπτομερειών που αφορούν στα ζώα (π.χ. αριθμός και είδος)<sup>100</sup> καθώς και να διατηρούνται μητρώα πειραματισμού τα οποία θα επιδεικνύονται

---

<sup>92</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 6, παρ. 1.

<sup>93</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 6, παρ. 2.

<sup>94</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 7.

<sup>95</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 9, παρ. 1.

<sup>96</sup> Βλ. αναλ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 14.

<sup>97</sup> Βλ. αναλ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 14.

<sup>98</sup> Βλ. αναλ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 18.

<sup>99</sup> Βλ. αναλ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 15.

<sup>100</sup> Βλ. αναλ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 16.

σε κάθε αναζήτηση της αρμόδιας Αρχής<sup>101</sup>. Γεγονός είναι δε ότι τα άτομα που πραγματοποιούν τα ίδια τις διαδικασίες ή συμμετέχουν σε αυτές, καθώς και τα άτομα που εξασφαλίζουν τις φροντίδες που πρέπει να παρέχονται στα χρησιμοποιούμενα ζώα, οφείλουν να επιμορφωθούν και να εκπαιδευτούν καταλλήλως<sup>102</sup>.

Όπως είναι φυσικό και ο εν λόγω Νόμος εμπεριέχει αναλυτικά Παραρτήματα<sup>103</sup>, Πίνακες<sup>104</sup> και διαγράμματα<sup>105</sup> αντίστοιχα προς εκείνα του π.δ. 160/1991, όπως χαρακτηριστικά εξετέθησαν στο ακριβώς προηγούμενο υποκεφάλαιο, αποδεικνύοντας για ακόμη μια φορά πως οι νομοθετικές διατυπώσεις που πρέπει να συντρέχουν στην εκάστοτε διεξαγωγή και εκτέλεση πειραμάτων σε ζώα είναι τόσο συγκεκριμένες και εναργείς, ώστε τα περιθώρια παρεκκλίσεων από αυτές - σε αντίθεση μάλλον με το συνήθως συμβαίνον στη χώρα μας - να πρέπει να είναι από ελάχιστα έως μηδενικά.

## **2.4 Η πορεία από την Οδηγία 86/609/ΕΟΚ στην Οδηγία 2010/63/ΕΕ και τα βασικότερα σημεία της νέας Οδηγίας**

Στις 24 Νοεμβρίου 1986, το Συμβούλιο εξέδωσε την οδηγία 86/609/ΕΟΚ, όπως προαναφέρθηκε, ώστε να επιτύχει την εξάλειψη των διαφορών μεταξύ των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που αφορούν στην προστασία των ζώων, τα οποία χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς. Από τότε όμως που εκδόθηκε η εν λόγω

<sup>101</sup> Βλ. αναλ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 24.

<sup>102</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, άρθρ. 26.

<sup>103</sup> Βλ. αναλ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α' αναφορικά με τις «κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τη διαμονή και τος φροντίδες των ζώων» (άρθρ. 5 της Σύμβασης), και ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β' αναφορικά με τους «στατιστικούς πίνακες και τις επεξηγηματικές σημειώσεις για τη συμπλήρωσή τους σε εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 27 και 28 της Σύμβασης».

<sup>104</sup> Βλ. αναλ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, ΠΙΝΑΚΑΣ 1 – ΠΙΝΑΚΑΣ 13.

<sup>105</sup> Βλ. σχετ. ν. 2015/1992, ως ανωτέρω, ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1 – ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12.

οδηγία, εμφανίστηκαν περαιτέρω διαφορές μεταξύ των κρατών μελών σχετικά με το θέμα αυτό. Ορισμένα κράτη μέλη δηλαδή θέσπισαν εθνικά εκτελεστικά μέτρα τα οποία εξασφαλίζουν υψηλού επιπέδου προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για επιστημονικούς σκοπούς, ενώ πάλι άλλα εφαρμόζουν τις ελάχιστες απαιτήσεις που καθορίζονται στην οδηγία 86/609/ΕΟΚ. Κατά συνέπεια παρέστη η ανάγκη οι διαφορές αυτές να αντιμετωπισθούν και μάλιστα μέσω οδηγίας που θα εμπεριέχει λεπτομερέστερους κανόνες, προκειμένου να μειωθούν – αν όχι να εξαλειφθούν - οι ανωτέρω διαφορές διά της προσεγγίσεως των κανόνων που εφαρμόζονται σε αυτόν τον τομέα, με απώτερο σκοπό να διασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς<sup>106</sup>.

Στις 23 Μαρτίου 1998 το Συμβούλιο εξέδωσε την απόφαση 1999/575/ΕΚ<sup>107</sup> για την εκ μέρους της Κοινότητας σύναψη της Ευρωπαϊκής σύμβασης για την προστασία των σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς. Η Κοινότητα, αφού κατέστη συμβαλλόμενο μέρος αυτής της σύμβασης, αναγνώρισε τη σημασία της προστασίας και της καλής μεταχείρισης των ζώων που χρησιμοποιούνται για επιστημονικούς σκοπούς σε διεθνές επίπεδο<sup>108</sup>.

Κατόπιν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κάλεσε την Επιτροπή να υποβάλει πρόταση αναθεώρησης της εν λόγω οδηγίας με πιο αυστηρά και διαφανή μέτρα στον τομέα των πειραμάτων σε ζώα και στις 15 Ιουνίου 2006, πολυμερής διαβούλευση των συμβαλλομένων μερών της Ευρωπαϊκής σύμβασης για την προστασία των σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς ενέκρινε ένα αναθεωρημένο προσάρτημα της εν λόγω

---

<sup>106</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ <http://eur-lex.europa.eu> , Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 276 της 20/10/2010 σ. 0033 – 0079, παράγραφος (1).

<sup>107</sup> Βλ. σχετ. για την εν λόγω απόφαση του Συμβουλίου <http://eur-lex.europa.eu> , Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 222 της 24/8/1999 σ. 0029 – 0030.

<sup>108</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (3).

σύμβασης, που ορίζει κατευθυντήριες γραμμές για την παροχή στέγης και για τη φροντίδα των ζώων που χρησιμοποιούνται σε πειράματα<sup>109</sup>. Μάλιστα η σύσταση 2007/526/ΕΚ<sup>110</sup> της Επιτροπής, της 18ης Ιουνίου 2007, σχετικά με τη χάραξη κατευθύνσεων για την παροχή στέγης και φροντίδας στα ζώα που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς ενσωμάτωσε αυτές τις κατευθυντήριες γραμμές.

Επειδή τώρα με τον καιρό έχουν διαμορφωθεί νέα επιστημονικά δεδομένα σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την καλή διαβίωση των ζώων, καθώς και την ικανότητά τους να αισθάνονται και να εκδηλώνουν πόνο, ταλαιπωρία, αγωνία ή μόνιμη βλάβη κρίνεται απαραίτητη η βελτίωση της μεταχείρισης των ζώων που χρησιμοποιούνται σε επιστημονικές διαδικασίες, θέτοντας πια αυστηρότερα ελάχιστα πρότυπα για την προστασία των ζώων αυτών σύμφωνα με τις πλέον πρόσφατες επιστημονικές εξελίξεις<sup>111</sup>. Η συμπεριφορά βέβαια προς τα ζώα έχει να κάνει και με τις εκάστοτε εθνικές αντιλήψεις, ενώ σε ορισμένα κράτη μέλη υπάρχει έντονο το αίτημα να τηρηθούν περιεκτικότεροι κανόνες για την καλή διαβίωση των ζώων σε σχέση με εκείνους που έχουν συμφωνηθεί σε επίπεδο Ένωσης. Για το συμφέρον των ζώων και υπό τον όρο ότι δεν θίγεται η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, ενδείκνυται να επιτραπεί στα κράτη μέλη σχετική ελαστικότητα για να διατηρήσουν τους εθνικούς κανόνες που αποσκοπούν σε ευρύτερη προστασία των ζώων, υπό την απαραίτητη προϋπόθεση ότι αυτοί είναι συμβατοί προς τη Συνθήκη<sup>112</sup>.

Με τη νέα Οδηγία η χρήση πειραματόζωων πλέον επιτρέπεται για τη διεξαγωγή βασικής έρευνας σε θέματα, για παράδειγμα, ασθενειών που έχουν επιπτώσεις σε ανθρώπους, για θέματα δοκιμών της

---

<sup>109</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (5).

<sup>110</sup> Βλ. σχετ. για την εν λόγω σύσταση της Επιτροπής <http://eur-lex.europa.eu>, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 197 της 30/7/2007 σ. 1.

<sup>111</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (6).

<sup>112</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (7).

αποτελεσματικότητας και της ασφάλειας φαρμάκων, για θέματα ερευνών για την προστασία των ειδών, και επίσης για θέματα που αφορούν στις ιατροδικαστικές έρευνες<sup>113</sup>. Επίσης, ειδικές ρήτρες διασφάλισης έχουν προβλεφθεί προκειμένου οι εθνικές κυβερνήσεις να μπορούν να παρεκκλίνουν από κάποιες ρυθμίσεις της νομοθεσίας όταν υπάρχει ανάγκη αντιμετώπισης μιας επείγουσας κατάστασης, αλλά πάντα έχοντας επιστημονικά τεκμηριωμένους λόγους και επίσης έχοντας πρώτα ενημερώσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η χρήση ρήτρας διασφάλισης θα υπόκειται πάντα στην έγκριση των άλλων κρατών μελών της ΕΕ<sup>114</sup>.

Η νέα νομοθεσία στηρίζεται σταθερά, όπως λέγεται, στην αρχή των «τριών R» (Replacing, Reducing and Refining, δηλαδή αντικατάσταση, μείωση και βελτίωση των δοκιμών σε ζώα)<sup>115</sup>. Η Επιτροπή υποστηρίζει ένθερμα τις προσπάθειες για την εξεύρεση εναλλακτικών μεθόδων αντί της διεξαγωγής δοκιμών σε ζώα. Όταν αυτό είναι αδύνατο, πρέπει να μειώνεται ο αριθμός των χρησιμοποιούμενων ζώων ή να βελτιώνονται οι μέθοδοι δοκιμών, ώστε να προκαλούνται οι ελάχιστες δυνατές βλάβες στα ζώα. Συγκεκριμένα στην Οδηγία 2010/63/ΕΕ αναγνωρίζεται ότι οι Αρχές αυτές θα πρέπει να υλοποιούνται μέσω μιας αυστηρής ιεράρχησης των απαιτήσεων για τη χρήση εναλλακτικών μεθόδων, και σε περίπτωση που η νομοθεσία της Ένωσης δεν αναγνωρίζει καμία άλλη εναλλακτική μέθοδο, θα πρέπει να μπορούν να εφαρμοσθούν μέθοδοι που να μειώνουν και να βελτιώνουν τη χρήση ζώων στα πειράματα<sup>116</sup>. Και τούτο, διότι μεταξύ άλλων, τα ζώα έχουν εγγενή αξία που πρέπει να γίνεται από όλους σεβαστή, ενώ και η κοινή γνώμη εκφράζει πλέον ρητά ηθικούς

---

<sup>113</sup> Βλ. ως ανωτέρω άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Λιγότερα πειραματόζωα στη διεξαγωγή επιστημονικών πειραμάτων».

<sup>114</sup> Βλ. ως ανωτέρω άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Λιγότερα πειραματόζωα στη διεξαγωγή επιστημονικών πειραμάτων».

<sup>115</sup> Βλ. ως ανωτέρω άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύει την προστασία των πειραματόζωων». Επίσης, γίνεται αναλυτικά λόγος για τις τρεις αυτές Αρχές στα πλαίσια του παρόντος πονήματος ως κατωτέρω, στο υποκεφάλαιο με τον επιμέρους τίτλο «Ηθικά διλήμματα αφορώντα στις πειραματικές δοκιμές σε ζώα».

<sup>116</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (11).

προβληματισμούς σχετικά με τη χρήση ζώων σε πειραματικές διαδικασίες. Επομένως, τα ζώα πρέπει πάντοτε να αντιμετωπίζονται ως ευαίσθητα όντα και η χρήση τους σε πειράματα να περιορίζεται μόνο στους τομείς οι οποίοι μπορούν τελικά να ωφελήσουν την υγεία του ανθρώπου και των ζώων ή το περιβάλλον. Επομένως το ενδεχόμενο χρήσης ζώων για επιστημονικούς ή εκπαιδευτικούς σκοπούς θα πρέπει να εξετάζεται αποκλειστικά όπου δεν διατίθεται εναλλακτική λύση εκτός των ζώων<sup>117</sup>. Η χρήση ζώων σε επιστημονικές διαδικασίες που εντάσσονται σε άλλους τομείς αρμοδιότητας Ένωσης θα πρέπει να απαγορευθεί<sup>118</sup>.

Επίσης προβλέπεται ότι η επιλογή των πειραματικών μεθόδων πρέπει να διασφαλίζει ότι επιλέγεται η μέθοδος που μπορεί να παρέχει τα πιο ικανοποιητικά αποτελέσματα και που έχει τις περισσότερες πιθανότητες να προκαλέσει τον ελάχιστο πόνο, ταλαιπωρία ή αγωνία στα ζώα. Οι επιλεγμένες μέθοδοι θα πρέπει να χρησιμοποιούν τον ελάχιστο αριθμό ζώων που απαιτείται για να παραχθούν αξιόπιστα αποτελέσματα, καθώς και να χρησιμοποιούν είδη με τη μικρότερη ικανότητα να βιώνουν πόνο, ταλαιπωρία, αγωνία ή μόνιμη βλάβη<sup>119</sup>. Οι επιλεγμένες μέθοδοι πρέπει να αποφεύγουν, κατά το δυνατόν, τον θάνατο ως καταληκτικό σημείο της διαδικασίας, διότι το ζώο βιώνει υπερβολικό πόνο λόγω του επικείμενου ακριβώς θανάτου. Όπου είναι δυνατόν, πρέπει να υποκαθίσταται από ένα λιγότερο βάνανσο καταληκτικό σημείο, το οποίο να βασίζεται στις εκάστοτε κλινικές ενδείξεις, επιτρέποντας τη θανάτωση του ζώου, όπου είναι ανάγκη, χωρίς περαιτέρω όμως πόνο<sup>120</sup>.

Επιπλέον, η προτεινόμενη απαγόρευση της χρήσης μεγάλων πιθήκων ως πειραματόζωα είναι κάτι που υποστηρίζεται σε γενικές γραμμές από

---

<sup>117</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (12).

<sup>118</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (12).

<sup>119</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (13).

<sup>120</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (14).

το εγκεκριμένο κείμενο. Τα μέτρα όμως, όπως αυτά προτάθηκαν από την Επιτροπή, θα οδηγούσαν σε περιορισμό της χρήσης άλλων πρωτεύοντων ζώων (“primates”) <sup>121</sup> και έτσι θα παρεμποδιζόταν η ευρωπαϊκή επιστημονική έρευνα για ορισμένες νευροεκφυλιστικές νόσους, όπως η νόσος Alzheimer, υποστηρίζουν οι ευρωβουλευτές <sup>122</sup>. Για τον λόγο αυτόν το κείμενο που εγκρίθηκε επιτρέπει τη χρήση τέτοιων πρωτεύοντων εάν υπάρχει επιστημονική απόδειξη ότι ο στόχος του πειράματος δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τη χρήση αυτών των ειδών. Συγκεκριμένα, όπως αναγνωρίζεται στην εν λόγω Οδηγία του 2010, η χρήση ανθρωποειδών πιθήκων, επειδή είναι τα πλησιέστερα είδη στον άνθρωπο με τις πλέον εξελιγμένες κοινωνικές ικανότητες και συμπεριφορά, πρέπει να επιτρέπεται μόνο στην έρευνα που αποσκοπεί στην προστασία των εν λόγω ειδών, όταν επιβάλλεται η λήψη μέτρων σε σχέση με πάθηση που απειλεί τη ζωή του ανθρώπου ή προκαλεί αναπηρία και εφόσον κανένα άλλο είδος ή καμία εναλλακτική μέθοδος δεν είναι κατάλληλα για να επιτευχθούν οι σκοποί της σχετικής διαδικασίας <sup>123</sup>.

Όσον αφορά σε ορισμένα είδη σπονδυλωτών ζώων που χρησιμοποιούνται σε πειράματα προβλέπεται στη νέα Οδηγία ότι είναι απαραίτητο να εκτρέφονται ειδικά για το σκοπό αυτό, ούτως ώστε το γενετικό και βιολογικό τους ιστορικό καθώς και η συμπεριφορά τους να είναι γνωστά στα άτομα που αναλαμβάνουν τις διαδικασίες. Επιπλέον, για λόγους καλής μεταχείρισης και προστασίας των ζώων, η χρήση ζώων από το φυσικό περιβάλλον σε πειράματα πρέπει να περιορίζεται μόνο

---

<sup>121</sup> Ως πρωτεύον ονομάζεται κάθε μέλος της βιολογικής τάξης «Πρωτεύοντα», δηλαδή των ανώτερων εκείνων θηλαστικών με τις ποικίλες υποδιαιρέσεις, που περιλαμβάνει τον άνθρωπο και τις διάφορες οικογένειες των πιθήκων. Βλ. σχετ. στο λήμμα «πρωτεύοντα» (Λεξικό Τριανταφυλλίδη) στο «Λεξικό της κοινής νεοελληνικής», Νέα Ελληνική Γλώσσα, ΠΥΛΗ για την Ελληνική Γλώσσα, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://greek-language.gr>.

<sup>122</sup> Βλ. ως ανωτέρω άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Λιγότερα πειραματόζωα στη διεξαγωγή επιστημονικών πειραμάτων».

<sup>123</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (18).



στις περιπτώσεις όπου ο σκοπός των διαδικασιών δεν μπορεί να επιτευχθεί χρησιμοποιώντας ζώα που έχουν εκτραφεί αποκλειστικά για χρήση σε αυτές<sup>124</sup>. Από δεοντολογικής απόψεως, πολύ σπουδαίο είναι ότι επιβάλλεται να οριστεί ένα ανώτατο όριο πόνου, ταλαιπωρίας και αγωνίας, πέρα από το οποίο τα ζώα δεν πρέπει να υποβάλλονται σε επιστημονικές διαδικασίες. Για το σκοπό αυτό, πρέπει να απαγορεύεται η εκτέλεση διαδικασιών που οδηγούν σε μεγάλο και ενδεχομένως παρατεταμένο πόνο, ταλαιπωρία ή αγωνία και που δεν είναι δυνατό να βελτιωθούν<sup>125</sup>. Σε ό,τι αφορά μάλιστα στο τέλος της επιστημονικής διαδικασίας ορίζεται ότι πρέπει να λαμβάνεται η πιο κατάλληλη απόφαση για το μέλλον του ζώου με βάση την καλή διαβίωσή του αλλά και τους ενδεχόμενους κινδύνους για το περιβάλλον. Σε μερικές περιπτώσεις δε, τα ζώα θα πρέπει να επιστρέφουν σε κατάλληλο βιότοπο ή κτηνοτροφικό σύστημα ή κάποια ζώα, όπως σκύλοι και γάτες, θα πρέπει να είναι δυνατόν να επαναπατριστούν σε οικογένειες, δεδομένου ότι η κοινή γνώμη είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένη σχετικά με την κατάληξη αυτών των ζώων. Σε περίπτωση που τα κράτη μέλη επιτρέπουν τον επαναπατρισμό, είναι κύριο ο εκτροφέας, ο προμηθευτής ή ο χρήστης να εφαρμόζουν κάποιο σύστημα που να παρέχει την κατάλληλη κοινωνικοποίηση των ζώων αυτών, ώστε να εξασφαλίζεται ο επιτυχημένος επαναπατρισμός τους, να αποφεύγεται η τυχόν περιττή αγωνία τους και να προστατεύεται η δημόσια ασφάλεια<sup>126</sup>.

Η νέα οδηγία φαίνεται ότι προσπαθεί να διασφαλίσει επίσης την κατάλληλη φροντίδα και μεταχείριση των ζώων και ένα περιβάλλον προσαρμοσμένο στις ανάγκες κάθε ζωικού είδους<sup>127</sup>. Η τήρηση των σχετικών διατάξεων θα πρέπει να παρακολουθείται συνεχώς. Οι

---

<sup>124</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (20).

<sup>125</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (23).

<sup>126</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (26).

<sup>127</sup> Άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύει την προστασία των πειραματόζωων», Ευρωπαϊκή Επιτροπή- Η ευρωπαϊκή Ένωση στην Ελλάδα, <http://ec.europa.eu>.

εγκαταστάσεις που επιθυμούν να αναπτύξουν δραστηριότητες εκτροφής, προμήθειας ή χρήσης ζώων οφείλουν να ζητούν άδεια για αυτές. Το προσωπικό που ασχολείται με τα ζώα θα πρέπει να έχει την κατάλληλη εκπαίδευση και κατάρτιση και, επιπλέον, να αποδεικνύει την επαγγελματική του επάρκεια, πριν ασχοληθεί με ζώα δίχως επίβλεψη<sup>128</sup>. Συγκεκριμένα προβλέπεται ότι οι εγκαταστάσεις εκτροφέων, προμηθευτών και χρηστών θα πρέπει να διαθέτουν επαρκείς χώρους και εξοπλισμό για να καλύψουν τις απαιτήσεις παροχής στέγης των ζωικών ειδών που χρησιμοποιούνται καθώς και για να επιτρέπουν την αποτελεσματική εκτέλεση των πειραματικών διαδικασιών, με τρόπο που να προκαλεί τη μικρότερη δυνατή αγωνία στα ζώα. Οι εκτροφείς, οι προμηθευτές και οι χρήστες θα πρέπει να λειτουργούν μόνο εφόσον διαθέτουν σχετική άδεια από τις αρμόδιες αρχές<sup>129</sup>. Θα πρέπει ακόμη να αποδίδεται η μεγαλύτερη δυνατή προτεραιότητα στην καλή μεταχείριση των ζώων, στο πλαίσιο της συντήρησης, εκτροφής και χρήσης τους. Άρα, οι εκτροφείς, οι προμηθευτές και οι χρήστες θα πρέπει να δημιουργήσουν ένα σύστημα καλής διαβίωσης των ζώων σε επίπεδο εγκατάστασης και να μεριμνήσουν για την καλλιέργεια ενός κλίματος φροντίδας και παροχής κατάλληλων μέσων για την εφαρμογή των πρόσφατων επιστημονικών εξελίξεων, σύμφωνα με τις Αρχές της αντικατάστασης, της μείωσης και της βελτίωσης, με σκοπό την καλύτερη συνολική εμπειρία της ζωής των ζώων<sup>130</sup>.

Για να μπορούν μάλιστα οι αρμόδιες Αρχές να παρακολουθούν τη συμμόρφωση των εγκαταστάσεων με την παρούσα οδηγία, κάθε εκτροφέας, προμηθευτής και χρήστης θα πρέπει να τηρεί ακριβή αρχεία

---

<sup>128</sup> Βλ. ως ανωτέρω άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύει την προστασία των πειραματόζωων».

<sup>129</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (29).

<sup>130</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (31).

σχετικά με τον αριθμό, την καταγωγή και την κατάληξη των ζώων<sup>131</sup>. Περαιτέρω για να είναι δυνατή η παρακολούθηση της συμμόρφωσης με την παρούσα οδηγία, τα κράτη μέλη θα πρέπει να διενεργούν τακτικές επιθεωρήσεις των εκτροφών, προμηθευτών και χρηστών. Για να διασφαλιστεί η εμπιστοσύνη της κοινής γνώμης και να προαχθεί η διαφάνεια, κατάλληλος αριθμός αυτών των επιθεωρήσεων θα πρέπει να διεξάγεται χωρίς προηγούμενη ειδοποίηση<sup>132</sup>.

Η πλήρης αξιολόγηση των ερευνών, λαμβάνοντας υπόψη δεοντολογικές εκτιμήσεις για τη χρήση των ζώων είναι το βασικό κριτήριο για την αδειοδότηση έργων και πρέπει να διασφαλίζει την υλοποίηση των αρχών της αντικατάστασης, της μείωσης και της βελτίωσης<sup>133</sup>, ενώ είναι επίσης σημαντικό να διασφαλιστεί, τόσο από ηθική όσο και από επιστημονική σκοπιά, ότι κάθε χρήση ζώων αξιολογείται προσεκτικά με κριτήριο την επιστημονική ή εκπαιδευτική εγκυρότητα, χρησιμότητα και συνάφεια του αποτελέσματος που αναμένεται από την εν λόγω έρευνα. Η βλάβη που ενδέχεται να προκληθεί στα ζώα πρέπει να συγκρίνεται με τα αναμενόμενα οφέλη του έργου. Συνεπώς, στο πλαίσιο της διαδικασίας αδειοδότησης δοκιμών που περιλαμβάνουν τη χρήση ζώντων ζώων, πρέπει να διενεργείται αμερόληπτη αξιολόγηση των ερευνητικών έργων<sup>134</sup>.

Ολοκληρώνοντας, για να τονωθεί η ανάπτυξη εναλλακτικών μεθόδων, η νέα οδηγία απαιτεί την ίδρυση εργαστηρίου αναφοράς σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το εργαστήριο αυτό θα είναι αρμόδιο για τον συντονισμό και την προώθηση της ανάπτυξης και της χρήσης εναλλακτικών λύσεων έναντι των διαδικασιών με ζώα, και θα συνεχίσει το έργο που επιτελούσε μέχρι τώρα το Ευρωπαϊκό Κέντρο Επικύρωσης

---

<sup>131</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (32).

<sup>132</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (36).

<sup>133</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (38).

<sup>134</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (39).

Εναλλακτικών Μεθόδων (ECVAM, από τα αρχικά των λέξεων European Centre for the Validation of Alternative Methods)<sup>135</sup>. Τα κράτη μέλη οφείλουν να συμβάλουν σε αυτή την κρίσιμης σημασίας δραστηριότητα, υποδεικνύοντας τα κατάλληλα, ειδικευμένα εργαστήρια και μεριμνώντας για την προαγωγή των εναλλακτικών μεθόδων σε εθνικό επίπεδο.

Τέλος να σημειωθεί ότι και την εν λόγω Οδηγία τη συνοδεύει πληθώρα Παραρτημάτων<sup>136</sup> και σωρεία Πινάκων<sup>137</sup>, όπως άλλωστε και την προηγηθείσα κοινοτική Οδηγία και Σύμβαση, και ως αποτελεί «κοινό τόπο» όλων μας η ελπίδα ότι αυτήν τη φορά στη χώρα μας, με τον ελληνικό νόμο ενσωμάτωσης, η εφαρμογή των διατυπώσεων που αφορούν στη διεξαγωγή των ερευνών σε ζώα θα είναι η πλέον επιτυχής και ενδεδειγμένη.

## **2.5 Η Οδηγία 76/768/ΕΟΚ (τροποποιηθείσα) και ο νέος Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009 σε ό,τι αφορούν στις δοκιμές σε ζώα**

Η Οδηγία 76/768/ΕΟΚ<sup>138</sup> του Συμβουλίου της 27<sup>ης</sup> Ιουλίου 1976, όπως ήδη προαναφέρθηκε, αφορά στην προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών των αναφερόμενων στα καλλυντικά προϊόντα, και πρόκειται για μια Οδηγία που έχει τροποποιηθεί απίθανα επανειλημμένα<sup>139</sup> και μάλιστα κατά τρόπο που ήταν πλέον σκόπιμη για

---

<sup>135</sup> Βλ. ως ανωτέρω άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύει την προστασία των πειραματόζωων». Βλ. επίσης σχετ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, παράγραφος (47).

<sup>136</sup> Βλ. αναλ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι – ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VIII.

<sup>137</sup> Βλ. αναλ. Οδηγία 2010/63/ΕΕ, ως ανωτέρω, ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1. – ΠΙΝΑΚΑΣ 10.2 .

<sup>138</sup> Βλ. αναλ. Οδηγία 76/768/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 27<sup>ης</sup> Ιουλίου 1976, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών των αναφερομένων στα καλλυντικά προϊόντα <http://eur-lex.europa.eu>, όπως ανωτέρω.

<sup>139</sup> Αναφέρουμε χαρακτηριστικά ότι οι τροποποιήσεις της Οδηγίας 76/768/ΕΟΚ φθάνουν αισίως περί τις εβδομήντα (70)! Στο παρόν σημείο, χωρίς να υπεισέλθουμε σε επιμέρους αναλύσεις, παραθέτουμε την εν λόγω Οδηγία με τις σχετικές τροποποιήσεις της, αναλογιζόμενοι ταυτόχρονα και τη σωρεία των νομοθετικών κειμένων μέσω των οποίων επιτεύχθηκε η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών προς τις εν λόγω τροποποιήσεις:

- 
- Οδηγία 76/768/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης Ιουλίου 1976 | (ΕΕ L 262 της 27.9.1976, σ. 169)  
(Αρχική Οδηγία).
  - Οδηγία 79/661/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Ιουλίου 1979 | (ΕΕ L 192 της 31.7.1979, σ. 35) |
  - Οδηγία 82/147/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 11ης Φεβρουαρίου 1982 | (ΕΕ L 63 της 6.3.1982, σ. 26) |
  - Οδηγία 82/368/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 17ης Μαΐου 1982 | (ΕΕ L 167 της 15.6.1982, σ. 1) |
  - Οδηγία 83/191/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 30ής Μαρτίου 1983 | (ΕΕ L 109 της 26.4.1983, σ. 25) |
  - Οδηγία 83/341/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 29ης Ιουνίου 1983 | (ΕΕ L 188 της 13.7.1983, σ. 15) |
  - Οδηγία 83/496/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 22ας Σεπτεμβρίου 1983 | (ΕΕ L 275 της 8.10.1983, σ. 20) |
  - Οδηγία 83/574/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 26ης Οκτωβρίου 1983 | (ΕΕ L 332 της 28.11.1983, σ. 38) |
  - Οδηγία 84/415/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 18ης Ιουλίου 1984 | ΕΕ L 228 της 25.8.1984, σ. 31. |
  - Οδηγία 85/391/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 16ης Ιουλίου 1985 | (ΕΕ L 224 της 22.8.1985, σ. 40) |
  - Οδηγία 86/179/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 28ης Φεβρουαρίου 1986 | (ΕΕ L 138 της 24.5.1986, σ. 40) |
  - Οδηγία 86/199/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 26ης Μαρτίου 1986 | (ΕΕ L 149 της 3.6.1986, σ. 38) |
  - Οδηγία 87/137/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 2ας Φεβρουαρίου 1987 | (ΕΕ L 56 της 26.2.1987, σ. 20) |
  - Οδηγία 88/233/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 2ας Μαρτίου 1988 | (ΕΕ L 105 της 26.4.1988, σ. 11) |
  - Οδηγία 88/667/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988 | (ΕΕ L 382 της 31.12.1988, σ. 46) |
  - Οδηγία 89/174/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 21ης Φεβρουαρίου 1989 | (ΕΕ L 64 της 8.3.1989, σ. 10) |
  - Οδηγία 89/679/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1989 | (ΕΕ L 398 της 30.12.1989, σ. 25) |
  - Οδηγία 90/121/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 20ής Φεβρουαρίου 1990 | (ΕΕ L 71 της 17.3.1990, σ. 40) |
  - Οδηγία 91/184/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 12ης Μαρτίου 1991 | (ΕΕ L 91 της 12.4.1991, σ. 59) |
  - Οδηγία 92/8/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 18ης Φεβρουαρίου 1992 | (ΕΕ L 70 της 17.3.1992, σ. 23) |
  - Οδηγία 92/86/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 21ης Οκτωβρίου 1992 | (ΕΕ L 325 της 11.11.1992, σ. 18) |
  - Οδηγία 93/35/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1993 | (ΕΕ L 151 της 23.6.1993, σ. 32) |
  - Οδηγία 93/47/ΕΚ της Επιτροπής, της 22ας Ιουνίου 1993 | (ΕΕ L 203 της 13.8.1993, σ. 24) |
  - Οδηγία 94/32/ΕΚ της Επιτροπής, της 29ης Ιουνίου 1994 | (ΕΕ L 181 της 15.7.1994, σ. 31) |
  - Οδηγία 95/17/ΕΚ της Επιτροπής, της 19ης Ιουνίου 1995 | (ΕΕ L 140 της 23.6.1995, σ. 26) |
  - Οδηγία 95/34/ΕΚ της Επιτροπής, της 10ης Ιουλίου 1995 | (ΕΕ L 167 της 18.7.1995, σ. 19) |
  - Οδηγία 96/41/ΕΚ της Επιτροπής, της 25ης Ιουνίου 1996 | (ΕΕ L 198 της 8.8.1996, σ. 36) |
  - Οδηγία 97/1/ΕΚ της Επιτροπής, της 10ης Ιανουαρίου 1997 | (ΕΕ L 16 της 18.1.1997, σ. 85) |
  - Οδηγία 97/18/ΕΚ της Επιτροπής, της 17ης Απριλίου 1997 | (ΕΕ L 114 της 1.5.1997, σ. 43) |

- 
- Οδηγία 97/45/EK της Επιτροπής, της 14ης Ιουλίου 1997 | (EE L 196 της 24.7.1997, σ. 77) |
  - Οδηγία 98/16/EK της Επιτροπής, της 5ης Μαρτίου 1998 | (EE L 77 της 14.3.1998, σ. 44) |
  - Οδηγία 98/62/EK της Επιτροπής, της 3ης Σεπτεμβρίου 1998 | (EE L 253 της 15.9.1998, σ. 20) |
  - Οδηγία 2000/6/EK της Επιτροπής, της 29ης Φεβρουαρίου 2000 | (EE L 56 της 1.3.2000, σ. 42) |
  - Οδηγία 2000/11/EK της Επιτροπής, της 10ης Μαρτίου 2000 | (EE L 65 της 14.3.2000, σ. 22) |
  - Οδηγία 2000/41/EK της Επιτροπής, της 19ης Ιουνίου 2000 | (EE L 145 της 20.6.2000, σ. 25) |
  - Οδηγία 2002/34/EK της Επιτροπής, της 15ης Απριλίου 2002 | (EE L 102 της 18.4.2002, σ. 19) |
  - Οδηγία 2003/1/EK της Επιτροπής, της 6ης Ιανουαρίου 2003 | (EE L 5 της 10.1.2003, σ. 14) |
  - Οδηγία 2003/16/EK της Επιτροπής, της 19ης Φεβρουαρίου 2003 | (EE L 46 της 20.2.2003, σ. 24) |
  - Οδηγία 2003/15/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Φεβρουαρίου 2003 | (EE L 66 της 11.3.2003, σ. 26) |
  - Οδηγία 2003/80/EK της Επιτροπής, της 5ης Σεπτεμβρίου 2003 | (EE L 224 της 6.9.2003, σ. 27) |
  - Οδηγία 2003/83/EK της Επιτροπής, της 24ης Σεπτεμβρίου 2003 | (EE L 238 της 25.9.2003, σ. 23) |
  - Οδηγία 2004/87/EK της Επιτροπής, της 7ης Σεπτεμβρίου 2004 | (EE L 287 της 8.9.2004, σ. 4) |
  - Οδηγία 2004/88/EK της Επιτροπής, της 7ης Σεπτεμβρίου 2004 | (EE L 287 της 8.9.2004, σ. 5) |
  - Οδηγία 2004/94/EK της Επιτροπής, της 15ης Σεπτεμβρίου 2004 | (EE L 294 της 17.9.2004, σ. 28) |
  - Οδηγία 2004/93/EK της Επιτροπής, της 21ης Σεπτεμβρίου 2004 | (EE L 300 της 25.9.2004, σ. 13) |
  - Οδηγία 2005/9/EK της Επιτροπής, της 28ης Ιανουαρίου 2005 | (EE L 27 της 29.1.2005, σ. 46) |
  - Οδηγία 2005/42/EK της Επιτροπής, της 20ής Ιουνίου 2005 | (EE L 158 της 21.6.2005, σ. 17) |
  - Οδηγία 2005/52/EK της Επιτροπής, της 9ης Σεπτεμβρίου 2005 | (EE L 234 της 10.9.2005, σ. 9) |
  - Οδηγία 2005/80/EK της Επιτροπής, της 21ης Νοεμβρίου 2005 | (EE L 303 της 22.11.2005, σ. 32) |
  - Οδηγία 2006/65/EK της Επιτροπής, της 19ης Ιουλίου 2006 | (EE L 198 της 20.7.2006, σ. 11) |
  - Οδηγία 2006/78/EK της Επιτροπής, της 29ης Σεπτεμβρίου 2006 | (EE L 271 της 30.9.2006, σ. 56) |
  - Οδηγία 2007/1/EK της Επιτροπής, της 29ης Ιανουαρίου 2007 | (EE L 25 της 1.2.2007, σ. 9) |
  - Οδηγία 2007/17/EK της Επιτροπής, της 22ας Μαρτίου 2007 | (EE L 82 της 23.3.2007, σ. 27) |
  - Οδηγία 2007/22/EK της Επιτροπής, της 17ης Απριλίου 2007 | (EE L 101 της 18.4.2007, σ. 11) |
  - Οδηγία 2007/53/EK της Επιτροπής, της 29ης Αυγούστου 2007 | (EE L 226 της 30.8.2007, σ. 19) |
  - Οδηγία 2007/54/EK της Επιτροπής, της 29ης Αυγούστου 2007 | (EE L 226 της 30.8.2007, σ. 21) |
  - Οδηγία 2007/67/EK της Επιτροπής, της 22ας Νοεμβρίου 2007 | (EE L 305 της 23.11.2007, σ. 22) |
  - Οδηγία 2008/14/EK της Επιτροπής, της 15ης Φεβρουαρίου 2008 | (EE L 42 της 16.2.2008, σ. 43) |

λόγους σαφήνειας η αναδιατύπωσή της, και συγκεκριμένα μέσω Κανονισμού. Εδώ ακριβώς είναι η στιγμή που το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο εκδίδουν τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1223/2009<sup>140</sup> της 30<sup>ης</sup> Νοεμβρίου του 2009, ο οποίος από την 11<sup>η</sup> Ιουλίου 2013<sup>141</sup> θα αντικαταστήσει την ανωτέρω Οδηγία, για τα καλλυντικά προϊόντα, και επιλέγεται από την Κοινότητα η νομική Πράξη του «Κανονισμού», επειδή έτσι κρίθηκε ότι επιβάλλονται λεπτομερείς και σαφείς κανόνες που δεν επιτρέπουν περιθώρια για αποκλίνουσα μεταφορά της εν λόγω Πράξης στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών. Επιπλέον, μέσω του Κανονισμού εξασφαλίζεται ότι οι νομικές επιταγές εφαρμόζονται ταυτόχρονα σε όλη την Ευρωπαϊκή Κοινότητα<sup>142</sup>.

Στο παρόν υποκεφάλαιο θα εκτεθούν μόνο οι διατάξεις οι έχουσες άμεση σχέση με τη διενέργεια δοκιμών σε ζώα για καλλυντικούς σκοπούς, διότι η ως άνω Οδηγία και Κανονισμός αφορούν γενικά στις

- 
- Οδηγία 2008/42/ΕΚ της Επιτροπής, της 3ης Απριλίου 2008 | (ΕΕ L 93 της 4.4.2008, σ. 13) |
  - Οδηγία 2008/88/ΕΚ της Επιτροπής, της 23ης Σεπτεμβρίου 2008 | (ΕΕ L 256 της 24.9.2008, σ. 12) |
  - Οδηγία 2008/112/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, της 16ης Σεπτεμβρίου 2008 | (ΕΕ L 345 της 23.12.2008, σ. 68) |
  - Οδηγία 2008/123/ΕΚ της Επιτροπής, της 18ης Δεκεμβρίου 2008 | (ΕΕ L 340 της 19.12.2008, σ. 71) |
  - Οδηγία 2009/6/ΕΚ της Επιτροπής, της 4ης Φεβρουαρίου 2009 | (ΕΕ L 36 της 5.2.2009, σ. 15) |
  - Οδηγία 2009/36/ΕΚ της Επιτροπής, της 16ης Απριλίου 2009 | (ΕΕ L 98 της 17.4.2009, σ. 31) |
  - Οδηγία 2009/129/ΕΚ της Επιτροπής της 9ης Οκτωβρίου 2009 | (ΕΕ L 267 της 10.10.2009, σ. 18) |
  - Οδηγία 2009/130/ΕΚ της Επιτροπής της 12ης Οκτωβρίου 2009 | (ΕΕ L 268 της 13.10.2009, σ. 5) |
  - Οδηγία 2009/134/ΕΚ της Επιτροπής της 28ης Οκτωβρίου 2009 | (ΕΕ L 282 της 29.10.2009, σ. 15) |
  - Οδηγία 2009/164/ΕΕ της Επιτροπής της 22ης Δεκεμβρίου 2009 | (ΕΕ L 344 της 23.12.2009, σ. 41) |
  - Οδηγία 2010/3/ΕΕ της Επιτροπής της 1ης Φεβρουαρίου 2010 | (ΕΕ L 29 της 2.2.2010, σ. 5) |
  - Οδηγία 2010/4/ΕΕ της Επιτροπής της 8ης Φεβρουαρίου 2010 | (ΕΕ L 36 της 9.2.2010, σ. 21) |
  - Οδηγία 2011/59/ΕΕ της Επιτροπής της 13ης Μαΐου 2011 | (ΕΕ L 125 της 14.5.2011, σ. 17) |

<sup>140</sup> Βλ. αναλ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30<sup>ης</sup> Νοεμβρίου του 2009, για τα καλλυντικά προϊόντα <http://eur-lex.europa.eu>, όπως ανωτέρω.

<sup>141</sup> Βλ. σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30<sup>ης</sup> Νοεμβρίου του 2009, για τα καλλυντικά προϊόντα <http://eur-lex.europa.eu>, όπως ανωτέρω, άρθρ. 38 παρ. α'.

<sup>142</sup> Βλ. σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30<sup>ης</sup> Νοεμβρίου του 2009, για τα καλλυντικά προϊόντα <http://eur-lex.europa.eu>, όπως ανωτέρω, παρ. (2).

νομικές διατυπώσεις που διαλαμβάνουν τα καλλυντικά προϊόντα, θέμα που δεν μας απασχολεί στα πλαίσια του συγκεκριμένου πονήματος. Έτσι η Οδηγία 76/768/ΕΟΚ, όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 93/35/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 16<sup>ης</sup> Ιουνίου 1993<sup>143</sup>, όριζε ότι «οποιαδήποτε αναφορά σε πειράματα σε ζώα πρέπει να δηλώνει σαφώς, αν τα πειράματα που πραγματοποιήθηκαν αφορούσαν στο τελικό προϊόν ή και στα συστατικά του»<sup>144</sup>.

Αργότερα, η αρχική Οδηγία 76/768/ΕΟΚ και πάλι τροποποιήθηκε ως προς τα πειράματα σε ζώα, με την Οδηγία 2003/15/ΕΚ<sup>145</sup>, σύμφωνα με την οποία αναγνωρίζεται ότι η ασφάλεια των καλλυντικών προϊόντων και των συστατικών τους μπορεί να εξασφαλίζεται με εναλλακτικές μεθόδους, οι οποίες δεν είναι απαραίτητα εφαρμόσιμες σε όλες τις χρήσεις των χημικών συστατικών. Θα πρέπει, ως εκ τούτου, να προωθηθεί η χρησιμοποίηση αυτών των μεθόδων στη βιομηχανία καλλυντικών, εν τω συνόλω της, και να εξασφαλιστεί η υιοθέτησή τους σε κοινοτικό επίπεδο, όταν οι μέθοδοι αυτές παρέχουν ένα ισοδύναμο επίπεδο προστασίας στους καταναλωτές<sup>146</sup>.

Επίσης στην ίδια αυτή Οδηγία αναγνωρίζεται το γεγονός ότι η ασφάλεια των τελικών καλλυντικών προϊόντων μπορεί ήδη να εξασφαλισθεί με βάση τις διαθέσιμες γνώσεις σχετικά με την ασφάλεια των συστατικών που εμπεριέχουν. Είναι δυνατόν, επομένως, να περιληφθούν διατάξεις που να απαγορεύουν τη διενέργεια δοκιμών σε ζώα για τα τελικά καλλυντικά προϊόντα. Η Επιτροπή θα πρέπει, λοιπόν,

---

<sup>143</sup> Βλ. αναλ. Οδηγία 93/35/ΕΟΚ, ως ανωτέρω, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 151 της 23/6/1993, σ. 0032 -0037.

<sup>144</sup> Βλ. σχετ. 93/35/ΕΟΚ, ως ανωτέρω, άρθρ. 6 παρ. 3.

<sup>145</sup> Βλ. αναλ. Οδηγία 2003/15/ΕΚ, ως ανωτέρω, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 66 της 11/3/2003, σ. 0026 -0035.

<sup>146</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2003/15/ΕΚ, ως ανωτέρω, παρ. (5). Σημειωτέον ότι μόνο οι εναλλακτικές μέθοδοι που είναι επιστημονικά επικυρωμένες από το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Επικύρωση Εναλλακτικών Μεθόδων (ECVAM) ή τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και είναι εφαρμόσιμες στο σύνολο του τομέα των χημικών προϊόντων, εγκρίνονται συστηματικά σε κοινοτικό επίπεδο.



να θεσπίσει κατευθυντήριες γραμμές προκειμένου να διευκολυνθεί η εφαρμογή, ιδίως από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, μεθόδων αξιολόγησης της ασφάλειας των τελικών καλλυντικών προϊόντων για τις οποίες δεν είναι απαραίτητη η χρήση ζώων<sup>147</sup>.

Συγκεκριμένα με την εν λόγω Οδηγία απαγορεύονται στα κράτη μέλη τα ακόλουθα<sup>148</sup>:

α) Η διάθεση στην αγορά καλλυντικών προϊόντων η τελική σύνθεση των οποίων, προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας, έχει αποτελέσει αντικείμενο δοκιμών σε ζώα με χρήση μεθόδου διαφορετικής από εναλλακτική μέθοδο, μετά την επικύρωση και την υιοθέτηση της εν λόγω εναλλακτικής μεθόδου σε κοινοτικό επίπεδο, λαμβανομένης δεόντως υπόψη της ανάπτυξης επικυρωμένων μεθόδων στο πλαίσιο του ΟΟΣΑ.

β) Η διάθεση στην αγορά καλλυντικών προϊόντων που περιέχουν συστατικά ή συνδυασμούς συστατικών τα οποία, προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας, έχουν αποτελέσει αντικείμενο δοκιμών σε ζώα με χρήση μεθόδου διαφορετικής από εναλλακτική μέθοδο, μετά την επικύρωση και την υιοθέτηση της εν λόγω εναλλακτικής μεθόδου σε κοινοτικό επίπεδο, λαμβανομένης δεόντως υπόψη της ανάπτυξης επικυρωμένων μεθόδων στο πλαίσιο του ΟΟΣΑ.

γ) Η διενέργεια, στο έδαφός τους, δοκιμών σε ζώα που αφορούν τελικά καλλυντικά προϊόντα, προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας.

δ) Η διενέργεια, στο έδαφός τους, δοκιμών σε ζώα που αφορούν συστατικά ή συνδυασμούς συστατικών προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας, το αργότερο την ημερομηνία κατά την

---

<sup>147</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2003/15/EK, ως ανωτέρω, παρ. (6).

<sup>148</sup> Βλ. σχετ. για τις περ. α' - δ' Οδηγία 2003/15/EK, ως ανωτέρω, άρθρ. 1, παρ. 2.

οποία οι δοκιμές αυτές απαιτείται να αντικατασταθούν από μια ή περισσότερες επικυρωμένες εναλλακτικές μεθόδους.

Επίσης η Επιτροπή, κατόπιν διαβουλεύσεως με την επιστημονική επιτροπή για τα καλλυντικά προϊόντα που προορίζονται για τον καταναλωτή και το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Επικύρωση Εναλλακτικών Μεθόδων (ECVAM), και λαμβάνοντας δεόντως υπόψη την ανάπτυξη επικυρωμένων μεθόδων στο πλαίσιο του ΟΟΣΑ, θεσπίζει χρονοδιαγράμματα και προθεσμίες για την σταδιακή εξάλειψη των διαφόρων δοκιμών σε ζώα<sup>149</sup>.

Αναφορικά τώρα με τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1223/2009 του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, μεταξύ άλλων, αποσκοπεί στο να απλουστεύσει τις διαδικασίες και να εναρμονίσει την ορολογία, μειώνοντας έτσι τις όποιες ασάφειες. Επιπλέον, η αναδιατύπωση ενισχύει ορισμένα στοιχεία του ρυθμιστικού πλαισίου για τα καλλυντικά, με σκοπό να εξασφαλίσει υψηλό επίπεδο προστασίας της υγείας του ανθρώπου<sup>150</sup>. Επίσης, ο εν λόγω Κανονισμός σε ό,τι αφορά στις δοκιμές στα ζώα βασικά προβλέπει τα αντίστοιχα με όσα όριζε η Οδηγία 76/768/ΕΟΚ, όπως αυτή τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2003/15/ΕΚ. Συγκεκριμένα οι δοκιμές σε ζώα πρέπει να αντικατασταθούν από εναλλακτικές μεθόδους<sup>151</sup>. Έτσι απαγορεύεται η πραγματοποίηση πειραμάτων σε ζώα στην Ευρωπαϊκή Ένωση για τελικά καλλυντικά

---

<sup>149</sup> Βλ. σχετ. Οδηγία 2003/15/ΕΚ, ως ανωτέρω, άρθρ. 1, παρ. 2, υποπαράγραφος 2. Σύμφωνα με το άρθρ. 1, παρ. 2, υποπαράγραφος 2.1, προβλέπεται ότι όσον αφορά στις δοκιμές σχετικά με την τοξικότητα από πολλαπλές δόσεις, την τοξικότητα κατά την αναπαραγωγή, και την τοξικοκινητική, δεν εξετάζονταν για την ώρα εναλλακτικές δυνατότητες. Ωστόσο και για τις δοκιμασίες αυτές ανεξαρτήτως του αν θα έχουν βρεθεί τελικά επικυρωμένες εναλλακτικές μέθοδοι, ορίζεται ότι θα επιτρέπονται το ανώτατο μέχρι δέκα (10) έτη από την έναρξη ισχύος της παρούσας Οδηγίας (2003/15/ΕΚ).

<sup>150</sup> Βλ. σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, παρ. (3).

<sup>151</sup> Βλ. σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, παρ. (40). Για το ίδιο βλ. επίσης Ευρωπαϊκή Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ, «Καλλυντικά προϊόντα (από το 2013)», στο πεδίο «EUROPA > Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ > Καταναλωτές > Επισήμανση και συσκευασία προϊόντων», όπως ανωτέρω.

προϊόντα<sup>152</sup> και για συστατικά ή για συνδυασμούς συστατικών καλλυντικών προϊόντων<sup>153</sup>. Ακόμη απαγορεύεται η τοποθέτηση στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης προϊόντων των οποίων η τελική σύνθεση έχει αποτελέσει αντικείμενο δοκιμών σε ζώα και προϊόντων που περιέχουν συστατικά ή συνδυασμούς συστατικών που έχουν αποτελέσει αντικείμενο δοκιμών σε ζώα<sup>154</sup>. Ωστόσο μια παρέκκλιση στην απαγόρευση τοποθέτησης στην αγορά ισχύει μέχρι την 11<sup>η</sup> Μαρτίου 2013 για τον έλεγχο της τοξικότητας των ουσιών που λαμβάνονται σε επαναλαμβανόμενες δόσεις, τις συνέπειες ορισμένων ουσιών στην αναπαραγωγή και για τη μελέτη της τοξικοκινητικής των προϊόντων<sup>155</sup>.

Πολύ σπουδαίο είναι το άρθρο 35 του εν λόγω Κανονισμού σχετικά με την ετήσια έκθεση για τη διενέργεια δοκιμών σε ζώα. Δυνάμει του άρθρου αυτού κάθε χρόνο η Επιτροπή θα πρέπει να υποβάλλει έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την πρόοδο όσον αφορά στην ανάπτυξη, την επικύρωση και τη νομική αποδοχή εναλλακτικών μεθόδων. Η έκθεση θα περιλαμβάνει ακριβή δεδομένα για τον αριθμό και τον τύπο των πειραμάτων που πραγματοποιήθηκαν σε ζώα και αφορούν καλλυντικά προϊόντα, ενώ τα κράτη μέλη θα υποχρεούνται να συγκεντρώνουν τις πληροφορίες αυτές, επιπλέον της συγκέντρωσης στατιστικών που προβλέπει η οδηγία για την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και

---

<sup>152</sup> Ως «τελικό καλλυντικό προϊόν» νοείται «το καλλυντικό προϊόν στην τελική του σύνθεση, όπως τοποθετήθηκε στην αγορά και διατίθεται στον τελικό χρήστη, ή το πρωτότυπό του». Βλ. σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, άρθρ. 18, παρ. 3, περ. α'.

<sup>153</sup> Βλ. σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, άρθρ. 18, παρ.1, περ. γ' και δ'. Για το ίδιο βλ. επίσης Ευρωπαϊκή Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ, «Καλλυντικά προϊόντα (από το 2013)», στο πεδίο «EUROPA > Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ > Καταναλωτές > Επισήμανση και συσκευασία προϊόντων», όπως ανωτέρω.

<sup>154</sup> Βλ. σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, άρθρ. 18, παρ.1, περ. α' και β'. Για το ίδιο βλ. επίσης Ευρωπαϊκή Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ, «Καλλυντικά προϊόντα (από το 2013)», στο πεδίο «EUROPA > Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ > Καταναλωτές > Επισήμανση και συσκευασία προϊόντων», όπως ανωτέρω.

<sup>155</sup> Βλ. σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, άρθρ. 18, παρ.2, υποπαράγραφος β'. Για το ίδιο βλ. επίσης Ευρωπαϊκή Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ, «Καλλυντικά προϊόντα (από το 2013)», στο πεδίο «EUROPA > Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ > Καταναλωτές > Επισήμανση και συσκευασία προϊόντων», όπως ανωτέρω.

επιστημονικούς άλλους σκοπούς. Ειδικότερα, η Επιτροπή θα πρέπει να διασφαλίζει την ανάπτυξη, επικύρωση και νομική αποδοχή εναλλακτικών μεθόδων δοκιμών στις οποίες δεν χρησιμοποιούνται ζωντανά ζώα<sup>156</sup>. Ακόμη η ετήσια αυτή έκθεση θα πρέπει να εμπεριέχει σαφή αναφορά σχετικά με την πρόοδο που πραγματοποίησε η Επιτροπή στις προσπάθειές της να επιτύχει την εκ μέρους του ΟΟΣΑ αποδοχή εναλλακτικών μεθόδων επικυρωμένων σε κοινοτικό επίπεδο και την αναγνώριση, από τρίτες χώρες, των αποτελεσμάτων των δοκιμών ασφαλείας που διενεργούνται στην Κοινότητα με τη χρήση εναλλακτικών μεθόδων<sup>157</sup>.

Περαιτέρω, στον παρόντα Κανονισμό σημαντικό είναι το γεγονός ότι θα πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα αναγραφής σε καλλυντικό προϊόν του ισχυρισμού ότι δεν έχουν διεξαχθεί, για την ανάπτυξη του προϊόντος, δοκιμές σε ζώα. Η Επιτροπή, σε συνεννόηση με τα κράτη μέλη, έχει αναπτύξει κατευθυντήριες γραμμές για την εξασφάλιση της εφαρμογής κοινών κριτηρίων στη χρήση των ισχυρισμών και ιδιαίτερα της αποφυγής παραπλάνησης του καταναλωτή από τους εν λόγω ισχυρισμούς. Κατά την ανάπτυξη των κατευθυντηρίων αυτών γραμμών, η Επιτροπή έχει λάβει επίσης υπόψη της τις απόψεις των πολλών μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων που αποτελούν την πλειοψηφία των παραγωγών, προϊόντων που «δεν χρησιμοποιούν πειράματα σε ζώα», των σχετικών, μη κυβερνητικών οργανώσεων που αναπτύσσουν δραστηριότητες στον τομέα, καθώς και την ανάγκη των καταναλωτών να έχουν, τη δυνατότητα διάκρισης μεταξύ προϊόντων με κριτήριο το κατά πόσον χρησιμοποιήθηκαν ή όχι, για την παραγωγή τους, δοκιμές σε ζώα<sup>158</sup>.

Τέλος, ο παρών Κανονισμός προβλέπεται ότι τίθεται σε ισχύ την εικοστή ημέρα από τη δημοσίευσή του στην Επίσημη Εφημερίδα της

<sup>156</sup> Βλ. .σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, άρθρ. 35, περ. (1).

<sup>157</sup> Βλ. .σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, άρθρ. 35, περ. (2).

<sup>158</sup> Βλ. .σχετ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, παρ. (52).

Ευρωπαϊκής Ένωσης και εφαρμόζεται, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, από την 11<sup>η</sup> Ιουλίου 2013, όντας δεσμευτικός ως προς όλα τα μέρη του (συμπεριλαμβανομένων και των παραρτημάτων του) και ισχύοντας άμεσα σε κάθε κράτος μέλος<sup>159</sup>.

## **2.6 ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΑΦΟΡΩΣΑ ΣΤΗΝ ΟΔΗΓΙΑ 86/609/ΕΟΚ**

### **2.6.1 Απόφαση του ΔΕΚ (πέμπτο Τμήμα) της 18<sup>ης</sup> Οκτωβρίου 2001 στην υπόθεση C – 354/1999**

Η παρούσα υπόθεση<sup>160</sup> αποτελεί συνέχεια προσφυγής της Επιτροπής, με την οποία ζητούσε από το Δικαστήριο να αναγνωρίσει ότι η Ιρλανδία, παραλείποντας να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθεί με την οδηγία 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Νοεμβρίου 1986, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την εν λόγω οδηγία.

Συγκεκριμένα με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων άσκησε, δυνάμει του άρθρου 226 ΕΚ<sup>161</sup>, προσφυγή, με την οποία ζητεί από το Δικαστήριο να αναγνωρίσει ότι η Ιρλανδία, παραλείποντας να λάβει όλα τα αναγκαία

---

<sup>159</sup> Βλ. αναλ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009, όπως ανωτέρω, άρθρ. 40, παρ. 1 και 2.

<sup>160</sup> Βλ. αναλυτικά στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης <http://curia.europa.eu>, εισάγοντας τον αντίστοιχο αριθμό της υπόθεσης, ήτοι C-354/99, για το πλήρες κείμενο της σχετικής απόφασης και για τις αντίστοιχες προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα. Συγκεκριμένα βλ. αναλ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ακριβώς ανωτέρω. Επίσης, βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «ΔΕΚ Υπόθ. C – 354/99, απόφ. 18.10.2001 [Παράλειψη ορισμού αρμόδιας αρχής ελέγχου πειραμάτων]» (υπό σημ. Ε. Πρεβεδούρου), «Περιβάλλον & Δίκαιο», τεύχος 1/2002 Ιανουάριος – Φεβρουάριος – Μάρτιος, ενότητα Δ' ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ, Κοινοτική, Προστασία πειραματόζωων, σελ. 158 επόμε., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

<sup>161</sup> Το άρθρο 226 της Συνθήκης ΕΚ, όπως ίσχυε κατά την οικεία περίοδο, προέβλεπε ότι «Αν η Επιτροπή κρίνει ότι ένα κράτος μέλος παραβεί υποχρέωσή του εκ της παρούσας Συνθήκης, διατυπώνει αιτιολογημένη γνώμη επί του θέματος, αφού προηγουμένως παρέχει τη δυνατότητα στο κράτος αυτό να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του. Αν το κράτος δεν συμμορφωθεί με τη γνώμη αυτή εντός της προθεσμίας που του τάσσει η Επιτροπή, δύναται η τελευταία να προσφύγει στο Δικαστήριο».

μέτρα για την ορθή μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο των άρθρων 2, στοιχείο δ', 11 και 12 της οδηγίας 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Νοεμβρίου 1986 - για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς - καθώς και παραλείποντας να θεσπίσει το κατάλληλο σύστημα κυρώσεων για τη μη συμμόρφωση προς τις απαιτήσεις της οδηγίας 86/609, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την εν λόγω οδηγία και ειδικότερα από το άρθρο 25 αυτής, καθώς και από τη Συνθήκη ΕΚ<sup>162</sup>.

Όσον αφορά στην προ της ασκήσεως της προσφυγής διαδικασία μπορούμε να επισημάνουμε τα εξής: Η Επιτροπή, αφού έδωσε τη δυνατότητα στην Ιρλανδία να παρουσιάσει τις παρατηρήσεις της όσον αφορά στη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό της δίκαιο, απήθυνε στο κράτος μέλος αυτό, με επιστολές από 27 Μαΐου 1993 και 17 Δεκεμβρίου 1998, αιτιολογημένη γνώμη και συμπληρωματική αιτιολογημένη γνώμη, καλώντας το κάθε φορά να λάβει τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις που υπείχε από την οδηγία εντός προθεσμίας δύο μηνών από της κοινοποίησής της γνώμης<sup>163</sup>.

Δεδομένου μάλιστα ότι οι πληροφορίες που η Ιρλανδική Κυβέρνηση κοινοποίησε στην Επιτροπή μετά τη συμπληρωματική αιτιολογημένη γνώμη κατέδειξαν ότι η οδηγία δεν είχε μεταφερθεί στο ιρλανδικό δίκαιο, η Επιτροπή αποφάσισε να ασκήσει την παρούσα προσφυγή<sup>164</sup>.

---

<sup>162</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 1.

<sup>163</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 16.

<sup>164</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 17.

Αναφορικά τώρα με την εν λόγω προσφυγή, η Επιτροπή διατύπωσε τέσσερις αιτιάσεις σχετικές με τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο από την Ιρλανδία, οι οποίες είναι οι ακόλουθες<sup>165</sup>:

- Η απουσία ορισμού της έννοιας «πείραμα» (εσφαλμένη μεταφορά του άρθρου 2, στοιχείο δ' της οδηγίας).
- Η απουσία ορισμού της αρμόδιας εθνικής αρχής για την έκδοση της άδειας ελευθερώσεως ζώου (εσφαλμένη μεταφορά του άρθρου 11 της οδηγίας).
- Η απουσία διαδικασιών για την προηγούμενη γνωστοποίηση στην αρμόδια αρχή των πειραμάτων ή των στοιχείων των προσώπων που τα πραγματοποιούν(εσφαλμένη μεταφορά του άρθρου 12 της οδηγίας).
- Η απουσία κατάλληλου συστήματος κυρώσεων σε περίπτωση μη συμμορφώσεως με τις απαιτήσεις της οδηγίας.

Όσον αφορά στην απουσία ορισμού της έννοιας «πείραμα», εν προκειμένω, είναι αποδεδειγμένο ότι ο ορισμός της έννοιας «πείραμα», όπως προβλέπεται στο άρθρο 2, στοιχείο δ' της οδηγίας, δεν μεταφέρθηκε στο ιρλανδικό δίκαιο. Υπό τις συνθήκες αυτές, ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι, στην πράξη, τα κριτήρια σχετικά με την αγωνία και τις διαρκείς βλάβες που υφίστανται τα ζώα εμπίπτουν σαφώς στον ορισμό της έννοιας «πείραμα» που προκύπτει από τον τροποποιηθέντα νόμο, όπως ισχυρίζεται η Ιρλανδική Κυβέρνηση, τα εμπλεκόμενα πρόσωπα τελούν σε ανασφάλεια ως προς τη νομική τους θέση<sup>166</sup>.

Όσον αφορά στην απουσία ορισμού της αρμόδιας εθνικής αρχής για την έκδοση της άδειας ελευθερώσεως ζώου, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το άρθρο 11 της οδηγίας δεν μεταφέρθηκε πλήρως, δεδομένου ότι οι

---

<sup>165</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας και για τις εν λόγω αιτιάσεις, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 19.

<sup>166</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 29.

κρίσιμες εθνικές διατάξεις δεν προβλέπουν κανένα είδος ελέγχου, από αρμόδια αρχή, της ελευθερώσεως του ζώου<sup>167</sup>.

Αναφορικά με την απουσία διαδικασιών για την προηγούμενη κοινοποίηση στην αρμόδια αρχή των πειραμάτων ή των στοιχείων των προσώπων που τα πραγματοποιούν, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το άρθρο 12, παράγραφος 1 της οδηγίας, δεν έχει μεταφερθεί πλήρως στην εσωτερική έννομη τάξη, δεδομένου ότι, παρά τις διατάξεις του άρθρου 12 Α, παράγραφος 10, σημείο 1 του τροποποιηθέντος νόμου, ο Υπουργός Υγείας παρέλειψε να θεσπίσει τις διαδικασίες που επιτρέπουν την προηγούμενη κοινοποίηση στην ονομαστικά οριζόμενη αρμόδια αρχή των πειραμάτων που θα πραγματοποιηθούν ή των στοιχείων σχετικών με τα πρόσωπα που θα τα πραγματοποιήσουν<sup>168</sup>.

Αναφορικά με την απουσία κατάλληλου συστήματος κυρώσεων σε περίπτωση μη συμμορφώσεως με τις απαιτήσεις της οδηγίας, πρώτον επισημαίνεται ότι η ύπαρξη παραβάσεως πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με την κατάσταση του κράτους μέλους όπως αυτή παρουσιαζόταν κατά τη λήξη της προθεσμίας που τάχθηκε με την αιτιολογημένη γνώμη και ότι οι μεταβολές που επέρχονται στη συνέχεια δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη από το Δικαστήριο (βλ. ιδίως, απόφαση της 21ης Ιουνίου 2001, C-119/2000, Επιτροπή κατά Λουξεμβούργου, σκέψη 14)<sup>169</sup>. Δεύτερον, υπενθυμίζεται ότι, οσάκις ένας κοινοτικός κανονισμός δεν περιέχει ειδική διάταξη προβλέπουσα κύρωση σε περίπτωση παραβάσεώς της ή παραπέμπει σχετικώς στις εθνικές νομοθετικές, κανονιστικές και

---

<sup>167</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 33.

<sup>168</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 38.

<sup>169</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 45.



διοικητικές διατάξεις, το άρθρο 10 της Συνθήκης ΕΚ<sup>170</sup> επιβάλλει στα κράτη-μέλη να λάβουν κάθε πρόσφορο μέτρο που να εγγυάται την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου. Προς τούτο, τα κράτη μέλη πρέπει να μεριμνούν ώστε οι παραβάσεις της κοινοτικής ρυθμίσεως να τιμωρούνται υπό ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις ανάλογες προς εκείνες που ισχύουν για παραβάσεις παρεμφερούς φύσεως και σημασίας του εθνικού δικαίου (βλ. ιδίως, αποφάσεις της 21ης Σεπτεμβρίου 1989, υπόθεση 68/1988, Επιτροπή κατά Ελλάδος, σκέψεις 23 και 24, και της 7ης Δεκεμβρίου 2000, C-213/1999, de Andrade, σκέψη 19)<sup>171</sup>.

Επιβάλλεται, όμως, η επισήμανση ότι οι κυρώσεις που προβλέπει η Ιρλανδική Δημοκρατία για την περίπτωση μη συμμορφώσεως με τις απαιτήσεις της οδηγίας δεν πληρούν τις προϋποθέσεις που θέτει η αναφερθείσα στην προηγούμενη σκέψη νομολογία<sup>172</sup>.

Εξάλλου, το επιχείρημα της Ιρλανδικής Κυβερνήσεως, ότι οι έλεγχοι που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της διαδικασίας χορηγήσεως της άδειας επιτρέπουν την επιβολή επαρκούς ποινής, στηρίζεται στην εσφαλμένη βάση ότι όλες οι παραβιάσεις των απαιτήσεων της οδηγίας μπορούν να τιμωρούνται στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής. Έτσι, ορθώς παρατηρεί η Επιτροπή ότι η άρνηση χορηγήσεως ή η ανάκληση της άδειας, δεν μπορούν, εν πάση περιπτώσει, να θεωρούνται ως κυρώσεις αποτελεσματικού και αποτρεπτικού χαρακτήρα, όταν διεπόμενο από την

---

<sup>170</sup> Το άρθρο 10 της Συνθήκης ΕΚ, όπως ίσχυε κατά την οικεία περίοδο, προέβλεπε ότι «Τα κράτη μέλη λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο κατάλληλο να εξασφαλίσει την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την παρούσα Συνθήκη ή προκύπτουν από πράξεις των οργάνων της Κοινότητας. Διευκολύνουν την Κοινότητα στην εκτέλεση της αποστολής της. Απέχουν από κάθε μέτρο που δύναται να θέσει σε κίνδυνο την πραγματοποίηση των σκοπών της παρούσας Συνθήκης».

<sup>171</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I - 07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 46.

<sup>172</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I - 07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 47.

οδηγία πείραμα πραγματοποιείται κατά πλήρη παράβαση των σχετικών με τις άδειες εθνικών διατάξεων<sup>173</sup>.

Υπό τις συνθήκες αυτές το Δικαστήριο (πέμπτο τμήμα) αποφάσισε ότι η Ιρλανδία, παραλείποντας να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για την ορθή μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο των άρθρων 2, στοιχείο δ', 11 και 12 της οδηγίας 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Νοεμβρίου 1986, για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς, καθώς και παραλείποντας να θεσπίσει το κατάλληλο σύστημα κυρώσεων για τη μη συμμόρφωση προς τις απαιτήσεις της οδηγίας 86/609, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την εν λόγω οδηγία και ειδικότερα από το άρθρο 25 αυτής, καθώς και από τη Συνθήκη ΕΚ, ειδικότερα δε από το άρθρο 10 της Συνθήκης ΕΚ, όπως ίσχυε κατά την οικεία περίοδο<sup>174</sup>.

### **2.6.2 Απόφαση του ΔΕΚ (πέμπτο Τμήμα) της 12<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου 2002 στην υπόθεση C – 152/2000**

Με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων άσκησε, δυνάμει του άρθρου 226 ΕΚ, προσφυγή με αντικείμενο να αναγνωριστεί ότι η Γαλλική Δημοκρατία, μη μεταφέροντας στο εσωτερικό δίκαιο πλήρως και ορθώς την Οδηγία 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Νοεμβρίου 1986, για

---

<sup>173</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 48.

<sup>174</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-354/1999 Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, Συλλογή της Νομολογίας 2001 I -07657, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, παρ. 1 διατακτικού απόφασης.

την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς, και ιδίως τα άρθρα 4, 7, 11, 12, 18 και 22 αυτής<sup>175</sup>, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τη Συνθήκη ΕΚ.

Όσον αφορά στο νομικό πλαίσιο και την προ της ασκήσεως της προσφυγής διαδικασία, οι γαλλικές αρχές κοινοποίησαν στην Επιτροπή τα θεσπισθέντα μέτρα για τη μεταφορά της Οδηγίας, ήτοι, πρώτον, το διάταγμα 87-848, της 19ης Οκτωβρίου 1987, το οποίο εκδόθηκε κατ' εφαρμογήν του άρθρου 454 του ποινικού κώδικα και του άρθρου 276, τρίτο εδάφιο, του γεωργικού κώδικα και αφορά στα πειράματα που διενεργούνται επί των ζώων, δεύτερον, τρεις διϋπουργικές αποφάσεις της 19ης Απριλίου 1988, οι οποίες εκδόθηκαν κατ' εφαρμογήν του ανωτέρω διατάγματος και καθορίζουν αντίστοιχα τις προϋποθέσεις εισδοχής στα εγκεκριμένα εργαστήρια των ζώων που χρησιμοποιούνται για ερευνητικούς, επιστημονικούς ή πειραματικούς σκοπούς, τις προϋποθέσεις χορηγήσεως της αδειάς για τη διενέργεια των πειραμάτων επί των ζώων και τις προϋποθέσεις εγκρίσεως, χωροταξικής διευθετήσεως και λειτουργίας των ιδρυμάτων πειραματισμών επί ζώων και, τρίτον, το άρθρο R. 5118 του κώδικα περί δημόσιας υγείας<sup>176</sup>.

Εκτιμώντας ότι οι ανωτέρω διατάξεις δεν διασφαλίζουν την ορθή και πλήρη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο των άρθρων 4, 7, 11, 12, 18 και

---

<sup>175</sup> Βλ. αναλυτικά στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης <http://curia.europa.eu>, εισάγοντας τον αντίστοιχο αριθμό της υπόθεσης, ήτοι C-152/00, για το πλήρες κείμενο της σχετικής απόφασης και για τις αντίστοιχες προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα. Συγκεκριμένα βλ. αναλ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I -06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ακριβώς ανωτέρω. Επίσης, βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «ΔΕΚ Υπόθ. C – 152/2000, απόφ. 12.9.2002 [Πλημμελής μεταφορά οδηγίας]» (υπό σημ. Ε. Πρεβεδούρου), «Περιβάλλον & Δίκαιο», τεύχος 1/2003 Ιανουάριος – Φεβρουάριος – Μάρτιος, ενότητα Η' ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ, Προστασία πειραματόζωων, σελ. 205 επόμε., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

<sup>176</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I -06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 9.

22 της Οδηγίας, η Επιτροπή όχλησε, με έγγραφο της 24ης Απριλίου 1998, τη Γαλλική Κυβέρνηση να της υποβάλει τις παρατηρήσεις της συναφώς εντός προθεσμίας δύο μηνών<sup>177</sup>.

Επειδή ουδεμία απάντηση έλαβε από τη Γαλλική Δημοκρατία, η Επιτροπή διατύπωσε στις 18 Δεκεμβρίου 1998 αιτιολογημένη γνώμη καλώντας το οικείο κράτος μέλος να λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να συμμορφωθεί εντός προθεσμίας δύο μηνών από της κοινοποιήσεώς της<sup>178</sup>.

Με έγγραφο της 28ης Ιουνίου 1999, η Γαλλική Δημοκρατία αμφισβήτησε τις αιτιάσεις που διατυπώνονται εις βάρος της με την αιτιολογημένη γνώμη. Διαπιστώνοντας μάλιστα ότι το οικείο κράτος μέλος δεν συμμορφώθηκε προς την ανωτέρω αιτιολογημένη γνώμη εντός της ταχθείσας προθεσμίας, η Επιτροπή άσκησε την παρούσα προσφυγή<sup>179</sup>.

Σχετικά με την εν λόγω τώρα προσφυγή, με την πρώτη αιτίασή της, η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι η Γαλλική Δημοκρατία δεν μετέφερε το άρθρο 4 της Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο. Η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλείται, προκειμένου να αντικρούσει την ανωτέρω αιτίαση, πρώτον, τα άρθρα 5, 7 και 11 του διατάγματος 87-848, τα οποία προβλέπουν αντιστοίχως ότι «οποιοσδήποτε διενεργεί πειράματα επί των ζώων πρέπει να είναι κάτοχος ονομαστικής αδείας [...] γενικής ή ειδικής», ότι «ζώα όλων των ειδών μπορούν να χρησιμοποιούνται για πειράματα, υπό την επιφύλαξη των προβλεπομένων από την ισχύουσα νομοθεσία και κανονιστική ρύθμιση επί των προστατευομένων ειδών περιορισμών [...]» και ότι «ο

---

<sup>177</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 10.

<sup>178</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 11.

<sup>179</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημεία 12-13.

Υπουργός Γεωργίας μπορεί να περιορίσει το πεδίο της αιτούμενης αδειάς ή να την εξαρτήσει από οποιονδήποτε όρο κρίνει πρόσφορο [...]»<sup>180</sup>.

Η Γαλλική Κυβέρνηση εκτιμά ότι, αν ο διενεργών πειράματα προτίθεται να το πράξει επί ζώων που ανήκουν σε απειλούμενο κατά το άρθρο 4 της Οδηγίας είδος, η αίτησή του περί χορηγήσεως αδειάς πρέπει να αναφέρει το γεγονός αυτό και να περιλαμβάνει αιτιολόγηση προς στοιχειοθέτηση του ότι το πείραμα επιδιώκει βασικό ιατρικό στόχο και ότι το συγκεκριμένο είδος είναι το μόνο ενδεικνυόμενο<sup>181</sup>.

Δεύτερον, η Γαλλική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι τα προστατευόμενα είδη, όπως προβλέπει το άρθρο 4 της Οδηγίας, σπανίως εκτρέφονται υπό αιχμαλωσία στη Γαλλία. Ως προς το γεγονός ότι τα προστατευόμενα κατά την οδηγία είδη εκτρέφονται σπανίως υπό αιχμαλωσία στη Γαλλία, πρέπει να υπομνηστεί ότι η μη τήρηση της επιβαλλόμενης από κανόνα του κοινοτικού δικαίου υποχρέωσης, συνιστά αφ' εαυτής παράβαση, οπότε η τυχόν παρατήρηση ότι η μη τήρηση της υποχρέωσης δεν είχε αρνητικές συνέπειες, δεν ασκεί εν πάση περιπτώσει επιρροή. Υπό τις περιστάσεις αυτές, πρέπει λοιπόν να γίνει δεκτή η πρώτη αιτίαση της Επιτροπής<sup>182</sup>.

Με τη δεύτερη αιτίασή της, η Επιτροπή προβάλλει ότι η γαλλική νομοθεσία δεν περιλαμβάνει καμία διάταξη προβλέπουσα ότι λαμβάνονται υπόψη κριτήρια που πρέπει να πρυτανεύουν κατά την

---

<sup>180</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 16-17.

<sup>181</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 18.

<sup>182</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 20.

επιλογή των πειραμάτων, των ειδών και ζώων, όπως απαριθμούνται στο άρθρο 7, παράγραφος 3, της οδηγίας<sup>183</sup>.

Η Γαλλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η αρμόδια αρχή είναι σε θέση, επ' ευκαιρία της εξετάσεως της αιτήσεως για τη χορήγηση αδείας διενεργείας πειραμάτων βάσει του άρθρου 5 του διατάγματος 87-848, να βεβαιωθεί ότι πληρούνται οι εξαγγελόμενες στο άρθρο 7, παρ. 3, της Οδηγίας προϋποθέσεις<sup>184</sup>.

Συναφώς, αρκεί η διαπίστωση ότι, ακόμη και αν υποτεθεί ότι αποδεικνύεται στην πράξη, ένας έλεγχος όπως αυτός στον οποίο αναφέρεται η Γαλλική Κυβέρνηση εδράζεται σε απλή διοικητική πρακτική, γεγονός που, δεν μπορεί να διασφαλίζει επαρκώς την ορθή μεταφορά της Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο<sup>185</sup>.

Όσον αφορά ειδικότερα στο άρθρο 7, παρ. 3, δεύτερο εδάφιο, της Οδηγίας, σύμφωνα με το οποίο τα πειράματα επί ζώων που συλλαμβάνονται στη φύση επιτρέπονται μόνον αν δεν επαρκούν για τους πειραματικούς σκοπούς πειράματα επί άλλων ζώων, η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλείται διάφορες εθνικές διατάξεις από τις οποίες προκύπτει ότι απαγορεύονται η σύλληψη ή περισυλλογή, η μεταφορά ή χρήση ορισμένων ειδών της άγριας πανίδας, εκτός από κατ' εξαίρεση άδεια συλλήψεως ή περισυλλογής που εκδίδεται για επιστημονικούς σκοπούς. Κατά τη Γαλλική Κυβέρνηση, προκειμένου να αποφανθούν επί παρομοίων αιτήσεων χορηγήσεως αδείας, οι αρμόδιες αρχές ελέγχουν, με την ευκαιρία αυτή, ενόψει του επιστημονικού φακέλου που τους

---

<sup>183</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 23.

<sup>184</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 24.

<sup>185</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 25.

υποβάλλεται, αν η αφαίρεση έχει ως αντικείμενο την έρευνα με σκοπό τη διασφάλιση της διατηρήσεως του οικείου είδους ή θεμελιώδους επιστημονικού στόχου και αν το συγκεκριμένο είδος ενδείκνυται για τον επιδιωκόμενο στόχο<sup>186</sup>.

Συναφώς αρκεί η υπόμνηση ότι το συνοπτικά περιγραφόμενο από τη Γαλλική Κυβέρνηση πλαίσιο διατάξεων δεν είναι ικανό να διασφαλίσει την ορθή μεταφορά του άρθρου 7, παρ. 3, δεύτερο εδάφιο, της Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο. Πράγματι, το σύνολο των ανωτέρω διατάξεων αφορά απλώς ορισμένα είδη ζώων ζώντων στη φύση και ρυθμίζει τα της συλλήψεως και μεταφοράς τους, χωρίς αναφορά σε πειράματα επί των ειδών αυτών. Επιπλέον, ακόμη και αν υποτεθεί ότι δεν αμφισβητείται, ο τυχόν συνυπολογισμός εκ μέρους των αρμοδίων αρχών των προβλεπομένων στο άρθρο 7, παρ. 3, επιταγών δεν κατοχυρώνεται με δεσμευτική διάταξη, αλλά προκύπτει από απλή διοικητική πρακτική. Υπό τις περιστάσεις αυτές, πρέπει επομένως να γίνει δεκτή και η δεύτερη αιτίαση της Επιτροπής<sup>187</sup>.

Με την τρίτη αιτίασή της, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι η γαλλική νομοθεσία δεν περιλαμβάνει καμία διάταξη η οποία να εξαρτά, όπως προβλέπει το άρθρο 11 της Οδηγίας, οποιαδήποτε ελευθέρωση ζώου - επί του οποίου διενεργείται πείραμα - από τον προηγούμενο έλεγχο εκ μέρους της αρμόδιας αρχής των προβλεπομένων προϋποθέσεων<sup>188</sup>.

Συναφώς, η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλείται το άρθρο 2 του διατάγματος 87-848, το οποίο προβλέπει ότι «δεν λογίζονται ως

---

<sup>186</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 26.

<sup>187</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημεία 27-28.

<sup>188</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 29.

πειράματα κατά την έννοια του παρόντος διατάγματος: [...] b) όσα συνίστανται στην παρατήρηση ζώων που τελούν υπό συνθήκες μη προκαλούσες πόνο [...]»<sup>189</sup>.

Η κατά την έννοια του άρθρου 11 της οδηγίας «ελευθέρωση» έγκειται αποκλειστικά στην επαναφορά του ζώου στο φυσικό περιβάλλον του και ως εκ τούτου εξυπακούεται ότι αφορά μόνο μη κατοικίδια ζώα που είχαν περισυλλεγεί στη φύση. Πάντως, όλα τα ζώα επί των οποίων διενεργείται επιστημονικό πείραμα προέρχονται από εκτροφεία ή εισάγονται, ενώ αποτελεί εξαίρεση η χρησιμοποίηση ζώων που έχουν περισυλλεγεί στη γαλλική άγρια πανίδα για πειραματικούς σκοπούς<sup>190</sup>.

Επίσης, όπως προκύπτει από το άρθρο 13-Π του γαλλικού νόμου 76-629, της 10ης Ιουλίου 1976<sup>191</sup>, περί της προστασίας της φύσεως, διώκεται ποινικώς «η εθελούσια εγκατάλειψη κατοικιδίου ή εξημερωμένου ζώου που τελεί υπό περιορισμό, με εξαίρεση τα προοριζόμενα για την αύξηση του πληθυσμού ζώα», ενώ η σύλληψη και μεταφορά ζώων που έχουν περισυλλεγεί στη φύση υπόκειται σε καθεστώς εκ των προτέρων αδείας.

Η Επιτροπή πάντως υποστηρίζει ότι η ελευθέρωση του ζώου επί του οποίου διενεργείται πείραμα δεν πλαισιώνεται με διατάξεις που έχουν δεσμευτική νομική ισχύ. Εκτιμά περαιτέρω ότι η κατά την οδηγία έννοια της ελευθερώσεως είναι ευρύτερη της απλής επαναφοράς του ζώου στο φυσικό περιβάλλον του και θα μπορούσε να αφορά, μεταξύ άλλων, την

---

<sup>189</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 30.

<sup>190</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 33.

<sup>191</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 34.



απομάκρυνσή του από το πλαίσιο του πειραματισμού, όπως επί παραδείγματι στην περίπτωση της επιστροφής ζώου στον κύριό του<sup>192</sup>.

Προσδιορίζοντας ότι η ελευθέρωση του ζώου επιτρέπεται «εφόσον το απαιτούν οι θεμιτοί σκοποί του πειράματος», η διάταξη αυτή προβλέπει καταρχάς ότι η ελευθέρωση ενός ζώου επί του οποίου διενεργείται πείραμα, κατά την έννοια της οδηγίας, επιτρέπεται μόνον εφόσον αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του πειράματος, ήτοι, όπως προκύπτει από το άρθρο 2, στοιχ. δ', της Οδηγίας, εφόσον απαιτούνται ακόμη παρατηρήσεις. Επομένως, σε αντίθεση προς την υποστηριζόμενη από την Επιτροπή άποψη, το άρθρο 11 ουδόλως στοχεύει στο να επιτρέπει την ελευθέρωση μετά την ολοκλήρωση του πειράματος<sup>193</sup>.

Ακολούθως και σε αντίθεση προς όσα υποστηρίζει η Γαλλική Κυβέρνηση, κανένα στοιχείο δεν επιτρέπει την εκτίμηση ότι η εν λόγω διάταξη αντιμετωπίζει την ελευθέρωση για τους σκοπούς ενός εν εξελίξει πειράματος μόνον όσον αφορά τα περισυλλεγμένα στο φυσικό περιβάλλον ζώα<sup>194</sup>.

Αφενός, το άρθρο 11 ορίζει ότι, εφόσον πληρούνται οι αυστηρές προϋποθέσεις που προβλέπει, η αρμόδια αρχή έχει την ευχέρεια, και όχι την υποχρέωση, να χορηγεί άδεια ελευθερώσεως. Αφετέρου, προέχει η διαπίστωση ότι, κατά το άρθρο 24 της οδηγίας, τα κράτη μέλη παραμένουν ελεύθερα να εφαρμόζουν ή να θεσπίζουν αυστηρότερα μέτρα για την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειράματα ή για τον έλεγχο και περιορισμό της χρήσεως ζώων για πειράματα. Όπως προκύπτει από τη διάταξη αυτή, τα κράτη μέλη νομιμοποιούνται μεταξύ

---

<sup>192</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 36.

<sup>193</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 38.

<sup>194</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 39.

άλλων να απαγορεύουν οποιαδήποτε ελευθέρωση ζώων που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο πειράματος, και μάλιστα να επιτρέπουν την ελευθέρωση αυτή, υπό τις προβλεπόμενες από το άρθρο 11 της Οδηγίας προϋποθέσεις, μόνο ως προς τα ζώα που περισυνελέγησαν στη φύση<sup>195</sup>.

Με δεδομένες τις ανωτέρω διευκρινίσεις, επιβάλλεται, πάντως, η διαπίστωση ότι εν προκειμένω η Γαλλική Δημοκρατία δεν εξεπλήρωσε τις υποχρεώσεις της. Όπως προκύπτει από τα ως άνω αναφερόμενα, η ελευθέρωση συνιστά την ελάχιστη προστασία που τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν υπέρ των ζώων επί των οποίων διενεργούνται πειράματα κατά την έννοια της Οδηγίας<sup>196</sup>.

Συναφώς, πρέπει, αρχικά εδώ να υπογραμμιστεί ότι το άρθρο 2, στοιχ. β', του γαλλικού διατάγματος 87-848, διάταξη αφορώσα στην παρατήρηση ζώων που τελούν υπό συνθήκες μη προκαλούσες πόνο, ουδεμία επιρροή ασκεί ως προς την επίλυση της παρούσας διαφοράς, δοθέντος ότι το άρθρο 11 της Οδηγίας αφορά απλώς στην ελευθέρωση ζώων επί των οποίων διενεργείται πείραμα κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχ. δ', αυτής, ήτοι για επιστημονικούς λόγους χρησιμοποίηση ζώου η οποία μπορεί να προκαλέσει σε αυτό πόνο, ταλαιπωρία, αγωνία ή μόνιμη βλάβη<sup>197</sup>.

Πρέπει, επίσης, να γίνει δεκτό πως το γεγονός ότι η σύλληψη και μεταφορά ορισμένων προστατευομένων ειδών και θηραμάτων που περισυλλέγονται στη φύση υπόκειται σε καθεστώς προηγούμενης αδείας,

---

<sup>195</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 41.

<sup>196</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 42.

<sup>197</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 43.

δεν είναι επίσης ικανό να διασφαλίσει την ορθή εφαρμογή του άρθρου 11 της Οδηγίας. Συνεπώς, υπό τις περιστάσεις αυτές, πρέπει να γίνει δεκτή και η τρίτη αιτίαση της Επιτροπής<sup>198</sup>.

Επί της μη μεταφοράς του άρθρου 12 παρ. 2 της Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο και δεδομένου η Γαλλική Δημοκρατία δεν αμφισβητεί ότι η οικεία διάταξη δεν μεταφέρθηκε στο εσωτερικό δίκαιο, πρέπει να γίνει δεκτή και η τέταρτη αιτίαση της Επιτροπής<sup>199</sup>.

Με την πέμπτη αιτίασή της, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι η Γαλλική Δημοκρατία δεν μετέφερε πλήρως το άρθρο 18, παρ. 1 και 3 της Οδηγίας, σχετικά με την θέση αναγνωριστικού σημείου σε γάτες, σκύλους και πρωτεύοντα, εκτός από τον άνθρωπο, που φιλοξενούνται σε εγκαταστάσεις εκτροφής, προμηθείας ή πειραματισμού που αποτελούν χρήστες ερευνών κατά την έννοια της οδηγίας<sup>200</sup>.

Καταρχάς, η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλείται το άρθρο 9 του διατάγματος 87-848, το οποίο προβλέπει ιδίως ότι «οι σκύλοι, οι γάτες και τα πρωτεύοντα που φιλοξενούνται, μετά τον απογαλακτισμό τους, σε [εγκαταστάσεις πειραματισμού και εκτροφής ή προμηθείας ζώων προς πειραματισμούς] πρέπει να σημαδεύονται με ατομικό και μόνιμο αναγνωριστικό σημείο»<sup>201</sup>.

Ακολούθως, επικαλείται και τα άρθρα 25 του διατάγματος αυτού και 26 του διατάγματος της 19ης Απριλίου 1988, περί καθορισμού των προϋποθέσεων εγκρίσεως, χωροταξικής διευθετήσεως και λειτουργίας

---

<sup>198</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημεία 46-47.

<sup>199</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 48.

<sup>200</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 49.

<sup>201</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 50.

των εγκαταστάσεων πειραματισμού επί των ζώων, διατάξεις οι οποίες προβλέπουν ότι πρέπει να τηρείται μητρώο που να πιστοποιεί την ταυτότητα των ζώων που φιλοξενούνται και, όσον αφορά τις γάτες, τους σκύλους και τα πρωτεύοντα<sup>202</sup>.

Ολοκληρώνοντας, όσον αφορά στους σκύλους και τις γάτες, η Γαλλική Κυβέρνηση αναφέρεται στα άρθρα 276-2 του γεωργικού κώδικα και 1 έως 9 του διατάγματος 91-823, της 28ης Αυγούστου 1991, περί της ατομικής ταυτότητας των ζώων, των γατών και άλλων σαρκοφάγων κατοικιδίων ζώων και τη διατήρηση καταστημάτων όπου εκτρέφονται συνήθως με σκοπό την πώληση, την εμπορία, την περιποίηση, τη διαμετακόμιση ή τη φύλαξή τους, καθώς και στο διάταγμα της 30ής Ιουνίου 1992 σχετικά με την διάσημάνσεως εξακρίβωση της ταυτότητας των σκύλων και των γατών, διατάξεις από τις οποίες προκύπτει η υποχρέωση σημάνσεως των σκύλων και γατών που αποτελούν αντικείμενο μεταβιβάσεως κυριότητας, καθώς και όσων διέρχονται από καταστήματα όπου εκτρέφονται με σκοπό την πώληση, την εμπορία, τη διαμετακόμιση ή τη φύλαξή τους<sup>203</sup>.

Όπως υποστήριξε ορθά η Επιτροπή, τα διάφορα αυτά μέτρα δεν προβλέπουν ότι η ατομική σήμανση πρέπει να πραγματοποιείται πριν από τον απογαλακτισμό και με τον λιγότερο οδυνηρό τρόπο, όπως απαιτεί το άρθρο 18, παρ. 1 της Οδηγίας, ούτε, συνακόλουθα, το ειδικό καθεστώς που εφαρμόζεται σε περίπτωση μεταφοράς μη απογαλακτισμένου ζώου, όπως προβλέπει η παρ. 3 της οικείας

---

<sup>202</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 51.

<sup>203</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 52.

διατάξεως. Άρα, υπό τις περιστάσεις αυτές, πρέπει να γίνει δεκτή και η πέμπτη αιτίαση της Επιτροπής<sup>204</sup>.

Με την έκτη αιτίασή της, η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι η Γαλλική Δημοκρατία δεν έλαβε κανένα μέτρο προκειμένου να διασφαλίσει τη μεταφορά του άρθρου 22, παρ. 1, της Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο. Για να αντικρούσει την αιτίαση αυτή, η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλείται τα ως ανωτέρω αναφερθέντα διατάγματα, διευκρινίζοντας ότι εκδόθηκαν με θεμέλιο το άρθρο R. 5118 του κώδικα περί δημόσιας υγείας, το οποίο εξουσιοδοτεί τον επιφορτισμένο με την υγεία υπουργό να καθορίσει τους κανόνες και τις μεθόδους που εφαρμόζονται κατά τα πειράματα επί των φαρμάκων, καθώς και τις αρχές που αφορούν στις ορθές εργαστηριακές πρακτικές και τις ορθές κλινικές πρακτικές, οι οποίες πρέπει να τηρούνται κατά τις δοκιμές<sup>205</sup>.

Κατά την επί ακροατηρίου συζήτηση, η Γαλλική Κυβέρνηση προέβαλε τον ισχυρισμό ότι το άρθρο 22 της Οδηγίας επέβαλε στα κράτη μέλη απλώς την υποχρέωση προβλέψεως μέσων, όπως πιστοποιεί η χρήση των όρων «στο μέτρο του δυνατού» της παρ. 1 της οικείας διατάξεως<sup>206</sup>.

Συναφώς, πρέπει να υπομνηστεί ότι, όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 22 της Οδηγίας, το οποίο αποβλέπει στην αναγνώριση, από τα κράτη μέλη, της εγκυρότητας των προερχομένων από πειράματα που διενεργούνται επί ζώων στο έδαφος άλλου κράτους μέλους στοιχείων για τους απαριθμούμενους στο άρθρο 3 της Οδηγίας σκοπούς, ήτοι την ανάπτυξη, την παραγωγή, τον έλεγχο

---

<sup>204</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημεία 53-54.

<sup>205</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημεία 55-56.

<sup>206</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 58.

ποιότητας, δραστηριότητας και ασφαλείας, όχι μόνον των φαρμάκων αλλά και των τροφίμων και άλλων ουσιών ή προϊόντων, καθώς και για την προστασία του περιβάλλοντος, απαιτεί τη λήψη καταλλήλων μέτρων μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο (βλ. απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 1998, C-268/1997, Επιτροπή κατά Βελγίου, σκέψη 14)<sup>207</sup>.

Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, κατά την εκπνοή της ταχθείσας με την αιτιολογημένη γνώμη προθεσμίας, η Γαλλική Δημοκρατία δεν είχε εκδόσει κανένα μέτρο ώστε να καταστεί αποτελεσματικό το άρθρο 22, παρ. 1, της Οδηγίας, οπότε και η έκτη αιτίαση της Επιτροπής πρέπει να γίνει και ετούτη δεκτή<sup>208</sup>.

Έτσι το ΔΕΚ (νυν ΔΕΕ δηλ. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης) αποφασίζει ότι η Γαλλική Δημοκρατία, μη θεσπίζοντας όλα τα μέτρα που είναι αναγκαία προκειμένου να διασφαλίσει την ορθή μεταφορά των άρθρων 4, 7 παρ. 3, 11, 12 παρ. 2, 18 παρ. 1 και 3, καθώς και του άρθρου 22 παρ. 1, της Οδηγίας 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Νοεμβρίου 1986, για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την εν λόγω Οδηγία<sup>209</sup>.

### **2.6.3 Απόφαση του ΔΕΚ (πέμπτο Τμήμα) της 16<sup>ης</sup> Ιανουαρίου 2003 στην υπόθεση C – 205/2001**

---

<sup>207</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 59.

<sup>208</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 60.

<sup>209</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-152/00 Επιτροπή κατά Γαλλίας, Συλλογή της Νομολογίας 2002 I - 06973, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως ανωτέρω, σημείο 61.

Με δικόγραφο που κατέθεσε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 18 Μαΐου 2001, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων άσκησε, δυνάμει του άρθρου 226 ΕΚ, προσφυγή προκειμένου να διαπιστωθεί ότι το Βασίλειο των Κάτω Χωρών, μη θεσπίζοντας όλες τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο των άρθρων 8 παράγραφος 2, 11, 18 παράγραφος 1, και 22 παράγραφος 1, της οδηγίας 86/609/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 24ης Νοεμβρίου 1986, για την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς και άλλους επιστημονικούς σκοπούς<sup>210</sup>.

Έτσι η Επιτροπή απηύθυνε στις 9 Ιουνίου 1998 έγγραφο οχλήσεως προς το Βασίλειο των Κάτω Χωρών, ζητώντας του να υποβάλει τις παρατηρήσεις του σχετικά με το ζήτημα. Με έγγραφο της 29ης Ιουλίου 1998, η Ολλανδική Κυβέρνηση αμφισβήτησε τις παραβάσεις που της καταλογίστηκαν. Επειδή η Επιτροπή δεν ικανοποιήθηκε από τις εξηγήσεις που της παρέσχε η εν λόγω κυβέρνηση, την 1η Αυγούστου 2000, απηύθυνε αιτιολογημένη γνώμη προς το Βασίλειο των Κάτω Χωρών, επαναλαμβάνοντας κατ' ουσίαν τις αιτιάσεις που είχε ήδη αναφέρει στο έγγραφο οχλήσεως και προσθέτοντας ότι, εν πάση περιπτώσει, το Βασίλειο των Κάτω Χωρών δεν την είχε ενημερώσει για τις διατάξεις που είχε θεσπίσει προκειμένου να συμμορφωθεί προς την οδηγία. Συνεπώς, η Επιτροπή καλούσε το οικείο κράτος μέλος να λάβει

---

<sup>210</sup> Βλ. αναλ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο <http://curia.europa.eu>.

τα αναγκαία μέτρα για να συμμορφωθεί προς την εν λόγω γνώμη εντός προθεσμίας δύο μηνών από της κοινοποίησής της<sup>211</sup>.

Στις 3 Οκτωβρίου 2000, οι ολλανδικές αρχές απέστειλαν στην Επιτροπή τις παρατηρήσεις τους επί της αιτιολογημένης γνώμης. Με έγγραφο της 14ης Μαρτίου 2001, οι εν λόγω αρχές ενημέρωσαν την Επιτροπή ότι είχαν δημοσιευθεί νέες διατάξεις για την εφαρμογή της οδηγίας, ήτοι, αντιστοίχως, οι *Beleidsregels ontheffingen Wet op de dierproeven* (οδηγίες που προβλέπουν παρεκκλίσεις από τον νόμο για τα πειράματα σε ζώα), της 10ης Οκτωβρίου 2000 (*Nederlandse Staatscourant* 2000, αριθ. 207), και ο *Regeling huisvesting en verzorging proefdieren* (κανονισμός σχετικός με τη διαβίωση και την περιποίηση των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς σκοπούς), της 30ής Ιανουαρίου 2001 (*Nederlandse Staatscourant* 2001, αριθ. 27)<sup>212</sup>. Εκτιμώντας, ωστόσο, ότι η οδηγία δεν είχε μεταφερθεί ορθά στην εσωτερική έννομη τάξη όσον αφορά τα άρθρα 8, παράγραφος 2, 11, 18, παράγραφος 1, και 22, παράγραφος 1, της οδηγίας, η Επιτροπή άσκησε την παρούσα προσφυγή<sup>213</sup>.

Κατόπιν της εκδόσεως, ενόσω η διαδικασία βρισκόταν υπό εξέλιξη, νέων διατάξεων μεταφοράς της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη, ήτοι, αντιστοίχως, του *Besluit tot wijziging van het Dierproevenbesluit* (διάταγμα περί τροποποίησής του διατάγματος για τα πειράματα σε ζώα), της 26ης Ιουνίου 2001 (*Staatsblad* 2000, αριθ. 310), και του *Nadere regeling merken proefdieren* (συμπληρωματικού κανονισμού σχετικά με την επίθεση αναγνωριστικού σημείου στα ζώα που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς σκοπούς), της 21ης Ιουνίου 2001

---

<sup>211</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 6 και 7.

<sup>212</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 8.

<sup>213</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 9.



(*Nederlandse Staatscourant* 2001, αριθ. 119), η Επιτροπή παραιτήθηκε μερικώς από την προσφυγή της και τη διατήρησε μόνον σε ό,τι αφορά στα άρθρα 11 και 22, παράγραφος 1 της οδηγίας<sup>214</sup>.

Με την πρώτη της αιτίαση η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι το Βασίλειο των Κάτω Χωρών δεν μετέφερε ορθά το άρθρο 11 της οδηγίας. Με το υπόμνημα της αντίκρουσης η Ολλανδική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η τυπική και κατά γράμμα επανάληψη των διατάξεων της οδηγίας σε ειδική και ρητή νομοθετική διάταξη δεν είναι απαραίτητη, αρκεί να εξασφαλίζεται η πρακτική αποτελεσματικότητα της οδηγίας αυτής και να πληρούνται οι προϋποθέσεις ασφάλειας δικαίου και σαφήνειας, κατά τρόπο που οι ενδιαφερόμενοι να είναι σε θέση να γνωρίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την εν λόγω οδηγία (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση του Δικαστηρίου της 10ης Μαΐου 2001, C-144/99, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, σκέψη 17)<sup>215</sup>.

Πρέπει εδώ να αναφερθεί ότι το άρθρο 11 της οδηγίας θέτει αυστηρές προϋποθέσεις για την ελευθέρωση ενός ζώου στο πλαίσιο ενός πειράματος υπό την έννοια της οδηγίας (απόφαση της 12ης Σεπτεμβρίου 2002, C-152/00, Επιτροπή κατά Γαλλίας, σκέψη 41). Συγκεκριμένα, η ελευθέρωση αυτή προϋποθέτει άδεια της αρμόδιας αρχής που δεν μπορεί να χορηγηθεί παρά μόνον εφόσον το απαιτούν οι θεμιτοί σκοποί του πειράματος, υπό την προϋπόθεση ότι η αρχή έχει βεβαιωθεί ότι έχει καταβληθεί η μέγιστη δυνατή προσπάθεια για να διασφαλιστεί η καλή διαβίωση του οικείου ζώου και εφόσον η κατάσταση της υγείας του επιτρέπει την ελευθέρωση του και δεν απορρέει από αυτή κανένας κίνδυνος για τη δημόσια υγεία και το περιβάλλον<sup>216</sup>.

---

<sup>214</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 10.

<sup>215</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 12.

<sup>216</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 19.

Ειδικότερα, από τον νόμο για τα πειράματα σε ζώα δεν προκύπτει με σαφήνεια ότι η αρμόδια αρχή οφείλει, προκειμένου να χορηγήσει μια τέτοια άδεια, να βεβαιωθεί ότι έχει καταβληθεί η μέγιστη δυνατή προσπάθεια προκειμένου να διασφαλιστεί η καλή διαβίωση του οικείου ζώου και να εξακριβώσει ότι η κατάσταση της υγείας του επιτρέπει την ελευθέρωση του και ότι δεν απορρέει από αυτή κανένας κίνδυνος για τη δημόσια υγεία και το περιβάλλον. Ως προς το τελευταίο αυτό σημείο πρέπει, επιπλέον, να σημειωθεί ότι η Ολλανδική Κυβέρνηση δεν ανέφερε σαφώς ποιοι είναι οι κανόνες που έχουν θεσπιστεί στον τομέα της δημόσιας υγείας και της προστασίας του περιβάλλοντος και που, κατά την άποψη της, η εκτίμησή τους εκ μέρους της αρμόδιας αρχής αρκεί για να απαγορευθεί η ελευθέρωση ζώων που χρησιμοποιούνται για πειράματα λόγω κινδύνου για τη δημόσια υγεία ή το περιβάλλον. Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτή η πρώτη αιτίαση της Επιτροπής<sup>217</sup>.

Με τη δεύτερη αιτίασή της η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι το Βασίλειο των Κάτω Χωρών δεν έλαβε κανένα μέτρο προκειμένου να εξασφαλίσει τη μεταφορά του άρθρου 22, παράγραφος 1, της οδηγίας, ενώ από την πλευρά της η Ολλανδική Κυβέρνηση θεωρεί ότι η διάταξη αυτή δεν χρήζει ειδικής μεταφοράς στην εσωτερική έννομη τάξη<sup>218</sup>.

Πρέπει να υπενθυμίσουμε όμως ότι, όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 22 της οδηγίας, το οποίο αποβλέπει στην αναγνώριση από τα κράτη μέλη, της εγκυρότητας των προερχομένων από πειράματα που διενεργούνται επί ζώων στο έδαφος άλλου κράτους μέλους στοιχείων για τους απαριθμούμενους στο άρθρο 3 της οδηγίας σκοπούς ( ήτοι την ανάπτυξη, την παραγωγή, τον έλεγχο ποιότητας, δραστηκότητας και ασφαλείας, όχι μόνον των φαρμάκων αλλά

---

<sup>217</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 23 – 24.

<sup>218</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 25 – 26.

και των τροφίμων και άλλων ουσιών ή προϊόντων, καθώς και για την προστασία του περιβάλλοντος), απαιτεί τη λήψη καταλλήλων μέτρων μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο (βλ. απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 1998, C-268/97, Επιτροπή κατά Βελγίου, σκέψη 14, και προπαρατεθείσα απόφαση Επιτροπής κατά Γαλλίας, σκέψη 59)<sup>219</sup>. Επομένως πρέπει να γίνει δεκτή και η δεύτερη αιτίαση της Επιτροπής<sup>220</sup>.

Συνεπώς, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το Βασίλειο των Κάτω Χωρών, μη θεσπίζοντας όλες τις αναγκαίες διατάξεις για την ορθή μεταφορά στην εσωτερική έννομη τάξη των άρθρων 11 και 22, παράγραφος 1, της οδηγίας, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από την οδηγία αυτή<sup>221</sup>.

## **2.7 ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΑΦΟΡΩΣΑ ΣΤΗΝ ΟΔΗΓΙΑ 76/768/ΕΟΚ, ΟΠΩΣ ΙΣΧΥΕ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑ**

### **2.7.1 Απόφαση του ΔΕΚ (τμήμα μείζονος συνθέσεως ) της 24<sup>ης</sup> Μαΐου 2005 στην υπόθεση C – 244/2003**

Η Γαλλική Δημοκρατία με προσφυγή της ζητεί την ακύρωση του άρθρου 1, σημείο 2, της οδηγίας 2003/15/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Φεβρουαρίου 2003, για την τροποποίηση της οδηγίας 76/768/ΕΟΚ του Συμβουλίου, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών των αναφερομένων στα καλλυντικά προϊόντα, στο μέτρο που η διάταξη αυτή εισάγει το

---

<sup>219</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 29.

<sup>220</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 31.

<sup>221</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-205/01 Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή της Νομολογίας 2003 I -00661, ως ανωτέρω, σημείο 32.

άρθρο 4α στην τελευταία οδηγία<sup>222</sup>. Το εν λόγω άρθρο 4α (στο εξής: επίδικη διάταξη) ορίζει ότι: «Υπό την επιφύλαξη των γενικών υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 2, τα κράτη μέλη απαγορεύουν:

α) Τη διάθεση στην αγορά καλλυντικών προϊόντων η τελική σύνθεση των οποίων, προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας, έχει αποτελέσει αντικείμενο δοκιμών σε ζώα με χρήση μεθόδου διαφορετικής από εναλλακτική μέθοδο, μετά την επικύρωση και την υιοθέτηση της εν λόγω εναλλακτικής μεθόδου σε κοινοτικό επίπεδο, λαμβανομένης δεόντως υπόψη της ανάπτυξης επικυρωμένων μεθόδων στο πλαίσιο του ΟΟΣΑ.

β) Τη διάθεση στην αγορά καλλυντικών προϊόντων που περιέχουν συστατικά ή συνδυασμούς συστατικών τα οποία, προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας, έχουν αποτελέσει αντικείμενο δοκιμών σε ζώα με χρήση μεθόδου διαφορετικής από εναλλακτική μέθοδο, μετά την επικύρωση και την υιοθέτηση της εν λόγω εναλλακτικής μεθόδου σε κοινοτικό επίπεδο, λαμβανομένης δεόντως υπόψη της ανάπτυξης επικυρωμένων μεθόδων στο πλαίσιο του ΟΟΣΑ.

γ) Τη διενέργεια, στο έδαφος τους, δοκιμών σε ζώα που αφορούν τελικά καλλυντικά προϊόντα, προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας.

δ) Τη διενέργεια, στο έδαφός τους, δοκιμών σε ζώα που αφορούν συστατικά ή συνδυασμούς συστατικών προκειμένου να πληρούνται οι απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας, το αργότερο την ημερομηνία κατά την οποία οι δοκιμές αυτές απαιτείται να αντικατασταθούν από μια ή περισσότερες επικυρωμένες εναλλακτικές μεθόδους που απαριθμούνται στο παράρτημα V της οδηγίας 67/548/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 27ης

---

<sup>222</sup> Βλ. αναλ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο <http://curia.europa.eu>.

Ιουνίου 1967, περί προσεγγίσεως των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν στην ταξινόμηση, συσκευασία και επισήμανση των επικίνδυνων ουσιών [...] ή στο παράρτημα ΙΧ της παρούσας οδηγίας»<sup>223</sup>.

Η Γαλλική Δημοκρατία προβάλλει πέντε λόγους ακυρώσεως με την προσφυγή της. Κυρίως υποστηρίζει ότι η επίδικη διάταξη συνιστά παραβίαση της αρχής της ασφάλειας δικαίου. Επικουρικώς υποστηρίζει ότι η διάταξη αυτή προσβάλλει το δικαίωμα ελεύθερης άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας καθώς και τις αρχές της αναλογικότητας, της προφύλαξης και της απαγόρευσης των διακρίσεων<sup>224</sup>.

Το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο αμφισβητούν τόσο το παραδεκτό όσο και το βάσιμο της προσφυγής και ζητούν την απόρριψή της<sup>225</sup>. Κατά το Κοινοβούλιο, το άρθρο 1 της οδηγίας 2003/15 συνιστά ένα αδιαίρετο σύνολο. Αν γίνει δεκτό το αίτημα της προσφεύγουσας περί μερικής ακυρώσεως, αυτό θα ισοδυναμούσε με νομοθεσία διά της δικαστικής οδού. Συναφώς το Κοινοβούλιο υπογραμμίζει ότι το μέρος της οδηγίας 2003/15 που αφορά στα πειράματα σε ζώα είναι το αποτέλεσμα γενικού συμβιβασμού που επετεύχθη στο πλαίσιο της επιτροπής συνδιαλλαγής ύστερα από ιδιαίτερα δύσκολες και λεπτές συζητήσεις μεταξύ του Συμβουλίου της Επιτροπής και του Κοινοβουλίου. Αν ληφθεί υπόψη το νομοθετικό πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται η προσβαλλομένη διάταξη είναι προφανές ότι το άρθρο 1, σημείο 1, της οδηγίας 2003/15 ποτέ δεν θα ψηφίζόταν χωρίς την ταυτόχρονη υιοθέτηση της επίδικης διάταξης έτσι ώστε οι δύο αυτές διατάξεις να αποτελούν ένα αδιαίρετο

---

<sup>223</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 2.

<sup>224</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 7.

<sup>225</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 8.

σύνολο<sup>226</sup>. Κατά τη συνεδρίαση δε το Συμβούλιο επεσήμανε ότι συμμερίζεται την άποψη του Κοινοβουλίου σχετικά με την αδυναμία αποδοχής του αιτήματος περί μερικής ακυρώσεως. Κατά την άποψή του η ακύρωση αυτή θα έθιγε την ουσία της οδηγίας 2003/15 καθώς και τους βασικούς στόχους που επιδιώκει ο κοινοτικός νομοθέτης, καταλήγοντας σε σύστημα από κάθε άποψη αντίθετο προς τους στόχους αυτούς<sup>227</sup>.

Από την άλλη η Γαλλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η προσβαλλομένη διάταξη μπορεί να διαχωριστεί από τις άλλες διατάξεις της οδηγίας 2003/15, οι οποίες θα συνεχίσουν να παράγουν έννομα αποτελέσματα<sup>228</sup>. Σχετικά όμως αναφέρεται ότι κατά πάγια νομολογία η μερική ακύρωση κοινοτικής πράξεως είναι δυνατή μόνον εφόσον τα στοιχεία των οποίων ζητείται η ακύρωση δύνανται να αποσπασθούν από την υπόλοιπη πράξη (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 10ης Δεκεμβρίου 2002, Επιτροπή κατά Συμβουλίου, C-29/99, σκέψεις 45 και 46, της 21ης Ιανουαρίου 2003, Επιτροπή κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, C-378/00, σκέψη 30 και της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, Γερμανία κατά Επιτροπής, C-239/01, σκέψη 33)<sup>229</sup>. Εξάλλου το Δικαστήριο έχει κρίνει ρητώς ότι δεν πληρούται αυτή η προϋπόθεση της δυνατότητας διαχωρισμού καθότι η μερική ακύρωση πράξεως έχει ως αποτέλεσμα ότι μεταβάλλει την ουσία της πράξεως (απόφαση της 31<sup>ης</sup> Μαρτίου 1998, C-68/94 και C-30/95 Γαλλία κ.λπ. κατά Επιτροπής, σκέψη 257)<sup>230</sup>.

---

<sup>226</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 9.

<sup>227</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 10.

<sup>228</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 11.

<sup>229</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 12.

<sup>230</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 13.

Κατά συνέπεια, πρέπει να θεωρηθεί ότι η προσθήκη της επίδικης διάταξης στην οδηγία 76/768 και η κατάργηση του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο θ', αυτής αποτελούν ένα αδιαίρετο σύνολο<sup>231</sup>. Δεδομένου άρα ότι η προσβαλλομένη διάταξη δεν μπορεί να αποσπασθεί από το άρθρο 1, σημείο 1, της οδηγίας 2003/15, η μερική ακύρωση την οποία ζητεί η προσφεύγουσα είναι αδύνατη<sup>232</sup> και η προσφυγή της κρίνεται απαράδεκτη<sup>233</sup>.

---

<sup>231</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 19.

<sup>232</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 20.

<sup>233</sup> Βλ. σχετ. για την υπόθεση C-244/03 Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου, Συλλογή της Νομολογίας 2005 I -04021, ως ανωτέρω, σημείο 21.

## Γ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

### 3.1 Δεοντολογία των πειραμάτων σε ζώα στα πανεπιστημιακά ιδρύματα

Ως «δεοντολογία» θεωρείται το σύστημα Ηθικής σύμφωνα με το οποίο ηθικές είναι οι πράξεις εκείνες που διατελούνται με γνώμονα το καθήκον ανεξαρτήτως των όποιων συνεπειών που είναι δυνατόν να επέλθουν για αυτόν που εκτελεί το ηθικό καθήκον. Η Δεοντολογική Ηθική έχει συνήθως τη μορφή κωδικοποιημένων κανόνων αναφορικά με το ποιες είναι οι ηθικά αποδεκτές συμπεριφορές και συχνά αντιπαρατίθεται στη Συνεπειοκρατική Ηθική, η οποία δεύτερη έχει την τάση να υιοθετεί μια κατά περίπτωση ηθική και να καταλήγει ουσιαστικά στο συμπέρασμα ότι «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα»<sup>234</sup>.

Η άμεση σχέση της διεξαγωγής έρευνας σε ζωντανούς οργανισμούς με την ηθική διαφαίνεται και από την ύπαρξη πληθώρας κωδίκων δεοντολογίας στην έρευνα που έχουν υιοθετηθεί από πανεπιστήμια διεθνώς αλλά και στη χώρα μας. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους κάτωθι κώδικες προκειμένου να καταστεί εναργής η στενή αυτή σχέση μεταξύ του διπόλου «ηθική – πειραματισμός» ειδικά στον τομέα της έρευνας με αντικείμενο τα ζώα στον ελληνικό αρχικά πανεπιστημιακό χώρο:

α) Ο «Κώδικας Δεοντολογίας στην έρευνα»<sup>235</sup> της Επιτροπής ερευνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο κεφάλαιο Δ' που

---

<sup>234</sup> Βλ. αναλυτικά “The Oxford Handbook of Ethical Theory”, D. Copp(ed), chapter 15 υπό τον τίτλο κεφαλαίου “DEONTOLOGY”, David McNaughton & Piers Rawling, Oxford University Press, 2006, σελ. 424 – 458. Για το ίδιο βλ. επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του «Πανεπιστημίου του Κολοράντο» (“University of Colorado”) <http://colorado.edu> και συγκεκριμένα στον τομέα της «Φιλοσοφίας» (“Philosophy”).

<sup>235</sup> Βλ. αναλυτικά «Κώδικας Δεοντολογίας στην έρευνα», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Επιτροπή Ερευνών, έκδοση 2<sup>η</sup>, Θεσσαλονίκη 2010. Για το ίδιο βλ. επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης <http://auth.gr> αναφορικά με “research deontology principles”.



αφορά στους «ειδικούς κανόνες για τις έρευνες» και συγκεκριμένα στο άρθρο 17 παρ. 1, μεταξύ άλλων, ορίζει ότι η έρευνα που γίνεται με αντικείμενο τα ζώα θα πρέπει να έχει ως βασικούς στόχους την ανάπτυξη, παραγωγή, έλεγχο της ποιότητας, δραστηκότητας και ασφάλεια φαρμάκων, τροφίμων και άλλων ουσιών ή προϊόντων για την αποφυγή, την πρόληψη, τη διάγνωση ή τη θεραπεία ασθενειών, διαταραχών της υγείας ή άλλων ανωμαλιών ή των συνεπειών τους σε ανθρώπους, ζώα ή φυτά και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος προς όφελος της υγείας ή της ευζωίας ανθρώπων και ζώων<sup>236</sup>.

Λίγο παρακάτω στην παρ. 3 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ότι «κατά την έρευνα ή τη διεξαγωγή πειραμάτων πρέπει να εξασφαλίζονται οι νόμιμες συνθήκες διαμονής, διατροφής και φύλαξης των ζώων<sup>237</sup>, ενώ η παρ. 4 απαγορεύει πειραματισμούς στους οποίους χρησιμοποιούνται είδη ζώων της άγριας πανίδας που απειλούνται με εξαφάνιση, εκτός αν η έρευνα έχει ως αντικείμενο τη διατήρηση των ζώων αυτών<sup>238</sup>. Άξια ιδιαίτερης προσοχής είναι η παρ. 5 του ίδιου πάντα άρθρου που αναφέρει ρητά ότι «τα αδέσποτα ζώα συντροφιάς, σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να χρησιμοποιούνται ως πειραματόζωα»<sup>239</sup>.

β) Ο «Κώδικας Ηθικής και Δεοντολογίας ερευνών» του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης στο άρθρο 18, το μοναδικό που αφορά στην έρευνα με πειραματόζωα, και στη μία και μοναδική παράγραφο αυτού, ορίζει ότι η έρευνα σε ζώα εργαστηρίου πρέπει να διενεργείται μόνο εφόσον δεν υπάρχει εναλλακτικός τρόπος έρευνας, και μάλιστα στον απολύτως αναγκαίο αριθμό ζώων και με ιδιαίτερη μέριμνα των

---

<sup>236</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας στην έρευνα», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Επιτροπή Ερευνών, όπως ανωτέρω, σελ. 24.

<sup>237</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας στην έρευνα», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Επιτροπή Ερευνών, όπως ανωτέρω, σελ. 25.

<sup>238</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας στην έρευνα», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Επιτροπή Ερευνών, όπως ανωτέρω, σελ. 25.

<sup>239</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας στην έρευνα», Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Επιτροπή Ερευνών, όπως ανωτέρω, σελ. 25.

ερευνητών, ώστε να αποφεύγονται η άσκοπη ταλαιπωρία και ο πόνος. Στις περιπτώσεις δε που απαιτείται η θανάτωση των ζώων, αυτή προβλέπεται ότι θα πρέπει να είναι ανώδυνη, ενώ σε ό,τι σχετικό με τις συνθήκες διαμονής των ζώων θα πρέπει να προσαρμόζονται, όσο είναι δυνατό, στο φυσικό περιβάλλον διαβίωσής τους<sup>240</sup>.

γ) Ο «Κώδικας Δεοντολογίας της έρευνας» του Πανεπιστημίου Κρήτης στις εννέα παραγράφους του μοναδικού άρθρου του που αναφέρεται στην «έρευνα σε ζώα», δηλαδή του άρθρου 17, και συγκεκριμένα στην παράγραφο 1 προβλέπει ότι «οι πειραματισμοί που γίνονται στο πλαίσιο έρευνας, στην οποία χρησιμοποιούνται ζώα, διαχωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: στα πειράματα που ωφελούν τον άνθρωπο, και σε αυτά που πραγματοποιούνται προς όφελος των ζώων. Στην πρώτη κατηγορία, περιλαμβάνονται έρευνες που έχουν ως βασικούς στόχους τη μελέτη, πρόληψη και θεραπεία ασθενειών, τον έλεγχο φαρμάκων, την παραγωγή διαγνωστικών προϊόντων και την προαγωγή της υγείας του ανθρώπου. Στη δεύτερη κατηγορία, πραγματοποιούνται πειραματισμοί που αποσκοπούν στη βελτίωση της ζωής των ίδιων των ζώων»<sup>241</sup>.

Σημαντική είναι η παράγραφος 2 του αυτού άρθρου, όπου ορίζεται ότι η έρευνα θα πρέπει να έχει ως γνώμονα την ηθική μεταχείριση των ζώων, το σεβασμό της γενετικής τους ταυτότητας και την επιλογή του κατάλληλου για πειραματικούς σκοπούς είδους ζώου<sup>242</sup>.

Περαιτέρω, στην παράγραφο 3, αναγνωρίζεται ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη σωστή χρησιμοποίηση των ζώων για πειραματικούς

---

<sup>240</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Ηθικής και Δεοντολογίας ερευνών», Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Σεπτέμβριος 2009, σελ. 7. Για το ίδιο βλ. επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης <http://duth.gr> αναφορικά με τον «Κώδικα Ηθικής και Δεοντολογίας ερευνών» (ethics code).

<sup>241</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας της έρευνας», Πανεπιστήμιο Κρήτης, εγκρίθηκε στην 299/22.03.2012 συνεδρίαση της Συγκλήτου, σελ. 14. Για το ίδιο βλ. επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Πανεπιστημίου Κρήτης <http://uoc.gr> αναφορικά με τον «Κώδικα Δεοντολογίας της έρευνας» (elce).

<sup>242</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας της έρευνας», Πανεπιστήμιο Κρήτης, όπως ανωτέρω, σελ. 14 – 15.

σκοπούς, η γνώση των μορφολογικών και φυσιολογικών χαρακτηριστικών τους, καθώς και των «ζωοτεχνικών» απαιτήσεών τους. Έτσι η στέγαση, η διατροφή και η περιποίηση πρέπει να είναι ανάλογες με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των ζώων<sup>243</sup>.

Η παράγραφος 4 του ίδιου πάντα άρθρου μας υπενθυμίζει τη βασική Αρχή των λεγόμενων «3 R» (replacement, reduction, refinement), η οποία όπως ήδη έχει αναφερθεί είναι εύλογο να διέπει τη χρήση ζώων για πειραματικούς σκοπούς. Σύμφωνα με την αρχή της Αντικατάστασης (replacement), πρέπει να γίνει προσπάθεια αντικατάστασης ζώων με άλλους κατώτερους οργανισμούς, που έχουν λιγότερο ανεπτυγμένο νευρικό σύστημα και βιώνουν λιγότερο τον πόνο, όπως φυτά και μικροοργανισμοί. Όταν μάλιστα τα ζώα δεν είναι δυνατόν να αντικατασταθούν, θα πρέπει να λαμβάνεται ειδική μέριμνα για τη μείωση του αριθμού τους (reduction). Ο σχεδιασμός δε του πειράματος θα πρέπει να είναι τέτοιος, ώστε να δώσει αξιόπιστα αποτελέσματα με την χρήση του μικρότερου δυνατού αριθμού ζώων, ενώ η τελειοποίηση των μεθόδων (refinement) θα πρέπει να είναι ικανή να συμβάλλει στην πρόκληση ελάχιστου πόνου και ταλαιπωρίας<sup>244</sup>.

Ολοκληρώνοντας την εξέταση του εν λόγω Κώδικα σύμφωνα με την παράγραφο 6 του άρθρου αυτού, απαγορεύονται οι πειραματισμοί στους οποίους χρησιμοποιούνται είδη ζώων της άγριας πανίδας που απειλούνται με εξαφάνιση, εκτός αν η έρευνα έχει ως αντικείμενο τη διατήρηση των ζώων αυτών, και σύμφωνα με την παράγραφο 7 τα αδέσποτα ζώα συντροφιάς δεν είναι ποτέ δυνατόν να χρησιμοποιηθούν ως πειραματόζωα<sup>245</sup>.

---

<sup>243</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας της έρευνας», Πανεπιστήμιο Κρήτης, όπως ανωτέρω, σελ. 15.

<sup>244</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας της έρευνας», Πανεπιστήμιο Κρήτης, όπως ανωτέρω, σελ. 15.

<sup>245</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας της έρευνας», Πανεπιστήμιο Κρήτης, όπως ανωτέρω, σελ. 15.

δ) Ο «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών»<sup>246</sup> της Επιτροπής ερευνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στο κεφάλαιο 2, που συμπεριλαμβάνει δέκα έξι συνολικά σχετικά άρθρα, αναφέρεται εκτεταμένως στους «πειραματισμούς στους οποίους χρησιμοποιούνται ζώα» και αποτελεί ένα κείμενο κώδικα δεοντολογίας ακόμη πληρέστερο και σαφέστερο από τα μόλις προηγούμενα εξετασθέντα. Συγκεκριμένα στο άρθρο 1, που αφορά στην εξειδίκευση γενικών Αρχών έρευνας στις ανθρωποβιολογικές κοινωνικές επιστήμες, προβλέπεται ότι «οι πειραματισμοί που γίνονται στα πλαίσια έρευνας, στην οποία χρησιμοποιούνται ζώα ως πειραματόζωα, έχουν ως βασικούς/πρωταρχικούς στόχους την πρόληψη των ασθενειών, την προστασία της υγείας και την βελτίωση των συνθηκών εκτροφής τους, καθώς επίσης και την πρόληψη των ασθενειών (παρασκευή εμβολίων, ορών κ.τ.λ.) την διαφύλαξη και γενικά την προαγωγή της υγείας του ανθρώπου. Γενικά έχουν ως στόχο την ιατρική, βιολογική και αγροτική έρευνα»<sup>247</sup>.

Στο ίδιο άρθρο αναγνωρίζονται και ορισμένες Αρχές, στις οποίες πρέπει να στηρίζεται η δεοντολογία στην έρευνα με πειραματόζωα. Συγκεκριμένα ορίζεται ότι «Η δεοντολογία στην έρευνα με πειραματόζωα στηρίζεται στις αρχές:

- A) Προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για πειραματικούς ή άλλους επιστημονικούς σκοπούς.
- B) Προώθηση της επιστήμης με θεμιτά μέσα.
- Γ) Αποφυγή της επιθυμίας του αλόγιστου κέρδους»<sup>248</sup>.

Οι εν λόγω Αρχές είναι πολύ σημαντικές καθότι στην αμέσως

---

<sup>246</sup> Βλ. αναλυτικά «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Γραμματεία της Ε.Δ.Ε.Ι.Λ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 2005. Για το ίδιο βλ. επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων <http://uoi.gr> αναφορικά με τον Κώδικα Δεοντολογίας ερευνών.

<sup>247</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 22.

<sup>248</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 22.

επόμενη παράγραφο του ίδιου άρθρου ορίζεται ότι «σύμφωνα με τις αρχές αυτές, η έρευνα στην οποία χρησιμοποιούνται τα ζώα ως πειραματόζωα θα πρέπει να έχει ως γνώμονα την ηθική υπόσταση των ζώων, το σεβασμό της γενετικής τους ταυτότητας και την επιλογή του κατάλληλου για πειραματικούς σκοπούς είδους ζώου. Έτσι, αν το αντικείμενο της έρευνας αφορά στον άνθρωπο, η επιλογή του κατάλληλου είδους ζώου εξαρτάται κατά πολύ από το εάν και κατά πόσο τα ανατομικά, τα φυσιολογικά και ηθικολογικά χαρακτηριστικά του ζώου είναι αντίστοιχα προς εκείνα του ανθρώπου»<sup>249</sup>.

Στο ίδιο άρθρο αναγνωρίζεται ότι είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη σωστή χρησιμοποίηση των ζώων για πειραματικούς σκοπούς η γνώση των μορφολογικών και φυσιολογικών χαρακτηριστικών, καθώς και των «ζωοτεχνικών» απαιτήσεών τους, ενώ ταυτόχρονα η στέγαση, η διατροφή και η περιποίηση πρέπει να είναι ανάλογες με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των ζώων, καθώς και κάθε ερευνητής δεν επιτρέπεται να παραβιάζει τις Αρχές και τους κανόνες του κώδικα Δεοντολογίας με βάση τις προσωπικές του αξίες και την εμπειρία του<sup>250</sup>.

Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι και πάλι αναγνωρίζεται στα ζώα πως έχουν ηθική υπόσταση και για αυτό η κακομεταχείρισή τους κρίνεται ως ηθικά απαράδεκτη, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 2 του ίδιου Κώδικα, αναφορικά με τη «μεταχείριση των πειραματόζωων». Στην ίδια παράγραφο ορίζεται ότι τα πειράματα στα ζώα πρέπει να δικαιολογούνται για την επίτευξη των ως άνω στόχων, να αποδεικνύεται ότι η χρησιμοποίησή τους είναι αναγκαία, καθώς επίσης και να αποδεικνύεται η απουσία εναλλακτικών μεθόδων

---

<sup>249</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 22.

<sup>250</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 22.

έρευνας<sup>251</sup>. Μάλιστα στην αμέσως επόμενη παράγραφο προβλέπεται ότι εφ' όσον είναι δυνατόν για τον ερευνητή να πετύχει τον ίδιο στόχο χωρίς να προκληθεί βλάβη σε κάποιο ζώο, τότε είναι ανάγκη να εξετάζεται η ύπαρξη εναλλακτικών μεθόδων που θα ικανοποιούν το κριτήριο της αναγκαιότητας πραγματοποίησης του πειράματος και θα εξυπηρετούν την προστασία των πειραματόζωων<sup>252</sup>.

Το άρθρο 3 του εν λόγω Κώδικα αναφέρεται αναλυτικά στις συνθήκες στέγασης, διαβίωσης, περιποίησης και γενικής φροντίδας των ζώων που χρησιμοποιούνται στην έρευνα, οι οποίες πρέπει να συντρέχουν με τη μέριμνα της οικείας Κτηνιατρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Γεωργίας και οι οποίες συνοψίζονται στα εξής<sup>253</sup>:

Α) Σε όλα τα πειραματόζωα πρέπει να παρέχεται στέγαση, περιβάλλον, κάποια ελάχιστη ελευθερία κινήσεων, τροφή, νερό και φροντίδα κατάλληλη για την υγεία και την καλή τους διαβίωση.

Β) Κάθε περιορισμός της δυνατότητας ενός πειραματόζωου πρέπει να ικανοποιεί τις φυσιολογικές του ανάγκες και τις συνήθειες του και να μην υπερβαίνει τον ελάχιστο δυνατό.

Γ) Πρέπει να διεξάγεται καθημερινός έλεγχος των περιβαλλοντικών συνθηκών υπό τις οποίες τα πειραματόζωα εκτρέφονται, φυλάσσονται ή χρησιμοποιούνται.

Δ) Η ικανοποιητική διαβίωση και η κατάσταση της υγείας των πειραματόζωων πρέπει να ελέγχονται από κτηνίατρο που ορίζεται από τον υπεύθυνο του πειράματος ώστε να αποφεύγεται ο πόνος ή η άσκοπη ταλαιπωρία, η αγωνία ή η μη μόνιμη βλάβη της υγείας τους.

---

<sup>251</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 22.

<sup>252</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 22.

<sup>253</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 23.

Ε) Πρέπει να λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα για την αποκατάσταση, το ταχύτερο δυνατό, κάθε διαταραχής ή ταλαιπωρίας που διαπιστώνεται στο πειραματόζωο.

Η παράγραφος 1 του άρθρου 4, ορίζει ότι απαγορεύεται η χρησιμοποίηση σε πειράματα ζωντανών ζώων για εκπαιδευτικούς σκοπούς, εκτός αν υπάρχει η άδεια της αρμόδιας αρχής, η οποία θα χορηγείται μόνο σε περίπτωση που αυτό κρίνεται αναγκαίο μέσο σχετικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, ενώ στην παράγραφο 3 θεσπίζεται η απαγόρευση της χρησιμοποίησης ειδών ζώων της άγριας πανίδας που απειλούνται με εξαφάνιση, εκτός αν αποβλέπουν στη διατήρηση των εν λόγω ζώων<sup>254</sup>.

Στην παράγραφο 4 του ίδιου πάντα άρθρου προβλέπεται και σε αυτόν τον κώδικα δεοντολογίας η απαγόρευση σε κάθε περίπτωση της χρησιμοποίησης αδέσποτων κατοικίδιων ζώων ως πειραματόζωα<sup>255</sup> (άρθρο 17. π.δ. 160/1991).

Ιδιαίτερης σημασίας είναι το άρθρο 5 του ίδιου Κώδικα, το οποίο περιλαμβάνει, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε αυτό, «ειδικές διατάξεις που απορρέουν από θεσμικές ρυθμίσεις», δηλαδή τις προϋποθέσεις εκείνες που είναι απαραίτητες για τη νομική προστασία των πειραματόζωων. Συγκεκριμένα ορίζονται τα ακόλουθα<sup>256</sup> :

Α) Είναι απαραίτητη η χορήγηση έγκρισης, από την αρμόδια αρχή (ήτοι από την Κτηνιατρική Υπηρεσία του Υπουργείου Γεωργίας με τις κατά τόπους υπηρεσίες, που είναι η Διεύθυνση Κτηνιατρικής του Νομού όπου

---

<sup>254</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνητών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 23.

<sup>255</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνητών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 23.

<sup>256</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνητών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 24.

πρόκειται να πραγματοποιηθούν τα πειράματα)<sup>257</sup>.

Β) Χρειάζεται να είναι συγκεκριμένες οι εγκαταστάσεις εκτροφής, προμήθειας και χρησιμοποίησης των πειραματόζωων.

Γ) Απαιτείται εκπαίδευση των προσώπων που φροντίζουν ή πραγματοποιούν πειράματα σε ζώα.

Δ) Είναι αναγκαία η ενθάρρυνση της ανάπτυξης της έρευνας για την ανεύρεση εναλλακτικών μεθόδων με σκοπό την αντικατάσταση της χρησιμοποίησης ζώων σε πειράματα, τη μείωση του αριθμού τους, και την μείωση του πόνου, της αγωνίας και των συναφών συναισθημάτων που προκαλούνται σε κάποιο ζώο.

Ε) Κρίνεται αναγκαία η συλλογή στοιχείων από την έρευνα και η δημοσιοποίηση, ορισμένων από αυτά, στο ευρύτερο κοινό.

Ο κρινόμενος στο παρόν «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών» του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων είναι τόσο πλήρης, ώστε περιλαμβάνει και δύο άρθρα, το άρθρο 11 και το άρθρο 12, τα οποία αναφέρονται αναλυτικά το μεν πρώτο στα δικαιολογητικά που απαιτούνται για τη χορήγηση αδείας σχετικά με τη διεξαγωγή πειραμάτων σε ζώα από την αρμόδια Αρχή, το δε δεύτερο στις διατυπώσεις που τηρούνται για την έκδοση της εν λόγω αδείας.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 11, για τη χορήγηση της αδείας οι ενδιαφερόμενοι υποβάλλουν στην αρμόδια Διεύθυνση Κτηνιατρικής τα εξής<sup>258</sup> :

Α) Τον ορισμό του υπευθύνου του πειράματος καθώς και του αναπληρωτού του.

---

<sup>257</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, άρθρο 10, σελ. 25.

<sup>258</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 25 - 26.



Β) Παράθεση στοιχείων από τα οποία να προκύπτει ότι τόσο τα χρησιμοποιούμενα ζώα όσο και οι σκοποί του πειράματος επιτρέπονται από το Π.Δ. 160/91.

Γ) Στην περίπτωση επαναλαμβανόμενου πειραματισμού παράθεση επιστημονικών αποδείξεων ότι η επανάληψη είναι απαραίτητη για την επιβεβαίωση του αποτελέσματος, για το οποίο ακόμη δεν είναι γνωστά αρκετά πράγματα.

Δ) Παράθεση στοιχείων ότι πληρούνται οι συνθήκες στέγασης (σταβλισμού) των ζώων καθώς και ότι λαμβάνουν την απαραίτητη περιποίηση.

Ε) Παράθεση στοιχείων για την χορήγηση αναισθητικών ή άλλων αναλγητικών φαρμάκων ώστε να περιορίζεται όσο το δυνατόν περισσότερο ο πόνος ή η ταλαιπωρία και τα συναφή αυτών συναισθήματα των πειραματόζωων.

ΣΤ) Αναφορά του τρόπου αντιμετώπισης και του προορισμού των ζώων μετά το τέλος του πειράματος.

Ζ) Αναφορά ότι σε περίπτωση πειραμάτων που επρόκειτο να προκαλέσουν πόνο, αγωνία, ταλαιπωρία και συναφή συναισθήματα στο ζώο, αυτό δεν πρόκειται να χρησιμοποιηθεί για πειραματισμούς πλέον της μίας φορές.

Η) Παράθεση στοιχείων για τα είδη εξοπλισμού των εγκαταστάσεων στους οποίους πρόκειται να πραγματοποιηθεί το πείραμα καθώς και για το προσωπικό (και την καταλληλότητα αυτού) που θα συμμετάσχει στο πείραμα και θα φροντίσει τα ζώα.

Θ) Παράθεση επιστημονικών στοιχείων ότι έχει γίνει επιλογή μεταξύ εκείνων των πειραμάτων που προκαλούν λιγότερο πόνο ή λιγότερη μόνιμη βλάβη και απαιτούν τον μικρότερο αριθμό πειραματόζωων.

Με την παράγραφο 1 του άρθρου 12 ορίζεται ότι σύμφωνα με τα στοιχεία του αμέσως προηγούμενου άρθρου, αρμόδιος κτηνίατρος της

Διεύθυνσης Κτηνιατρικής του Νομού, επισκέπτεται τις εγκαταστάσεις όπου πρόκειται να πραγματοποιηθεί το πείραμα, διαπιστώνει την ακρίβεια των στοιχείων, και προβαίνει στην έκδοση της έγκρισης της πραγματοποίησης του πειράματος<sup>259</sup>.

Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου προβλέπεται ότι ο σχεδιασμός, η κατασκευή και ο εξοπλισμός των εγκαταστάσεων, καθώς και η προμήθεια και χρησιμοποίηση των πειραματόζωων αποτελούν σημαντικά σημεία στη νομοθεσία για την προστασία των πειραματόζωων και για αυτό ακριβώς απαιτείται η καταχώρηση των εγκαταστάσεων σε ειδικό βιβλίο της Διεύθυνσης Κτηνιατρικής του Νομού, ενώ στην παράγραφο 3 υπάρχει η πρόβλεψη ότι στις εγκαταστάσεις εκτροφής και προμήθειας θα πρέπει να τηρείται αρχείο εισόδου, όπου θα αναφέρονται ο αριθμός και τα είδη των ζώων που αποκτήθηκαν, η πηγή προσέλευσης, τα ζώα που γεννήθηκαν σε αυτά και άλλα συναφή με αυτά στοιχεία και επιπλέον θα πρέπει να τηρείται αρχείο εξόδου, στο οποίο και θα καταγράφεται ο αριθμός των ζώων που πουλήθηκαν και οι σχετικές ημερομηνίες<sup>260</sup>.

Ολοκληρώνοντας την επισκόπησή μας, που αφορά στον «Κώδικα Δεοντολογίας ερευνών» του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, κρίνεται χρήσιμο να αναφερθούμε στο άρθρο 15 και στις «προϋποθέσεις διενέργειας πειραματισμού»<sup>261</sup>. Συγκεκριμένα:

Α) Πριν από κάθε ενέργεια ο ερευνητής οφείλει να συντάσσει πρωτόκολλο πειραματισμού. Βασικό στοιχείο του εν λόγω πρωτοκόλλου είναι ο απαραίτητος αριθμός ζώων που θα χρησιμοποιηθούν στον

---

<sup>259</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 26.

<sup>260</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 26.

<sup>261</sup> Βλ. σχετ. «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπως ανωτέρω, σελ. 27.

συγκεκριμένο πειραματισμό.

Β) Οι πειραματισμοί με ζώα πρέπει να σχεδιάζονται και να εκτελούνται κατά τρόπο που τα αποτελέσματά τους να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο αξιόπιστα.

Γ) Πρέπει να υπάρχει σαφής υπολογισμός του απαραίτητου αριθμού πειραματόζωων, ο οποίος αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο για την όλη οργάνωση και εκτέλεση του πειραματισμού. Λίγα ζώα δίνουν αναξιόπιστα αποτελέσματα ενώ πολλά αποτελούν σπατάλη πειραματόζωων, και εξόδων για διατροφή.

Δ) Ο υπολογισμός του απαραίτητου αριθμού ζώων πρέπει να γίνεται με βάση προηγούμενο πειραματισμό, μαθηματικούς τύπους ή κάποιο πειραματικό σφάλμα.

Ε) Η οργάνωση και η εκτέλεση ενός πειραματισμού πρέπει να περιλαμβάνει την τήρηση και τον έλεγχο των κατωτέρω προϋποθέσεων:

1. Συμφωνία του σχεδιασμού του εκάστοτε πειραματισμού με την εθνική νομοθεσία.
2. Ύπαρξη ειδικής άδειας για το ερευνητικό κέντρο διεξαγωγής του πειράματος.
3. Ύπαρξη των προσόντων εκτέλεσης ή επίβλεψης του πειραματισμού εκ μέρους του ερευνητή.
4. Προμήθεια των ζώων από εξουσιοδοτημένη πηγή και μονάδα προμήθειας.
5. Συγκέντρωση συγκεκριμένων προδιαγραφών αναφορικά με τα ζώα.

Βγαίνοντας για λίγο από τα ελληνικά σύνορα παρατηρούμε, όπως είναι άλλωστε αναμενόμενο, ότι αντίστοιχοι κώδικες δεοντολογίας δεν θα ήταν δυνατόν να απουσιάζουν από γνωστά παγκοσμίως

πανεπιστημιακά ιδρύματα του εξωτερικού κατά τη διεξαγωγή έρευνας με χρήση ζώων. Εν προκειμένω χαρακτηριστικά αναφέρουμε τις λεγόμενες «Οδηγίες για τη χρήση των μη ανθρώπινων σπονδυλωτών ζώων στην έρευνα και διδασκαλία» (“GUIDELINES FOR THE USE OF NON-HUMAN VERTEBRATE ANIMALS IN RESEARCH AND TEACHING”) του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ (Harvard University).

Συγκεκριμένα, στο υποκεφάλαιο των εν λόγω οδηγιών με τον τίτλο «Φροντίδα και ανθρώπινη μεταχείριση των ζώων» (“Care and Humane Treatment of Animals”), και ειδικότερα στην παράγραφο 10, προβλέπεται ότι τα ζώα στο εργαστήριο πρέπει να λαμβάνουν κάθε φροντίδα για τη σωματική τους άνεση. Πρέπει να αντιμετωπίζονται με ευγένεια και να τρέφονται σωστά και ο περιβάλλον χώρος τους πρέπει να διατηρείται στην καλύτερη δυνατή κατάσταση υγιεινής<sup>262</sup>.

Στην παράγραφο 11 ορίζεται ότι κατάλληλα αναισθητικά, αναλγητικά, φάρμακα και ηρεμιστικά πρέπει να χρησιμοποιούνται για να εξαλείφουν την ευαισθησία στον πόνο και την αγωνία. Κάθε χειρουργική επέμβαση πρέπει να πραγματοποιείται σε κατάλληλες εγκαταστάσεις, υπό άσηπτες συνθήκες (δηλαδή υπό συνθήκες απολύμανσης ή αποστείρωσης) από ερευνητή που έχει τα εμπειρικά ή εκπαιδευτικά προσόντα στην πειραματική χειρουργική. Ο ερευνητής στο τέλος θα πρέπει να είναι έτοιμος να λήξει το πείραμα, όταν η συνέχισή του μπορεί να οδηγήσει σε τραυματισμό ή άσκοπη ταλαιπωρία των ζώων. Τα μυοχαλαρωτικά και τα ηρεμιστικά δεν αποτελούν αναισθητικά και δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνα τους για χειρουργικές επεμβάσεις. Μπορούν όμως να χρησιμοποιηθούν για τη χειρουργική επέμβαση σε συνδυασμό με φάρμακα που είναι γνωστά για την παραγωγή αναλγησίας. Η

---

<sup>262</sup> Βλ. σχετ. THE GREY BOOK, “GUIDELINES FOR THE USE OF NON-HUMAN VERTEBRATE ANIMALS IN RESEARCH AND TEACHING”, revised April 19, 2006, υποκεφάλαιο “Care and Humane Treatment of Animals”, παρ. 10, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Harvard University <http://harvard.edu> αναφορικά με τις ως άνω Οδηγίες (greybook – chapter viii).

μετεγχειρητική φροντίδα των ζώων πρέπει να αποβλέπει στην ελαχιστοποίηση της ταλαιπωρίας και του πόνου τους. Μετεγχειρητικά αρχεία ενδεικτικά της μετεγχειρητικής αναλγητικής διαχείρισης των ζώων πρέπει να τηρούνται, ώστε να διασφαλίζεται η σωστή αξιολόγηση της υγείας και της ευημερίας τους<sup>263</sup>.

Συνεπώς από τα ως άνω εκτιθέντα μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι τα πανεπιστημιακά ιδρύματα που ανά τον κόσμο εφαρμόζουν στο πεδίο σπουδών ή διδασκαλίας τους την διεξαγωγή έρευνας με τη χρήση ζώων, έχουν κώδικες δεοντολογίας ή κώδικες ηθικής ή οδηγίες χρήσης ζώων στην έρευνα, τις οποίες καλούνται να εφαρμόζουν, είτε φθάνουν στο σημείο να αναγνωρίζουν την ηθική υπόσταση των ζώων και να προάγουν το σεβασμό της γενετικής τους ταυτότητας ακόμη και κατά την πραγματοποίηση των πειραμάτων, είτε όχι. Το κατά πόσο όμως εν τοις πράγμασι τηρούνται οι Αρχές αυτές που θεσπίζει ο εκάστοτε κώδικας δεοντολογίας είναι κάτι για το οποίο μπορεί κάποιος να διατηρεί τις επιφυλάξεις του. Η ύπαρξη ωστόσο των κωδίκων αυτών δεν παύει να είναι σημαντική, εφόσον καταδεικνύει ότι η πανεπιστημιακή κοινότητα δεν αρκείται στα από τον Νόμο υπαγορευόμενα, αλλά φαίνεται να προχωρά ένα βήμα παραπέρα με τους εσωτερικούς κώδικες δεοντολογίας που αφορούν στην έρευνα με πειραματόζωα.

### **3.2 Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής και ηθικά διλήμματα αφορώντα στις πειραματικές δοκιμές σε ζώα**

---

<sup>263</sup> Βλ. σχετ. THE GREY BOOK, “GUIDELINES FOR THE USE OF NON-HUMAN VERTEBRATE ANIMALS IN RESEARCH AND TEACHING”, υποκεφάλαιο “Care and Humane Treatment of Animals”, όπως ανωτέρω, παρ. 11.

Η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής<sup>264</sup>, ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου της, συνεδρίασε στις 28.11.03, 12.12.03, 16.01.04 και 05.03.04 προκειμένου να εξετάσει τα ηθικά και κοινωνικά ζητήματα αρμοδιότητάς της που αφορούν στη μεταχείριση των ζώων στην έρευνα<sup>265</sup>. Η Επιτροπή αναγνωρίζει ότι η χρήση των πειραματόζωων είναι αναγκαία για την επιστημονική έρευνα, βασική και εφαρμοσμένη, επισημαίνει ωστόσο ότι η πρακτική αυτή δεν αρκεί να ικανοποιεί επιστημονικά κριτήρια καταλληλότητας, αλλά χρειάζεται επί πλέον να δικαιολογείται και από ηθικοκοινωνική άποψη.

Η Επιτροπή επισημαίνει ότι, ιστορικά, η προστασία που απολαμβάνουν τα πειραματόζωα εξαρτάται από τις εκάστοτε επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις, σε ό,τι αφορά στο «ηθικό καθεστώς» τους. Αναγνωρίζει ωστόσο ότι η δυναμική των κοινωνικών αντιλήψεων, αν και δεν ταυτίζεται, επηρεάζεται σημαντικά τόσο από το επίπεδο των επιστημονικών μας γνώσεων όσον αφορά τη φυσιολογία, νευρολογία και ηθολογία των ζωικών ειδών όσο και από τα αναμενόμενα οφέλη της επιστημονικής έρευνας για τον άνθρωπο, κυρίως στον τομέα της υγείας<sup>266</sup>.

---

<sup>264</sup> Η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής ασκεί αποκλειστικά συμβουλευτικές αρμοδιότητες απευθυνόμενη, είτε με δική της πρωτοβουλία είτε εφόσον της ζητηθεί, προς οποιοδήποτε όργανο της Πολιτείας. Αποστολή της είναι η ανάδειξη της στενής σύνδεσης των εφαρμογών των βιολογικών επιστημών με τις κοινωνικές αξίες σύγχρονα. Στο εν λόγω πλαίσιο η Επιτροπή παρακολουθεί και επεξεργάζεται τα ηθικά, κοινωνικά και νομικά ζητήματα που προκύπτουν από τη διαρκή εξέλιξη της βιολογίας, της βιοϊατρικής, της γενετικής και της βιοτεχνολογίας, εκδίδοντας σχετικές εισηγήσεις. Επίσης, συνεργάζεται με αρμόδιους φορείς στη χώρα μας και διατυπώνει προτάσεις για τη θέσπιση νομοθεσίας ή τη λήψη άλλων πολιτικών μέτρων. Συνεργάζεται και με αρμόδιους φορείς σε διεθνές επίπεδο ( όργανα της Ε.Ε. , διεθνείς οργανισμούς, ομόλογές της επιτροπές κλπ), ενεργώντας για την ουσιαστική συμμετοχή της Ελλάδας στον προβληματισμό και τη λήψη αποφάσεων στα διεθνή fora. Ακόμη, εξασφαλίζει, με κάθε πρόσφορο μέσο, κατάλληλη ενημέρωση για τις εξελίξεις που αφορούν στο αντικείμενο της βιοηθικής στη χώρα μας αλλά και στο εξωτερικό. Ολοκληρώνοντας, η Επιτροπή έχει το συντονισμό των επιμέρους ελληνικών κρατικών επιτροπών βιοηθικής που δραστηριοποιούνται σε ειδικούς τομείς, ενώ η οικονομική και διοικητική υποστήριξή της διασφαλίζεται από τη Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης. Βλ. σχετ. στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής <http://www.bioethics.gr>, στο πεδίο «Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ» και περαιτέρω στο πεδίο «ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ».

<sup>265</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 1, λέξη- κλειδί «Πειραματόζωα:μεταχείριση», <http://www.bioethics.gr>.

<sup>266</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 1, λέξη- κλειδί «Πειραματόζωα:μεταχείριση», <http://www.bioethics.gr>.

Όσον αφορά στο λεγόμενο «ηθικό καθεστώς» των ζώων, η Επιτροπή διαπιστώνει ότι ο σημερινός πολιτισμός αποδίδει κάποια ηθική σπουδαιότητα στα ζώα και αποδέχεται έναν βαθμό ευθύνης και κάποια καθήκοντα απέναντί τους. Επίσης θεωρεί ότι η θέση αυτή αντανακλά σε μεγάλο βαθμό εκτιμήσεις σχετικά με την ύπαρξη σπουδαίων ομοιοτήτων και αναλογιών μεταξύ ανθρώπων και ζώων. Επισημαίνει μάλιστα ότι η στάση αυτή μπορεί να κατανοηθεί και να εξηγηθεί βάσει των υφιστάμενων ομοιοτήτων του ανθρώπου με άλλα ζωικά είδη στο επίπεδο των νευροφυσιολογικών ή και εγκεφαλικών λειτουργιών τους. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δεν μπορεί από μόνο του να οδηγεί στην αναγνώριση των ζώων ως ηθικών «υποκειμένων», όπως συμβαίνει σήμερα με τον άνθρωπο<sup>267</sup>.

Αναφορικά με τις γενικές αρχές δεοντολογίας ως προς τη χρήση πειραματόζωων στην επιστημονική έρευνα, η Επιτροπή, κατ' αρχήν, θεωρεί δικαιολογημένη τη χρήση των ζώων για ερευνητικούς σκοπούς, δεδομένου ότι δεν αναγνωρίζει σε αυτά, όπως προαναφέρθηκε, την ιδιότητα του ηθικού «υποκειμένου». Η αποδοχή όμως της ηθικής σπουδαιότητας των ζώων υπαγορεύει ορισμένους περιορισμούς και συγκεκριμένο τρόπο μεταχείρισής τους στο πεδίο της έρευνας<sup>268</sup>. Στο πλαίσιο αυτό η Επιτροπή θεωρεί ότι όλα τα ζώα χρήζουν ανθρώπινης μεταχείρισης και κρίνει ότι κάθε περιττή απώλεια ή ταλαιπωρία ζώου είναι απαράδεκτη. Η Επιτροπή δεν θεωρεί αυτονόητο ότι η έρευνα στην οποία χρησιμοποιούνται ζώα και η οποία συνοδεύεται από τον κίνδυνο απωλειών ή ταλαιπωριών, είναι πάντα αναγκαία για την απόκτηση σωστής επιστημονικής πληροφόρησης<sup>269</sup>.

---

<sup>267</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 2, ως ανωτέρω.

<sup>268</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 2, ως ανωτέρω.

<sup>269</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 3, λέξη- κλειδί «Πειραματόζωα:μεταχείριση», <http://www.bioethics.gr>.

Συνεπώς, υποστηρίζει ένθερμα τις τρεις αρχές πειραματισμού με ζώα, όπως αυτές διατυπώνονται τόσο στους κώδικες δεοντολογίας των ερευνητών όσο και στα διεθνή νομοθετικά κείμενα. Πρόκειται λοιπόν, για την Αρχή της Αντικατάστασης, την Αρχή της Ελάττωσης και την Αρχή της Βελτίωσης<sup>270</sup>.

Συγκεκριμένα υπενθυμίζουμε πως η Αρχή της Αντικατάστασης (Replacement) ορίζει ότι η έρευνα πρέπει να αποφεύγεται αν υφίστανται εναλλακτικές, ως προς τη χρήση ζώων, μέθοδοι, για να ληφθούν οι προσδοκώμενες επιστημονικές πληροφορίες. Η Αρχή της Ελάττωσης (Reduction) ορίζει ότι αν η έρευνα δεν μπορεί να αποφευχθεί, πρέπει να διενεργείται με τον μεγαλύτερο δυνατό, για την επιστημονική εγκυρότητα, περιορισμό του αριθμού των πειραματόζωων. Τέλος, η Αρχή της Βελτίωσης (Refinement) ορίζει ότι η έρευνα θα πρέπει να διενεργείται κατά τρόπο που να ανακουφίζει ή να μειώνει την ταλαιπωρία και τον πόνο των ζώων που χρησιμοποιούνται<sup>271</sup>.

Σε σχέση τώρα με τους όρους πειραματισμού με σπονδυλωτά ζώα, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι όσο πιο υψηλή είναι η διανοητική κατάταξη ενός είδους, τόσο πιο αυστηροί όροι πειραματισμού πρέπει να ισχύουν. Συνεπώς ειδική μεταχείριση πρέπει να επιφυλάσσεται στα σπονδυλωτά και μάλιστα σε εκείνα – όπως τα πουλιά και τα θηλαστικά – που είναι γνωστό ότι έχουν δυνατότητες επίλυσης προβλημάτων. Μόνο δε σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να δικαιολογηθεί η χρήση των ανθρωποειδών πιθήκων, καθόσον για αυτούς όλα τα στοιχεία δείχνουν πως διαθέτουν έναν βαθμό αυτοσυνειδησίας, όπως άλλωστε και ο άνθρωπος. Περαιτέρω η Επιτροπή τονίζει ότι το όφελος που αναμένεται από κάθε ερευνητική δραστηριότητα θα πρέπει αφενός να εξετάζεται για

---

<sup>270</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 3, ως ανωτέρω.

<sup>271</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 3, ως ανωτέρω.



κάθε περίπτωση ξεχωριστά, και αφετέρου να σταθμίζεται ως σημαντικότερο από την «εργαλειοποίηση» των ζώων που θα χρησιμοποιηθούν, ως πλασμάτων με συγκεκριμένη ηθική αξία<sup>272</sup>.

Ως προς τα λεγόμενα «γενετικά τροποποιημένα» ζώα η Επιτροπή θεωρεί, ότι πέρα από το ζήτημα της δημιουργίας, το ζήτημα της χρήσης τους δεν διαφέρει ουσιωδώς από την χρήση των μη γενετικά τροποποιημένων πειραματόζωων<sup>273</sup>.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι η Επιτροπή πιστεύει ότι οι αρμόδιοι εκπαιδευτικοί και ερευνητικοί φορείς οφείλουν να εντείνουν την προσπάθεια διάδοσης των αρχών δεοντολογίας των δοκιμών σε ζώα. Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τις βιολογικές επιστήμες στην τριτοβάθμια εκπαιδευτική διαδικασία, η Επιτροπή θεωρεί ότι είναι αναγκαία η ενσωμάτωση των βασικών αυτών Αρχών πειραματισμού στο πρόγραμμα σπουδών. Η Επιτροπή επιπλέον κρίνει ότι είναι σημαντικό να ενσωματωθούν στο πρόγραμμα σπουδών των πανεπιστημιακών τμημάτων Βιολογίας και βιολογικών κατευθύνσεων, όπως οι κτηνιατρικές σχολές και τα τμήματα ζωικής παραγωγής, τα κύρια νομοθετήματα που αφορούν στην διαχείριση των πειραματόζωων<sup>274</sup>.

Σε ό,τι αφορά μάλιστα στη δεοντολογία που είναι ανάγκη να υιοθετείται κατά την έρευνα στις βιολογικές επιστήμες, η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής προτείνει σε κάθε αυτόνομο οργανισμό που διενεργεί τέτοιου είδους έρευνα, την εκπόνηση κώδικα δεοντολογίας, σε άμεση συνάρτηση με την Γνώμη της για την «Ηθική της έρευνας στις βιολογικές επιστήμες»<sup>275</sup>. Η Επιτροπή στη Γνώμη της αυτήν δηλαδή

---

<sup>272</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 3, ως ανωτέρω.

<sup>273</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 4, ως ανωτέρω.

<sup>274</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 4, λέξη- κλειδί «Πειραματόζωα:μεταχείριση», <http://www.bioethics.gr>.

<sup>275</sup> Βλ. αναλ. «Γνώμη για την ηθική της έρευνας στις βιολογικές επιστήμες», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, Ιούνιος 2008, Εθνικό Τυπογραφείο, σελ. 11 – 14. Για το ίδιο βλ. επίσης στον επίσημο

εκτός του ότι προτείνει σε κάθε αυτόνομο οργανισμό που διενεργεί βιολογική έρευνα την εκπόνηση κώδικα δεοντολογίας, δεσμεύεται κιόλας να παρουσιάσει ένα υπόδειγμα Αρχών ώστε να διευκολύνει το έργο των ερευνητικών οργανισμών. Συνεπεία αυτής της δέσμευσης η Επιτροπή κατέληξε σε ένα «υπόδειγμα κώδικα δεοντολογίας για την έρευνα στις βιολογικές επιστήμες», με την ελπίδα ότι το υπόδειγμα αυτό θα αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο για την ερευνητική κοινότητα και έναυσμα για περαιτέρω προβληματισμό και γόνιμο διάλογο<sup>276</sup>.

Στο πέμπτο μάλιστα κεφάλαιο του εν λόγω κώδικα, με τίτλο «τήρηση Αρχών βιοηθικής» και συγκεκριμένα στο άρθρο 15 που αναφέρεται στην έρευνα σε ζώα, προβλέπεται ότι η έρευνα σε ζώα εργαστηρίου πρέπει να διενεργείται μόνον εφόσον δεν υπάρχει εναλλακτικός τρόπος έρευνας και στον απολύτως αναγκαίο αριθμό ζώων, ενώ θα πρέπει με ιδιαίτερη μέριμνα των ερευνητών να αποφεύγονται η άσκοπη ταλαιπωρία και ο πόνος αυτών. Οι συνθήκες διαμονής των ζώων πρέπει να προσαρμόζονται, όσο είναι δυνατόν, στο φυσικό περιβάλλον διαβίωσής τους, ενώ στις περιπτώσεις που απαιτείται η θανάτωσή τους, αυτή πρέπει να είναι ανώδυνη<sup>277</sup>.

Τέλος, η Επιτροπή θεωρεί ουσιαστική την ανάγκη να υπάρχουν αποτελεσματικοί μηχανισμοί ελέγχου των εγκαταστάσεων με ζώα εργαστηρίου και των πειραμάτων με αυτά. Εισηγείται μάλιστα στην Πολιτεία να εξετάσει τη δυνατότητα υιοθέτησης ενός συστήματος, το οποίο θα απαιτεί και θα επιβάλλει διαπίστευση των ερευνητών και ταυτόχρονη έγκριση των εγκαταστάσεων, σε αρμονία με τα διεθνή

---

διαδικτυακό τόπο της εν λόγω Επιτροπής <http://www.bioethics.gr> , στο πεδίο ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ – ΓΝΩΜΕΣ, επιλογή «Ηθική της έρευνας στις βιολογικές επιστήμες».

<sup>276</sup> Βλ. σχετ. «Υπόδειγμα κώδικα δεοντολογίας για την έρευνα στις βιολογικές επιστήμες», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, Οκτώβριος 2008, σελ 3, όπως παρατίθεται στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω Επιτροπής <http://www.bioethics.gr> , στο πεδίο ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ – ΓΝΩΜΕΣ, επιλογή «Ηθική της έρευνας στις βιολογικές επιστήμες».

<sup>277</sup> Βλ. σχετ. «Υπόδειγμα κώδικα δεοντολογίας για την έρευνα στις βιολογικές επιστήμες», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, ως ανωτέρω, σελ. 9.

πρότυπα. Η Επιτροπή κρίνει ότι αυτό το βήμα θα συμβάλλει στη διασφάλιση της ορθής μεταχείρισης των ζώων και στην αξιοπιστία των ερευνητικών αποτελεσμάτων<sup>278</sup>.

### **3.3 Φιλοσοφικοί προβληματισμοί σχετικά με τα εν γένει δικαιώματα των ζώων**

Ίσως πολλοί από εμάς δεν γνωρίζουν ότι υφίσταται η λεγόμενη «Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Ζώων», η οποία αποτελεί παρότρυνση προς τα οργανωμένα κράτη να κατοχυρώσουν νομικά τα δικαιώματα αυτών, όπως ακριβώς και τα δικαιώματα των ανθρώπων<sup>279</sup>. Αυτή υιοθετήθηκε βασικά από τη Διεθνή Ένωση Δικαιωμάτων των Ζώων και ορισμένες άλλες συναφείς οργανώσεις στα πλαίσια της διεθνούς συνάντησής τους - με θέμα ακριβώς τα δικαιώματα των ζώων – στο Λονδίνο τον Σεπτέμβριο του 1977, και υπογράφηκε στο Παρίσι τον Οκτώβριο του 1978.

Έτσι στο άρθρο δεύτερο παράγραφος 2 της εν λόγω Διακήρυξης<sup>280</sup> ορίζεται ότι «ο άνθρωπος ανήκει στο ζωικό βασίλειο και δεν μπορεί να εξοντώνει ή να εκμεταλλεύεται τα άλλα είδη του ζωικού βασιλείου. Αντίθετα, οφείλει να χρησιμοποιεί τις γνώσεις του για το καλό των ζώων». Επίσης, στο άρθρο τρίτο, παράγραφος 1 και 2, προβλέπεται αντιστοίχως πως «κανένα ζώο δεν πρέπει να υποβάλλεται σε κακομεταχείριση ή απάνθρωπη συμπεριφορά. Αν η θανάτωση ενός ζώου θεωρηθεί υποχρεωτική πρέπει να γίνει στιγμιαία, ανώδυνα και χωρίς την

---

<sup>278</sup> Βλ. «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, σελ. 4, ως ανωτέρω.

<sup>279</sup> Βάσω Τάκη, άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Η νομική προστασία των ζώων στην Ελλάδα», παρατηρήσεις υπό τον ειδικό τίτλο «Πειραματόζωα», σελ. 5, <http://solon.org.gr>.

<sup>280</sup> Βλ. αναλυτικά για το περιεχόμενο της «Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων των Ζώων» <http://www.greenpage.gr>.

παραμικρή πρόκληση αγωνίας του ζώου». Στο άρθρο μάλιστα όγδοο, παράγραφος 1 και 2 αντιστοίχως, ορίζεται ότι «οποιοσδήποτε πειραματισμός πάνω στα ζώα, ιατρικός, επιστημονικός και λοιπά, αντιτίθεται προς τα δικαιώματα των ζώων, εφόσον προκαλεί πόνο σωματικό ή ψυχικό. Πρέπει να επιδιώκεται η αντικατάσταση του πειραματισμού πάνω στα ζώα από άλλες υπάρχουσες τεχνικές». Το άρθρο δε ενδέκατο προβλέπει ότι «κάθε πράξη που χωρίς λόγο προκαλεί θάνατο ζώου είναι βιοκτονία, είναι έγκλημα απέναντι στη ζωή».

Ός προς τη φιλοσοφική προσέγγιση τώρα του θέματος η ενασχόληση της Φιλοσοφίας με αυτό δεν είναι πρόσφατη, άλλα έχει ξεκινήσει εδώ και αιώνες. Οι Πυθαγόρειοι, αποδεχόμενοι το γενικότερο περί μετεμψύχωσης δόγμα, πίστευαν πως στα ζώα ενοικεί αθάνατη ψυχή, η ίδια που μπορεί να ενοικεί και σε έναν άνθρωπο. Ός εκ τούτου, ο άνθρωπος θα έπρεπε να συμπεριφέρεται σε αυτά όπως και στους συνανθρώπους του, αποφεύγοντας να τα χρησιμοποιεί ακόμη και ως τροφή, εκτός από εκείνα που ήταν κατάλληλα για θυσία<sup>281</sup>. Οι φιλόσοφοι της Στοάς, αντίθετα, θεωρούσαν πως τα ζώα δεν δύνανται να έχουν δικαιώματα «επειδή εξαιτίας της φύσης τους εξαιρούνται της κοινότητας των έλλογων όντων»<sup>282</sup>. Αρκετούς αιώνες αργότερα, ο ιερός Αυγουστίνος,

---

<sup>281</sup> H. Diels and W. Kranz, Die Fragmente der Vorsokratiker, Testimonia et fragmente, t. 1, c 4.40, Weidmann, Βερολίνο 1951, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», Αθήνα 24 Ιουνίου 2009, Ελληνοαμερικανική Ένωση, με τη συνεργασία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών – Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας καθώς και της Ελληνικής Εταιρείας Ηθικής, σελ. 69 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>282</sup> Max Pohlenz, Die Stoa, Vandenhoech & Ruprecht Gottingen 1948, σ. 137, ό. π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 70.

υπερασπιζόμενος την ορθή δόξα ενάντια στους Μανιχαίους, υποστηρίζει ακριβώς το ίδιο<sup>283</sup>.

Περαιτέρω, το ερώτημα της δυνατότητας να αναγνωριστούν στα ζώα δικαιώματα, τίθεται καθοριστικά από τον 20<sup>ο</sup> αιώνα και κυρίως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο<sup>284</sup>. Κατά τον Planiol η απαγόρευση της κακομεταχείρισης των κατοικιδίων δεν βασίζεται στην ιδέα κάποιου ενδεχόμενου δικαιώματος των ζώων, αλλά στην ευρύτερη επιθυμία ο άνθρωπος να καταπραΰνει τα ήθη αποτρέποντας τις ανώφελες βιαιότητες<sup>285</sup>. Ο Birnbacher πάλι θεωρεί ότι τα ζώα «είναι ζωντανά όντα που νιώθουν και είναι ικανά να υποφέρουν» για αυτό και σαφώς πρέπει να τους αναγνωρίζονται δικαιώματα<sup>286</sup>. Ο Lenk απορρίπτει το κριτήριο του πόνου (προτεινόμενο από τον Birnbacher) και αναφέρεται *expressis verbis*<sup>287</sup> στα «φανταστικά δικαιώματα, τα ηθικά ή ακόμη και τα νομικά», τα οποία θεωρεί ότι μπορούν να εφαρμοσθούν το ίδιο καλά τόσο στα «μη ανθρώπινα όντα» (τα ζώα), σε όλο το σύστημα και τα διάφορα οικοσυστήματα, όσο και στους απογόνους των ανθρώπων που δεν έχουν ακόμη γεννηθεί<sup>288</sup>. Ο Erbel παρατηρεί ότι από τη στιγμή που το (γερμανικό) νομικό σύστημα αναγνωρίζει ήδη στις αφηρημένες δημιουργίες, όπως λ.χ. στα νομικά πρόσωπα, νομική ικανότητα και δικαιώματα, τα οποία τα θεωρεί ανάλογα προς τα ατομικά δικαιώματα

---

<sup>283</sup> Augustine, *The Catholic and Manichaeic Ways of Life*, μετ. D. A. και I. J. Gallagher, Washington 1966, XV:91 και XVII:102a, 105, ό. π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο. στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 70.

<sup>284</sup> Βλ. αναλ. Ιωάννης Στράγγας (Jean Strangas), “ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT”, TOME 34, le sujet de droit, publie avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, στο άρθρο του με τίτλο “Les implications philosophiques de la notion de sujet de droit”, σελ. 149.

<sup>285</sup> Βλ. αναλ. Ιωάννης Στράγγας (Jean Strangas), “ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT”, TOME 34, le sujet de droit, publie avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, ως ανωτέρω, σελ. 149.

<sup>286</sup> Βλ. αναλ. Ιωάννης Στράγγας (Jean Strangas), “ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT”, TOME 34, le sujet de droit, publie avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, ως ανωτέρω, σελ. 151.

<sup>287</sup> Δηλ. με ρητούς όρους.

<sup>288</sup> Βλ. αναλ. Ιωάννης Στράγγας (Jean Strangas), “ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT”, TOME 34, le sujet de droit, publie avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, ως ανωτέρω, σελ. 151.

του ανθρώπου, δεδομένου αυτού του δόγματος, κρίνει, ότι επιτρέπεται στα ζώα, τα οποία είναι όπως ο άνθρωπος ουσιαστικές και ζωντανές μονάδες, να γίνονται αντιληπτά ως «νομικά θέματα», στα οποία ανήκουν εν τω μεταξύ δικαιώματα συγκρίσιμα με εκείνα του ανθρώπου, με βασικότερο το δικαίωμα της ύπαρξης<sup>289</sup>.

Ο Ιωάννης Στράγγας, γνωστός για τη «συνθετική»<sup>290</sup> του ματιά των πραγμάτων, θεωρεί ότι στα ζώα αποτυγχάνει η διαπίστωση κάποιας υπάρχουσας ελευθερίας, ωστόσο υπάρχει σε αυτά μια συγκεκριμένη προσέγγιση ή ακόμη μια τάση με κατεύθυνση προς την ελευθερία, με άλλα λόγια υφίστανται σε αυτά ένα «μικρόβιο ελευθερίας» ή κάποια «σπέρματα ελευθερίας» και για αυτό πιστεύει ότι στα ζώα θα μπορούσαν να αναγνωριστούν νομικά δικαιώματα<sup>291</sup>. Ο Στράγγας κάνει λόγο όμως για δύο κατηγορίες δικαιωμάτων («διαφοροποιημένη ισότητα»), εκ των οποίων η μία αφορά στο ανθρώπινο είδος, τα «ομιλούντα» κατά την παραδοσιακή ορολογία, δηλαδή στα μέλη του οποίου διαθέτουν καταρχήν μια ελευθερία ικανή να συμβεί *in actu*<sup>292</sup>, και η άλλη αναφέρεται στα είδη που στερούνται μιας τέτοιας ελευθερίας, δηλαδή τα ζώα<sup>293</sup>. Ο ίδιος αρχικά θεωρεί ότι τα μέλη του ανθρώπινου είδους είναι εκείνα που μπορούν να δημιουργήσουν τη λειτουργία των καθηκόντων, ήτοι των υποχρεώσεων, και συνεπώς να κατέχουν κάποια αξιοπρέπεια, η οποία αξιοπρέπεια δεν είναι κάτι διαφορετικό ούτε διαχωρισμένο από την ποιότητα του «αυτοσκοπού»<sup>294</sup>. Συνεχίζει τη συλλογιστική του

---

<sup>289</sup> Βλ. αναλ. Ιωάννης Στράγγας (Jean Strangas), "ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT", TOME 34, le sujet de droit, publié avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, ως ανωτέρω, σελ. 151-152.

<sup>290</sup> Από τη «θέση», στην «αντίθεση» και τελικά στην απαιτούμενη «σύνθεση» της θεώρησης των πραγμάτων.

<sup>291</sup> Βλ. σχετ. Ιωάννης Στράγγας (Jean Strangas), "ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT", TOME 34, le sujet de droit, publié avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, ως ανωτέρω, σελ. 152.

<sup>292</sup> Δηλ. στην πράξη.

<sup>293</sup> Βλ. σχετ. Ιωάννης Στράγγας (Jean Strangas), "ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT", TOME 34, le sujet de droit, publié avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, ως ανωτέρω, σελ. 156.

<sup>294</sup> Βλ. σχετ. Ιωάννης Στράγγας (Jean Strangas), "ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT", TOME 34, le sujet de droit, publié avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, ως ανωτέρω, σελ. 156.

σημειώνοντας ότι η διαφορά που υφίσταται ανάμεσα στις δύο ως άνω κατηγορίες απεικονίζεται, παραδείγματος χάριν, στην ηθική (ή και νομική) αξιολόγηση της περίπτωσης του παράφρονος και της περίπτωσης κάποιου ζώου (με το «μικρόβιο – σπέρμα της ελευθερίας») και στη μεταξύ τους συσχέτιση. Και οι δύο λοιπόν στερούνται μιας ελευθερίας που υπάρχει *in actu*, αλλά στην περίπτωση του ζώου δεν υπάρχει παρά μια αφηρημένη πιθανότητα προς την κατεύθυνση της απόκτησης μιας τέτοιας ελευθερίας. Στην περίπτωση πάλι του παράφρονος υπάρχει μια συγκεκριμένη πιθανότητα προς αυτήν την κατεύθυνση της ελευθερίας, η οποία έχει επαληθευτεί ακριβώς, από τα *lucida intervalla*<sup>295</sup> που τυγχάνει να έχει ο ίδιος και που του επιτρέπουν να φανερώσει ότι η ελευθερία του είναι δυνατόν να συμβεί *in actu*, μολονότι αυτή έχει περιοριστεί λίγο έως πολύ προσωρινά<sup>296</sup>.

Ο Baumgarten θεωρεί πως ο άνθρωπος έχει ηθικές υποχρεώσεις τόσο προς τα ζώα, όσο και προς το μη έμβιο περιβάλλον του<sup>297</sup>, κάτι με το οποίο ο Kant διαφωνεί, ισχυριζόμενος πως ακριβώς επειδή τα ζώα στερούνται αυτοσυνειδησίας, αποτελούν απλώς μέσα προς την επίτευξη σκοπών και όχι σκοπούς καθ' εαυτούς, κατά συνέπεια οι θεωρούμενες υποχρεώσεις μας προς αυτά αποτελούν στην πραγματικότητα έμμεσες υποχρεώσεις μας προς την ανθρωπότητα<sup>298</sup>. Η θέση αυτή του Kant

---

<sup>295</sup> Δηλαδή από τα διανοητικά διαστήματα.

<sup>296</sup> Βλ. σχετ. Ιωάννης Στράγγας (Jean Strangas), "ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT", TOME 34, le sujet de droit, publié avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, ως ανωτέρω, σελ. 156.

<sup>297</sup> John Passmore, «The treatment of animals», *Journal of the History of Ideas* 36 (2), 1975, σ. 201-202, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», Αθήνα 24 Ιουνίου 2009, Ελληνοαμερικανική Ένωση, σελ. 70 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>298</sup> Immanuel Kant, *Lectures on Ethics*, «Of duties to animals and spirits», Cambridge University Press, Cambridge 2001, σ. 212-213, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 70.

βρίσκει κάθετα αντίθετους τους Schopenhauer<sup>299</sup> και Mill<sup>300</sup>, οι οποίοι πιστεύουν πως η βαναυσότητα του ανθρώπου προς τα ζώα ενέχει καθ' εαυτήν ηθική απαξία, κάτι με το οποίο συντάσσεται μεταγενέστερα και ο Hart<sup>301</sup>. Οι Descartes και Malebranche, αντίθετα, θεωρούν πως τα ζώα αδυνατούν να αισθανθούν ο,τιδήποτε, κατά συνέπεια είναι αδύνατον η όποια στάση μας έναντι αυτών να λάβει ηθική απόχρωση, να χαρακτηριστεί, δηλαδή, σκληρή, βάνουση και λοιπά<sup>302</sup>. Η εντύπωσή μας πως ενίοτε αισθάνονται πόνο, επί παραδείγματι, είναι εσφαλμένη, ισχυρίζεται ο Rouhault: ένα μουσικό όργανο όταν το χρησιμοποιούμε κάνει περισσότερο θόρυβο από ένα ζώο που κραυγάζει, ωστόσο δεν θεωρούμε πως έχει αισθήματα<sup>303</sup>. Ο Hutcheson, αντίθετα, θεωρεί πως τα

---

<sup>299</sup> Arthur Schopenhauer, *On the Basis of Morality*, μετ. E. F. J. Payne, Hackett Pub Co., Indianapolis 1965, 2:8, σ. 96, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 70.

<sup>300</sup> John Stuart Mill, *Principles of Political Economy*, Prometheus Books, New York 2004, II, σ. 534, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 70.

<sup>301</sup> Herbert Lionel Adolphus Hart, «Legal and Moral Obligation», στο A. I. Melden (επιμ.), *Essays in Moral Philosophy*, University of Washington, 1966, σσ. 82-83, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 70.

<sup>302</sup> Nicolas Malebranche, *The Search after Truth: With Elucidations of The Search after Truth*, Cambridge University Press, 1997, σ. 494-495, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ.70.

<sup>303</sup> Jacques Rouhault, *Entretiens sur laphilosophie*, Michel le Petit, Gand 1671, II, 157, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ.70.



ζώα μπορούν να διακρίνονται από – τουλάχιστον, στοιχειώδη – ηθική αρετή, αυτήν που μπορούν να διαθέτουν και τα παιδιά<sup>304</sup>. Την πεποίθησή του ασπάζεται ο επιφανέστερος των μαθητών του, ο David Hume. Αυτός θεωρεί πως, τόσο απέναντι στα ζώα, όσο και στις γυναίκες αλλά και στους πρωτόγονους ανθρώπους – παρότι η φύση τους δεν τους επιτρέπει να συμμετέχουν ισότιμα στο σύστημα της ηθικής – η συμπεριφορά μας πρέπει «να συνάδει με τους νόμους του ανθρωπισμού, που επιβάλλουν την ευγενική μεταχείριση αυτών των πλασμάτων»<sup>305</sup>. Ο Bentham, προχωρώντας περισσότερο, αναγνωρίζει στα ζώα δικαιώματα στηριζόμενος στο γεγονός πως μπορούν να αισθανθούν πόνο. «Το ερώτημα δεν είναι», γράφει, «εάν μπορούν να συλλογισθούν ή εάν μπορούν να μιλήσουν, αλλά εάν μπορούν να υποφέρουν»<sup>306</sup>.

Οι παραπάνω είναι μερικές μόνο – οι πλέον χαρακτηριστικές, ίσως – από τις θέσεις που οι φιλόσοφοι κατά καιρούς έχει υιοθετήσει έναντι των ζώων, του ηθικού τους status και των όποιων ηθικών τους δικαιωμάτων.

Σε αυτό πάντως το σημείο θα πρέπει να δεχτούμε πως τα δικαιώματα είναι ισότιμα. Προστατεύουν τα σημαντικότερα αγαθά μας, περιορίζουν την ελευθερία, προηγούνται όλων. Είναι όμως ίσα για όλους. Τα δικά

---

<sup>304</sup>Francis Hutcheson, *An Inquiry into the Original of our Ideas of Beauty and Virtue*, Liberty Fund Inc., New York 2008, Treatise II, 7:3, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ.71.

<sup>305</sup>David Hume, *Enquiry concerning the Principles of Morals*, Clarendon Press, Oxford 1994, III: 145,152, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ.71.

<sup>306</sup>Jeremy Bentham, *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, XVII, IV, Basil Blackwell, Oxford 1948, ό.π. Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, Ομιλία του με θέμα «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής: Τα δικαιώματα των ζώων», όπως αυτή συμπεριλήφθηκε σε επιμέρους κεφάλαιο στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ.71.

μου δικαιώματα δεν είναι μεγαλύτερα από τα δικά σου, όπως και τα δικά σου δικαιώματα αντίστοιχα δεν είναι μεγαλύτερα από τα δικά μου. Αυτό λοιπόν είναι ένα είδος ταξινόμησης των δικαιωμάτων. Όλοι θεωρούμε ότι έχουμε αυτά τα δικαιώματα και είναι αυτή η αντίληψη των ατομικών δικαιωμάτων πάνω στην οποία βασίζεται μία καλή αντιπροσωπευτική δημοκρατική διακυβέρνηση. Δικαιώματα τα οποία λειτουργούν με τρόπο εποικοδομητικό για τους ανθρώπους.

Τι συμβαίνει όμως με τα υπόλοιπα ζώα; Εδώ υπάρχουν μερικές σημαντικές ερωτήσεις. Αντικειμενικές ερωτήσεις: «περί τίνος πρόκειται;». Και θεμελιώδεις ερωτήσεις: «Ποιος έχει δικαιώματα και γιατί;».

Οι κύριες αντικειμενικές ερωτήσεις είναι οι εξής: Μοιάζουν κάποια ζώα με τους ανθρώπους σωματικά; Μοιάζουν κάποια ζώα με τους ανθρώπους ψυχικά ή είμαστε μοναδικοί σωματικά και διανοητικά<sup>307</sup>;

Σωματικά είναι δεδομένο ότι και τα υπόλοιπα ζώα έχουν αισθήσεις, έχουν κεντρικό νευρικό σύστημα και εγκέφαλο. Τι μπορεί λοιπόν να καταστήσει περισσότερο σαφές ότι έχουμε κοινά σημεία σωματικά; Τα θηλαστικά και τα πτηνά είναι εξέχοντα παραδείγματα και για κάποιους άλλους και τα ψάρια<sup>308</sup>.

Τι συμβαίνει όμως στο διανοητικό επίπεδο; Υπάρχουν άνθρωποι που ισχυρίζονται ότι δεν συμβαίνει απολύτως τίποτα στο μυαλό των ζώων, στις αγελάδες, στις αλεπούδες, και εν πάση περιπτώσει στο μυαλό

---

<sup>307</sup> Βλ. Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 94 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>308</sup> Βλ. Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 94 των εν λόγω Πρακτικών.

οποιοδήποτε ζώου. Ισχυρίζονται ότι το μυαλό τους είναι τελείως άδειο, ότι τα ζώα δεν έχουν αισθήσεις, δεν έχουν επιθυμίες, δεν έχουν αισθήματα, πεποιθήσεις, δεν έχουν τίποτα<sup>309</sup>.

Και όσοι γνωρίζουν κάποια περισσότερα πράγματα για την ιστορία της φιλοσοφίας, ίσως να γνωρίζουν ότι αυτή ήταν η άποψη που προώθησε ο Ρενέ Ντεκάρτ. Ο Ντεκάρτ πίστευε ότι τα ζώα μοιάζουν με τις μηχανές, μοιάζουν με κουρδιστά παιχνίδια, όπου κουρδίζεις το παιχνίδι και το βάζεις κάτω και αυτό προχωρά στο έδαφος. Έλεγε συγκεκριμένα ότι τα ζώα είναι σαν πολύπλοκα κουρδιστά παιχνίδια<sup>310</sup>.

Ως ένα βασικό λόγο για αυτό τον ισχυρισμό του ο Ντεκάρτ υποστήριζε ότι τα ζώα στερούνται της αθάνατης ψυχής και συνεπώς δεν έχουν μυαλό, δεν έχουν πνευματική ζωή. Αυτή η άποψη φαίνεται αρκετά παράλογη<sup>311</sup>.

Ας υποθέσουμε ότι τα ζώα όντως δεν έχουν αθάνατη ψυχή. Αυτό έχει συνέπειες και επιπλοκές μετά θάνατον, αυτή δεν θα ζει μόλις τα ζώα πεθάνουν αφού στερούνται της αθάνατης ψυχής, αλλά το γεγονός ότι δεν θα συνεχίσουν να ζουν αφότου πεθάνουν, δεν μας λέει κάτι για την κατάστασή τους ενόσω ζουν<sup>312</sup>.

---

<sup>309</sup> Βλ. Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 95 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>310</sup> Βλ. Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 95 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>311</sup> Βλ. Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 95 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>312</sup> Βλ. Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και

Ο Βολταίρος απάντησε στους ισχυρισμούς του Ντεκάρτ ερωτώμενος: «Φτάνουμε στο σημείο να πιστέψουμε ότι τα ζώα έχουν μια τέτοια φυσική υπόσταση για συνειδητότητα των πραγμάτων, ώστε να μην συνειδητοποιούν τίποτα; Υπάρχει μία τόσο “αγενής αντίφαση” στην φύση;»<sup>313</sup>

Υπάρχουν άνθρωποι που πιστεύουν ότι τα ζώα καταλαβαίνουν κάποια ελάχιστα από αυτά που συμβαίνουν και ότι η πνευματική τους ζωή είναι αμελητέα από πλευράς αισθήσεων, επιθυμιών, συναισθημάτων και πεποιθήσεων. Αυτή είναι η άποψη ενός σημαντικού σε επιρροή αμερικανού φιλοσόφου που ονομάζεται Άρτσι Φράι. Ο Φράι υποστηρίζει ότι τα ζώα νοιώθουν την εμπειρία του πόνου και της ευχαρίστησης αλλά στερούνται πεποιθήσεων και επιθυμιών. Ότι δεν πιστεύουν σε τίποτα, δεν επιθυμούν τίποτα και η βασική αιτία για αυτό είναι το ότι δεν μπορούν να μιλήσουν<sup>314</sup>.

Μπορούμε να απευθυνθούμε σε ένα ζώο, ένα σκύλο ή μία γάτα, αλλά αυτά δεν πρόκειται να μας απαντήσουν στα αγγλικά ή τα ελληνικά για παράδειγμα. Ίσως να μας νιαουρίσουν, ίσως να μας γαβγίσουν αλλά δεν πρόκειται να αρχίσουν να συντάσσουν προτάσεις στα ελληνικά ή τα αγγλικά, και να ανταποκριθούν. Έτσι ο Φράι πιστεύει ότι τα ζώα

---

ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 95 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>313</sup>Βλ. Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 95 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>314</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 96 των εν λόγω Πρακτικών.

στερούνται επιθυμιών και πεποιθήσεων ακριβώς επειδή δεν είναι σε θέση να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα τους<sup>315</sup>.

Θεωρούμε ότι η πλέον προφανής απάντηση στους ισχυρισμούς του Φράι, είναι ότι και τα πολύ μικρά παιδιά δεν μπορούν να μιλήσουν. Θα μπορούσαμε να έχουμε στην αγκαλιά μας ένα μωρό εδώ και να του απευθυνόμαστε στα ελληνικά. Το μωρό δεν πρόκειται να μας απαντήσει συντάσσοντας ελληνικές προτάσεις. Δεν λέμε όμως ότι το μωρό δε θέλει τίποτα, δεν επιθυμεί τίποτα. Λέμε βεβαίως ότι το μωρό έχει ανάγκες, θέλει να το ταϊσουμε για παράδειγμα. Το μωρό έχει επιθυμίες και πεποιθήσεις ακόμα και αν δεν μπορεί να μιλήσει. Αφού όμως αυτό είναι αλήθεια για τα μωρά των ανθρώπων, ότι αισθάνονται και επιθυμούν ακόμα και όταν δε μιλούν, δεν μπορούμε να πούμε ότι ισχύει το ακριβώς αντίθετο για τα ζώα. Δεν μπορούμε να ισχυριστούμε δηλαδή ότι έπρεπε να μιλούν για να έχουν πεποιθήσεις και επιθυμίες<sup>316</sup>.

Τα ζώα είναι πλούσια σε πνευματική ζωή, η πνευματική τους κατάσταση βρίθει αισθήσεων, επιθυμιών, συναισθημάτων και πεποιθήσεων. Ζουν μια πλούσια πνευματική ζωή και όχι μια ζωή διανοητικά φτωχή και αμελητέα. Αυτή είναι και η άποψη που θεωρούμε πως και η κοινή λογική αποδέχεται. Νομίζουμε πως ο κοινός νους, οι καλύτερες επιστημονικές θεωρίες αλλά και οι θρησκευτικές μας παραδόσεις υποστηρίζουν και αποδέχονται αυτή την άποψη<sup>317</sup>.

---

<sup>315</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 96 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>316</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 96 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>317</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και

Οι περισσότερες επιστήμες υποστηρίζουν τη συγκεκριμένη άποψη. Η εξελεγκτική βιολογία, ο Δαρβίνος για παράδειγμα υποστήριξε ότι το μυαλό των ζώων διαφέρει από το ανθρώπινο σε κλίμακα αλλά όχι σε είδος. Ναι, υπάρχουν πράγματα τα οποία γνωρίζουμε και τα οποία δε γνωρίζουν οι σκύλοι και οι γάτες, αλλά γνωρίζουν πράγματα. Ίσως εμείς επιθυμούμε κάτι που οι γάτες, οι σκύλοι και τα δελφίνια δεν επιθυμούν, αλλά σίγουρα επιθυμούν<sup>318</sup>.

Επίσης, όλες οι θρησκευτικές παραδόσεις και αυτές με τη σειρά τους υποστηρίζουν αυτή την θεωρία, αυτό τον τρόπο σκέψης που υποστηρίζει ότι τα ζώα έχουν έντονη και πλούσια πνευματική ζωή. Καμία θρησκεία δε διδάσκει Ντεκάρτ, καμία θρησκεία δεν διδάσκει Φράι, αντιθέτως όλες υποστηρίζουν την ύπαρξη έντονης πνευματικής ζωής των ζώων. Είναι υποκείμενα ζωής. Τα ζώα είναι «κάποιοι» και όχι «κάτι». Έχουν βιογραφία και όχι απλά βιολογία<sup>319</sup>.

Είναι ζωντανά στον κόσμο μας, ενδιαφέρονται για το τι τους συμβαίνει και σε αυτό δεν διαφέρουν από εμένα ή από εσάς. Εγώ είμαι ένα υποκείμενο ζωής, έχω την ιδιότητα της ζωής. Το ίδιο και εσείς, έχετε τη ζωή σας. Και όλα τα υπόλοιπα ζώα με τα οποία μοιραζόμαστε αυτό τον πλανήτη, είναι επίσης υποκείμενα της ζωής<sup>320</sup>.

---

ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 96 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>318</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 97 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>319</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 97 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>320</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον

Αν αποδεχτούμε ότι τα ζώα είναι υποκείμενα ζωής, τότε όλα τα ζώα, έχουν δικαιώματα, ακριβώς επειδή είναι υποκείμενα ζωής, όπως ακριβώς είμαστε εμείς. Υπάρχουν όμως αντιρρήσεις. Κάποιοι ισχυρίζονται, ότι δεν έχουν δικαιώματα επειδή δεν είναι άνθρωποι. Πρόκειται όμως για εμφανή προκατάληψη. Η έννοια των δικαιωμάτων δεν έχει να κάνει με την ανθρώπινη ύπαρξη και δεν αποτελεί μέρος της εξάπλωσης και της ανάπτυξης του κόσμου. Τα ζώα όντως, δεν καταλαβαίνουν την έννοια των δικαιωμάτων. Ούτε και το μωρό είναι σε θέση να τα καταλάβει. Δεν μπορούμε όμως να αποκλείσουμε τα μικρά παιδιά και τα μωρά αντίστοιχα επειδή δεν αντιλαμβάνονται την έννοια των δικαιωμάτων<sup>321</sup>.

Κάποιοι άλλοι πάλι ισχυρίζονται ότι τα ζώα δεν σέβονται τα δικαιώματά μας. Με αυτό εννοούμε για παράδειγμα ότι αν μια μέρα βλέπαμε ξαφνικά μπροστά μας ένα λιοντάρι, δεν θα μπορούσε αυτό να σκεφτεί πως εμείς έχουμε δικαιώματα που πρέπει να τα σεβαστεί και άρα να μην μας κατασπαράξει. Το να μη σέβεται κάποιος τα δικαιώματά μας όμως, δεν είναι απαιτούμενο για την ανθρώπινη κοινότητα, μεταξύ ανθρώπων: Δεν απαιτούμε δηλαδή κάτι αντίστοιχο από ένα άτομο με διανοητικά προβλήματα το οποίο βάζει κατά λάθος φωτιά σε ένα σπίτι. Σε αυτή την περίπτωση δεν ισχυριζόμαστε ότι το άτομο αυτό που δεν είχε επίγνωση των πράξεών του δεν σεβάστηκε τα δικαιώματά μας (στην προκειμένη περίπτωση το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας). Και βεβαίως δεν υποστηρίζουμε ότι το άτομο αυτό δεν έχει δικαιώματα. Δεν αιτιολογούμε λοιπόν τα πράγματα κατά αυτό τον τρόπο όταν πρόκειται

---

Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 97 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>321</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 100 των εν λόγω Πρακτικών.

για ανθρώπους, γιατί να τα αιτιολογούμε έτσι όταν έχουμε να κάνουμε με ζώα; Αυτό είναι προκατάληψη προς όφελος των ανθρώπων<sup>322</sup>.

Άλλος ισχυρισμός είναι ότι τα ζώα βρίσκονται «υπό την κυριαρχία μας». Δηλαδή μας τα έδωσε ο Θεός... Όπως γράφεται και σε ένα σημείο της Βίβλου «...Και ο Θεός έδωσε τα ζώα στους ανθρώπους...» Για αυτό λοιπόν κάποιοι κρίνουν ότι τα ζώα δεν έχουν δικαιώματα. Αν θυμηθούμε όμως τι αναφέρεται στη Γένεση πριν φύγουν ο Αδάμ με την Εύα, ο Θεός τους έδωσε τη Γη, τα δέντρα, τους καρπούς, όλα αυτά που θα τους εξασφάλιζαν την τροφή τους. Έτσι, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, ότι όταν ο Θεός μας έδινε αυτή την κυριαρχία επί των ζώων ίσως να το έκανε με την προοπτική ότι θα ήμασταν υπερασπιστές των δικαιωμάτων των ζώων, και ότι ο άνθρωπος δεν θα σκότωνε τα ζώα για το τρίχωμά τους ή για το δέρμα τους ή για το κρέας τους. Άρα, τα περισσότερα κατατείνουν στο να δεχτούμε ότι τα ζώα τελικά έχουν δικαιώματα, είναι υποκείμενα ζωής, έχουν δικαίωμα στην ελευθερία, τη σωματική ακεραιότητα και την ίδια τη ζωή<sup>323</sup>.

Δεδομένης της ως άνω παραδοχής και κάνοντας ένα βήμα παραπέρα, ο Τομ Ρέϊγκαν<sup>324</sup> έδωσε τρεις διαφορετικές εξηγήσεις για τους

---

<sup>322</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 101 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>323</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 102 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>324</sup> Ο Τόμας Χάουαρντ Ρέϊγκαν σπούδασε Φιλοσοφία στο Thiel College και ολοκλήρωσε τις σπουδές του, μεταπτυχιακές και διδακτορικές, στο πανεπιστήμιο της Βιρτζίνια. Το 1978 αναγορεύθηκε σε τακτικό καθηγητή Φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο της Βόρειας Καρολίνας, ενώ από το 1966 μέχρι το 1999 υπηρέτησε ως Πρόεδρος Φιλοσοφίας και Θρησκείας στο ίδιο πανεπιστήμιο. Στο μεταξύ ετιμήθη πολλές φορές με διάφορα βραβεία (βραβευμένος με το Mahatma Gandhi Award και προτεινόμενος για το βραβείο Pulitzer), εξέδωσε πολλά άρθρα και περισσότερες από είκοσι πραγματείες, καθώς και συγγραφικά έργα και συλλογές δοκιμίων που αφορούν στην Περιβαλλοντική Ηθική και στα δικαιώματα των ζώων. Επίσης μέλος πλήθους επιστημονικών κοινοτήτων, όπως λ.χ. της Φιλοσοφικής Κοινότητας Βόρειας Καρολίνας και της Αμερικανικής Φιλοσοφικής Επιτροπής για την Ιατρική Ηθική,



υπερασπιστές των δικαιωμάτων των ζώων, διακρίνοντάς τους στους λεγόμενους «Νταβίντσιανς», τους «Νταμάσκανς» και τους «Μάντλερς»<sup>325</sup>.

Έτσι παρατηρεί ότι κάποιος που είναι υπέρμαχος των δικαιωμάτων των ζώων μπορεί να ανήκει στους «Νταβίντσιανς». Όλοι θυμόμαστε τον Λεονάρντο Ντα Βίντσι για τους διάσημους πίνακές του, όπως τη Μόνα Λίζα και το Μυστικό Δείπνο. Αυτό όμως που οι περισσότεροι δεν γνωρίζουν είναι ότι ο Ντα Βίντσι υπήρξε υπερασπιστής των δικαιωμάτων των ζώων. Δεν χρησιμοποιούσε βέβαια αυτή την ορολογία, αλλά ήταν υπερασπιστής τους αν αναλογιστούμε την ευαισθησία την οποία είχε επιδειξει. Για παράδειγμα από νεαρή ηλικία είχε πάψει να τρώει κρέας όταν κατανόησε την προέλευση της ύπαρξής του. Και μεγαλώνοντας συνήθιζε να λέει ότι «μετατρέπετε το στομάχι σας σε έναν τάφο ζώων. Όταν τρώτε ζώα τι κάνετε; Τα θάβετε στο στομάχι σας, το μετατρέπετε δηλαδή σε έναν ζωικό τάφο»<sup>326</sup>. Αργότερα δε σταμάτησε μέχρι και να

---

σε αντίθεση προς την καντιανή παράδοση, θεωρεί ότι η εφαρμογή των ηθικών δικαιωμάτων δεν περιορίζεται μόνο στα έλλογα όντα, δηλ. τον άνθρωπο, αφού ούτως ή άλλως θεωρούνται φορείς δικαιωμάτων και τα βρέφη και οι διανοητικά ή ψυχικά ασθενείς. Κατά τον ίδιο το κοινό γνώρισμα όλων των όντων που έχουν δικαιώματα είναι το γεγονός ότι καθένα από αυτά είναι φορέας ζωής που έχει αξία για το ίδιο, διαθέτει πεποιθήσεις και επιθυμίες, οσοδήποτε στοιχειώδεις κι αν είναι αυτές, επιδιώκοντας μάλιστα την εκπλήρωσή τους και μπορεί να βιώσει πόνο και χαρά. Σε σύμπνοια τώρα με την καντιανή παράδοση, κάθε «υποκείμενο ζωής», όπως διατυπώνεται ο όρος από τον Ρέϊγκαν, φέρει το κεφαλαιώδες δικαίωμα να μην αντιμετωπίζεται από τους άλλους ποτέ μόνον ως μέσον για την επίτευξη οποιωνδήποτε στόχων. Αυτό συνεπάγεται το χρέος μας να συμπεριφερόμαστε με σεβασμό και να μην βλάπτουμε κανένα υποκείμενο ζωής, εκτός από τις περιπτώσεις που η προσβολή ορισμένων δικαιωμάτων δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο παρά αναπόφευκτη. Βλ. αναλυτικά Παπανικολάου Έλενα, ομιλία της με θέμα «Εισαγωγή στη θεωρία του Τομ Ρέϊγκαν», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 77 - 81 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>325</sup> Βλ. αναλ. Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 86 - 91 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>326</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 86 των εν λόγω Πρακτικών.

πίνει γάλα και να τρώει αβγά, επειδή και τα δύο προέρχονται από ζώα. Έπαψε ουσιαστικά να καταναλώνει οποιαδήποτε ζωική τροφή και έγινε χορτοφάγος (“vegan”). Άλλη μια απόδειξη της ευαισθησίας του στο ζήτημα των δικαιωμάτων των ζώων είναι ότι όταν πήγαινε στην αγορά, στην οποία είχαν τα πτηνά μέσα σε κλουβιά, τα αγόραζε και μετά αμέσως τα απελευθέρωνε<sup>327</sup>.

Ο Ντα Βίντσι ήταν λοιπόν ένα παράδειγμα για το πώς κάποιος έγινε υπερασπιστής των δικαιωμάτων των ζώων. Το σημαντικό που πρέπει να αναλογιστούμε σχετικά με τους «Νταβίντσιανς» είναι ότι μοιάζουν να νιώθουν μια φυσική συμπόνια και να έχουν μια συναισθηματική ταύτιση και κατανόηση προς τα ζώα. Είναι κάτι για το οποίο δεν χρειάζεται να τους διδάξει κάποιος, ούτε κάτι το οποίο χρήζει αποδείξεων για αυτούς. Δεν πρόκειται δηλαδή να σκεφτούν και να πουν «αν μπορεί κάποιος να μου το αποδείξει, τότε, ναι, θα βοηθήσω τα ζώα» ή «ας μου δώσει κάποιος ένα επιχειρήμα προκειμένου να με πείσει». Δεν πρόκειται για κάτι το οποίο ανακαλύπτουν, αλλά είναι κάτι το οποίο θα μπορούσε να λεχθεί ότι βρίσκεται στα γονίδια τους. Δεν χρειάζεται να διδαχθούν τον σεβασμό προς τα ζώα, αλλά ο σεβασμός είναι σύμφυτος με αυτούς<sup>328</sup>.

Κάποιοι πάλι από τους υπερασπιστές των δικαιωμάτων των ζώων ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία την αποκαλούμενη «Νταμάσκανς». Είναι γνωστή λίγο – πολύ η ιστορία της Βίβλου για τον Σαύλο που είχε κληθεί στη Δαμασκό από ανθρώπους που ήταν επικριτές του Χριστού.

---

<sup>327</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 86 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>328</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 87 των εν λόγω Πρακτικών.

Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι στη Δαμασκό οι άνθρωποι είχαν αρχίσει να ακούνε και να αποδέχονται τη διδασκαλία του Ιησού και έτσι οι επικριτές του θεώρησαν ότι έπρεπε να αναλάβουν δράση και να κάνουν κάτι για αυτό. Είπαν λοιπόν στον Σάυλο να πάει στη Δαμασκό ως καλός ιεροκήρυκας που ήταν ώστε να διδάξει εναντίον του και να περιοριστεί η επιρροή του στον κόσμο. Σύμφωνα με τη Βίβλο ο Σάυλος στον δρόμο για τη Δαμασκό άρχισε να ακούει την φωνή του Ιησού η οποία τον ρωτούσε γιατί τον εγκαταλείπει και πάει να του κάνει κακό. Αυτό το περιστατικό ήταν κάτι που θεωρήθηκε ότι είχε καθοριστική επίδραση στον Σάυλο, ο οποίος κατόπιν τούτου, από ένας από τους κυριότερους επικριτές του Ιησού, μετετράπη στον Παύλο, έναν από τους μεγαλύτερους αποστόλους του Χριστού<sup>329</sup>.

Οι «Νταμάσκανς» λοιπόν στο επίπεδο της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των ζώων, καθώς προχωρά η ζωή τους στο χρόνο με έναν συγκεκριμένο τρόπο βρίσκονται κάποια στιγμή αντιμέτωποι με μια εμπειρία που αλλάζει ριζικά τη ζωή τους και τη διαφοροποιεί. Μια εμπειρία παρόμοια με την μόλις προαναφερθείσα κατά την οποία αναπτύσσουν μία νέα αίσθηση που δεν αποτελεί κάποιο είδος απόδειξης. Πρόκειται για κάτι το οποίο τους συμβαίνει ξαφνικά από μόνο του και δεν το ανακαλύπτουν οι ίδιοι<sup>330</sup>. Είναι αυτοί που ουσιαστικά «μεταμορφώθηκαν», άλλαξαν αντίληψη στην πορεία από μια εμπειρία

---

<sup>329</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 88 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>330</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 88 των εν λόγω Πρακτικών.

που βίωσαν, σε αντίθεση με τους «Νταβίντσιανς» που γεννήθηκαν έτσι<sup>331</sup>.

Τέλος, η τρίτη κατηγορία των υπερασπιστών των δικαιωμάτων των ζώων είναι εκείνη των «Μάντλερς» (δηλαδή των «μπερδεμένων»). Πρόκειται για τους ανθρώπους που δεν έχουν βιώσει και νιώσει κάτι συνταρακτικό στη ζωή τους, αλλά αρχίζουν σταδιακά να μαθαίνουν και να αντιλαμβάνονται τι ακριβώς συμβαίνει με τα ζώα στον κόσμο. Ένας «Μάντλερ» δεν προχωρά προς το ζήτημα γρήγορα αλλά με αργό ρυθμό. Βαδίζει προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση, αλλά το πραγματοποιεί με αργά βήματα. Δεν έχει δηλαδή βιώσει την κρίσιμη στιγμή σαν τους «Νταμάσκανς». Οι «Μάντλερς» δεν έχουν την αντίληψη των δικαιωμάτων των ζώων στα γονιδιά τους όπως οι «Νταβίντσιανς», ούτε έχουν ζήσει κάποια ξαφνική δραματική εμπειρία που μετέβαλε την αντίληψή τους, απλώς αρχικά πορεύονται «μπερδεμένοι» και αρχίζουν σταδιακά να σκέφτονται και να επεξεργάζονται νοητικά την κατάσταση που επικρατεί σε σχέση με τα ζώα και τα δικαιώματά τους, διαδικασία που απαιτεί βεβαίως χρόνο<sup>332</sup>. Απαιτείται δηλαδή χρόνος ώστε οι «Μάντλερς» να αποφασίσουν και να πουν ότι «αυτό το ζώο δεν θα είναι το επόμενο γεύμα μου» ή ότι «δεν θα προέλθουν από τα ζώα τα νέα ρούχα μου» ή ότι «δεν πρέπει να υποβάλλονται τα ζώα σε συνεχή πειράματα»<sup>333</sup>.

---

<sup>331</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 89 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>332</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 90 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>333</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και

Κοινό πάντως χαρακτηριστικό και των τριών κατηγοριών υπερασπιστών των δικαιωμάτων των ζώων, τόσο των «Νταβίντσιανς», όσο και των «Νταμάσκανς» και των «Μάντλερς», φαίνεται να είναι ότι όλοι τους πιστεύουν πως τα ζώα έχουν δικαιώματα, πράγμα που αποτελεί ακριβώς τη βασική γραμμή, την προϋπόθεση, την οποία όλοι επιθυμούν να επιβεβαιώσουν<sup>334</sup>, όχι μέσω των ανεξέλεγκτων μέσων μαζικής ενημέρωσης, των διάφορων δημοσκοπήσεων και των παλαιολιθικών εθίμων και παραδόσεων<sup>335</sup>, αλλά μέσω της ελεύθερης και ανεξάρτητης φιλοσοφικής σκέψης.

---

ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 91 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>334</sup> Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 91 των εν λόγω Πρακτικών.

<sup>335</sup> Πρβλ. σχετ. Τομ Ρέϊγκαν, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», όπως συμπεριλήφθηκε στα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», ως ανωτέρω, σελ. 103 των εν λόγω Πρακτικών.

## Δ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

### 4.1 Ιατρικές πληροφορίες και διαπιστώσεις αφορώσες στις πειραματικές δοκιμές σε ζώα

Έχει διαπιστωθεί σήμερα ιατρικά ότι οι πιο πολλές αρρώστιες που προσβάλλουν τον άνθρωπο δεν αφορούν στα περισσότερα ζώα. Με ποιόν τρόπο, λοιπόν, θα αποδειχτεί στα ζώα η θεραπευτική δράση ενός φαρμάκου και η τοξικότητα αυτού; Κι εδώ ακριβώς κρύβεται η «παγίδα», γιατί το κάθε είδος αντιδρά διαφορετικά σε κάθε λοιμώδες νόσημα. Μερικά μόνο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα εξής<sup>336</sup>:

- Οι ιοί της ευλογιάς και του κίτρινου πυρετού δεν προκαλούν νόσο σε κανένα ζώο.
- Το μυκοβακτηρίδιο της λέπρας δεν μεταδίδεται σε κανένα άλλο ζώο, πλην του ανθρώπου και του αρμαδίλλου (“armadillo”) και αυτό μόνο υπό εργαστηριακές συνθήκες.
- Το μικρόβιο της σύφιλης (“*treponema pallidum*”) προκαλεί σύφιλη μόνο στον άνθρωπο. Στον πίθηκο προκαλεί νόσο τελείως διαφορετικής φύσεως.
- Η πλειονότητα των μυκητών που προσβάλλουν τον άνθρωπο δεν προκαλεί νοσήματα στα πιο κοινά πειραματόζωα. Για να συμβεί κάτι τέτοιο πρέπει να μολυνθούν σε ειδικά σημεία, όπως στο περιτόναιο ή στο κεντρικό νευρικό τους σύστημα.
- Τεράστιες διαφορές διαπιστώνουμε και στα παράσιτα – τα μετάζωα – στα οποία τα διάφορα θηλαστικά αντιδρούν με άλλον τελείως τρόπο.

---

<sup>336</sup> Βλ. αναλυτικά για όλα τα εις το παρόν αναφερόμενα παραδείγματα καθώς και για ακόμη πιο εξειδικευμένα στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας, Αθήνα 2004, σελ. 16 επόμ.

- Ακόμη και οι ψείρες διαθέτουν την ικανότητα να διακρίνουν τις διαφορές μεταξύ των ζώων. Έτσι η ψείρα που κολλάει στον άνθρωπο (“pulex irritans”) είναι διαφορετική από εκείνη της γάτας (“ctenoccephalides felis”) και από εκείνη του σκύλου (“ctenoccephalides canis”), και σπανίως αυτά τα δύο τελευταία είδη μπορούν να έχουν φορέα τους τον άνθρωπο.

Εκ των ανωτέρω μπορούμε να αντιληφθούμε ότι ένα πείραμα για παράδειγμα που έγινε σε κάποιο ποντίκι, μπορεί να μας διδάξει μόνο σε ό,τι αφορά στο ποντίκι. Ένα πείραμα σε σκύλο μπορεί να μας διδάξει ό,τι αφορά στο σκύλο, μα τίποτα για ό,τι αφορά στο ποντίκι, το κουνέλι ή τη γάτα. Κι επειδή εμάς μας ενδιαφέρει κύρια ο άνθρωπος, πρέπει να καταστήσουμε σαφές ότι οποιοδήποτε πείραμα στα ζώα το πιθανότερο είναι να εκτρέψει τις βασικές ιατρικές γνώσεις και κατά συνέπεια να βλάψει τον άνθρωπο<sup>337</sup>.

Έτσι σε ενδεχόμενο ερώτημα αν θα προτιμούσατε να πεθάνει το παιδί σας από κάποια ασθένεια ή κάποιος για παράδειγμα σκύλος από κάποια πειραματική δοκιμή, η πραγματική επιλογή δεν θα πρέπει να γίνεται μεταξύ παιδιών και σκυλιών, αλλά μεταξύ «καλής και κακής» ιατρικής. Η ιατρική που βασίζεται στα πειραματόζωα είναι «κακή», διότι βασικά μας πληροφορεί για τα ζώα, ενώ εμείς χρειαζόμαστε πληροφορίες για τον άνθρωπο<sup>338</sup>.

Αν πάλι κάποιος μας ρωτούσε αν πιστεύουμε ότι τα πειράματα στα ζώα δεν προσέφεραν τελικά τίποτα το αξιόλογο όλα αυτά τα χρόνια, θα μπορούσαμε να απαντήσουμε με την εξής διαπίστωση: Είναι ευρέως διαδεδομένη η άποψη πως πολλοί επιστήμονες και κλινικοί ιατροί παραδέχονται το γεγονός ότι τα πειράματα δεν προσέφεραν τίποτα άλλο

---

<sup>337</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας, Αθήνα 2004, σελ. 36.

<sup>338</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 40.

παρά χονδροειδείς γνώσεις, διότι τα ζώα έχουν βασικές ανατομικές, φυσιολογικές και βιοχημικές διαφορές από τον άνθρωπο. Η πραγματική ιατρική επιστήμη ωφελήθηκε από τις επιδημιολογικές μελέτες, από την κλινική παρατήρηση, από τις νεκροτομικές μελέτες και από τη σωστή εκτίμηση των διαφόρων στατιστικών μελετών, και με αυτόν τον τρόπο μπόρεσε να πραγματοποιήσει ουσιαστικές προληπτικές και θεραπευτικές παρεμβάσεις<sup>339</sup>.

Και τώρα θα ήταν εύλογο κάποιος να διερωτηθεί, αν τα πειράματα στα ζώα θεωρούνται αντιστοιχητικά, τότε γιατί συνεχίζονται και εφαρμόζονται; Η απάντηση είναι μάλλον προφανής. Υπάρχουν τεράστια επενδεδυμένα συμφέροντα που τα κέρδη τους εξαρτώνται από τις δοκιμές στα ζώα. Εκτός από τα κατευθυνόμενα κέρδη των φαρμακευτικών εταιρειών και των διαφόρων πειραματικών εργαστηρίων, πολλοί είναι οι επιστήμονες που κάνουν την καριέρα τους με αυτά τα πειράματα, ξεχνώντας συχνά ότι αυτό που πρέπει να μελετήσουν είναι οι ανθρώπινες παθήσεις. Αρκετοί πειραματιστές φαίνεται να έχουν συγκεκριμένες ιδέες για τους στόχους τους: σταδιοδρομία και χρήματα. Για τη σταδιοδρομία πρέπει να γίνει κάποιος γνωστός δημοσιεύοντας πειραματικές εργασίες που χαίρουν ιδιαίτερης εκτίμησης. Όσο για τα χρήματα αυτά τα εξασφαλίζουν από επιχορηγήσεις και από τις φαρμακευτικές εταιρείες για τον έλεγχο ασφαλείας των καινούργιων φαρμάκων που βγαίνουν συνεχώς στο εμπόριο για να θεραπεύσουν τις παθήσεις από το κάπνισμα, την καθιστική ζωή, τη μόλυνση του περιβάλλοντος, την παχυσαρκία, την κακή διατροφή, το άγχος και λοιπά<sup>340</sup>.

---

<sup>339</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 40 -41.

<sup>340</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 41.



Έτσι, στην Ιατρική Σχολή Αθηνών προκάλεσαν «στρες» σε αρουραίους για να δουν ποια είναι η επίδρασή του στη λειτουργία του εγκεφάλου τους. Την κατάσταση «στρες» την προκάλεσαν στα ζώα με το να τα κρατήσουν για τρεις ώρες ακινητοποιημένα και δέσμια σε ένα συρμάτινο πλέγμα. Μετά το πέρας του πειράματος αποκεφαλίζονταν για να αναλυθεί ο εγκεφαλικός τους ιστός<sup>341</sup>.

Στην Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης σκοτώθηκαν δέκα οχτώ σκύλοι, κατά διαστήματα, μετά από εγχειρητικά πειράματα στο στομάχι τους. Οι επιστήμονες είχαν δημιουργήσει ελαττώματα στον δωδεκαδάχτυλο των ζώων για να παρατηρήσουν τον τρόπο επούλωσης<sup>342</sup>.

Το Ελληνικό Ίδρυμα Παστέρ στην Αθήνα περιγράφει πώς ένα ανθρώπινο γονίδιο ενσωματώθηκε στα σώματα ποντικών για να παραχθούν ζώα με κάποιο τεχνητό σύνδρομο. Αυτά τα μεταλλαγμένα ποντίκια έπαθαν εκτενή θρόμβωση και εκτεταμένη ζημιά στο ήπαρ, το πάγκρεας και τους λεμφαδένες. Τα πειράματα αυτά που έγιναν σε συνεργασία με το Νοσοκομείο Παίδων Αγία Σοφία και με ορισμένα εργαστήρια στη Μεγάλη Βρετανία, ήταν μέρος έρευνας για το ανοσοποιητικό σύστημα<sup>343</sup>.

Κατά τη διάρκεια έρευνας για την καρδιά στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, είκοσι σκύλοι υποβλήθηκαν σε εγχείρηση ώστε να συνδεθούν ηλεκτρόδια στον μυ της καρδιάς τους. Τα ηλεκτρόδια χρησιμοποιήθηκαν για να προκαλέσουν κολπική μαρμαριγή – καρδιακή αρρυθμία- σε αυτά<sup>344</sup>.

---

<sup>341</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 38.

<sup>342</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 38.

<sup>343</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 38.

<sup>344</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 38.

Στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας, για την έρευνα της επιληψίας, αποκεφάλισαν ποντίκια για να μελετήσουν τον εγκεφαλικό τους ιστό. Τα ζώα είχαν ειδικώς ανατραφεί για να εμφανίσουν τη συγκεκριμένη ασθένεια<sup>345</sup>.

Τέλος, στο Πανεπιστήμιο της Κρήτης, σε πειράματα με τη συνεργασία του Εθνικού Ιδρύματος Ψυχικών Παθήσεων των ΗΠΑ, τυφλώθηκαν μερικώς νεαροί πίθηκοι για την ύστερη χαρτογράφηση του εγκεφάλου τους, ενώ κατά τη διάρκεια πειραμάτων που αναφέρθηκαν από ελληνικά εργαστήρια, έγιναν εξαγωγές δοντιών από σκύλους κατά τη διάρκεια οδοντιατρικής έρευνας και προκλήθηκαν βλάβες στα μάτια κουνελιών για την έρευνα εγχειρήσεων με λέιζερ<sup>346</sup>.

---

<sup>345</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 39.

<sup>346</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 39.

### Τα μάτια του πιθήκου στο βωμό της γυναικείας ομορφιάς



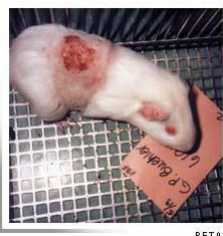
Δεν είναι ευρέως γνωστό ότι το ρίμελ που χρησιμοποιούν οι γυναίκες κατά το μακιγιάζ έχει προηγουμένως δοκιμαστεί στα μάτια κάποιου πιθήκου.

### Τα πειραματόζωα χειρουργούνται χωρίς αναισθητικό



Στο βιβλίο του κτηνίατρου Richard Wriener «Τα θύματα της Επιστήμης», αναφέρεται ότι το 86% των πειραματόζωων χειρουργούνται χωρίς νάρκωση!

### Περιγράφει φοιτήτρια φαρμακευτικής σχολής



«Περνούσαμε στους μύες ένα καλώδιο, από όπου διοχετεύαμε ηλεκτρικό ρεύμα. Τα ζωάκια τινάζονταν και τότε τους δώναμε ένα φάρμακο που σταματούσε κάθε αντίδραση τους. Θέλαμε, δηλαδή, να διαπιστώσουμε τι επίδραση -σε αυτή την περίπτωση- μπορούσε να έχει το φάρμακο. Φυσικά το ζώο μετά ήταν άχρηστο και οι βοηθοί του έκοβαν το κεφάλι».

### Τυφλώνονται εκατομμύρια κουνέλια για τα χρωμοσαμπούαν



Τα χρωμοσαμπούαν που χρησιμοποιούν οι γυναίκες για να γίνουν ξανθές ή για να κρύψουν τις άσπρες τρίχες, δοκιμάζονται κι αυτά στα μάτια των κουνελιών, με αποτέλεσμα την τύφλωσή τους.

**Σημ:** Όλες οι ανωτέρω φωτογραφίες με τα αντίστοιχα σχόλια που τις πλαισιώνουν έχουν ως «πηγή» τους [http://www.greenpage.gr/eglimata\\_epistimhs.htm](http://www.greenpage.gr/eglimata_epistimhs.htm).

## 4.2 Εναλλακτικές τεχνικές - μέθοδοι αντικατάστασης των πειραματικών δοκιμών σε ζώα

Αναφορικά με τα πειράματα η ορολογία «εναλλακτικές μέθοδοι» επινοήθηκε μόλις το 1978 από τον φυσιολόγο David Smyth και αφορά σε εκείνες τις μεθόδους που είναι σε θέση να προσφέρουν τις ίδιες πληροφορίες με τις συμβατικές δίχως να χρησιμοποιούν ζώα, μειώνοντας τον αριθμό τους ή βελτιώνοντας τις συνθήκες πειραματισμού<sup>347</sup>. Ωστόσο, το 1959 η έκδοση του βιβλίου “The Principles of Humane Experimental Technique” από τον ζωολόγο W. Russell και τον μικροβιολόγο R. Burch αποτελεί σημείο αναφοράς στην ιστορία των πειραματισμών, καθότι για πρώτη φορά μέχρι τότε αναφέρονται και αναλύονται τα λεγόμενα “3Rs”<sup>348</sup> (ή “3R”), για τα οποία έχει ήδη επανειλημμένα γίνει λόγος ανωτέρω.

Όταν μιλάμε για εναλλακτικές τεχνικές, η μέθοδος που μας έρχεται κυρίως στο νου είναι οι καλλιέργειες κυττάρων και ιστών, επειδή μέχρι σήμερα φαίνεται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε διάφορους τομείς. Οι καλλιέργειες ιστών είναι ένα σύστημα με το οποίο καλλιεργούνται δείγματα ιστού εκτός του φυσικού τους περιβάλλοντος προσφέροντάς τους την κατάλληλη «τροφή». Αυτοί οι ιοί προέρχονται από ανθρώπους ή ζώα και έχουν ληφθεί από βιοψίες, νεκροψίες και

---

<sup>347</sup> Βλ. σχετ. Δέσποινα Ν. Περρέα (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών και Διευθύντρια Εργαστηρίου Πειραματικής Ιατρικής και Χειρουργικής Ερεύνης «Ν. Σ. ΧΡΗΣΤΕΑΣ»), «Εναλλακτικές Μέθοδοι», <http://experimentalphysiology.gr>, σελ 2. Για το ίδιο βλ. επίσης “Alternative Method Validation”, όπου ομοίως υπάρχει αναφορά για τον David Smyth και το έργο του “Alternatives to Animal Experiments”(1978), στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Canadian Council of Animal Care (CCAC) στο <http://ccac.ca> (3rs). Το CCAC είναι ένας αυτόνομος και ανεξάρτητος Οργανισμός που συστάθηκε το 1968 σχετικά με την ηθική χρήση των ζώων στην Επιστήμη στον Καναδά (Canada).

<sup>348</sup> Βλ. σχετ. Δέσποινα Ν. Περρέα, «Εναλλακτικές Μέθοδοι», ως ανωτέρω, <http://experimentalphysiology.gr>, σελ 2.

χειρουργικές επεμβάσεις, από φυτά, αβγά, πλακούντες και ασπόνδυλα  
349 .

Όσον αφορά στην καλλιέργεια κυττάρων, αυτή η τεχνική περιλαμβάνει την καλλιέργεια μοναδικών κυττάρων, σε στρώμα ή σε ανάρτηση. Κάθε κύτταρο ζει ανεξάρτητο στο περιβάλλον του, χωρισμένο από το σύστημα που αποτελείται από τον ιστό προέλευσης, και για αυτό δεν έχει το αποτέλεσμα: «αντίσωμα – ανοσοποίηση» του αναφερόμενου συστήματος. Αυτά τα κύτταρα σε καλλιέργεια εξακολουθούν τη μεταβολική τους δραστηριότητα για μήνες, αλλά, δυστυχώς, μετά από μια κάποια περίοδο, έχουν την τάση να αλλάζουν τη δομή τους<sup>350</sup>.

Μπορούν να καλλιεργηθούν κύτταρα που ελήφθησαν είτε από υγιείς, είτε από άρρωστους ιστούς και, όταν προέρχονται από τον άνθρωπο, τα αποτελέσματα είναι σαφέστατα, γιατί η δοκιμασία δεν έγινε πάνω σε διαφορετικό έμβιο είδος που μπορεί να δείχνει διαφορετικές αντιδράσεις. Σε αυτή την τεχνική χρησιμοποιούνται επίσης μονοκύτταροι οργανισμοί, όπως βακτηρίδια, πρωτόζωα και αβγά ασπόνδυλων θαλάσσιων ζώων. Ειδικευμένα εργαστήρια μπορούν να παράγουν ειδικές ομάδες κυττάρων και χρησιμοποιώντας αυτές ως «τράπεζες καλλιέργειών», μπορούν να τις προμηθεύσουν στα ινστιτούτα ερευνών όλου του κόσμου<sup>351</sup>. Παραδείγματα χρήσης «κυτταροκαλλιέργειας» είναι η έρευνα για την παραγωγή φαρμάκων και εμβολίων<sup>352</sup>.

---

<sup>349</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, Γιατρός, Ιδρυτικό μέλος της Επιτροπής Ιατρών για υπεύθυνη Ιατρική, το οποίο δημοσιεύθηκε στο τεύχος 14 του περιοδικού «Φύση και Οικολογία», όπως παρατίθεται στο ηλεκτρονικό περιοδικό «Τετραποδολογείν», για την προαγωγή ζωοφιλικής και περιβαλλοντικής συνείδησης, στο <http://tetrapodologe.in.blogspot.gr>. Για το ίδιο ακριβώς άρθρο βλ. επίσης <http://www.petcorner.gr>, σελ. 1.

<sup>350</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologe.in.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 1.

<sup>351</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologe.in.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 1.

<sup>352</sup> Βλ. αναλ. Ειρήνη Χριστοδούλου (Χειρουργός), «Εναλλακτικές μέθοδοι πειραματισμού σε ζώα», ημερομηνία δημοσίευσης του εν λόγω άρθρου 20 Απριλίου 2007, <http://iatronet.gr>.

Αναφορικά με τη λεγόμενη «καλλιέργεια οργάνων» έτσι ονομάζεται η τεχνική με την οποία καλλιεργούνται ομάδες κυττάρων που ανήκουν στο ίδιο όργανο και για αυτό έχουν μια λειτουργική εσωτερική σχέση ακέραιη. Σε αυτές τις καλλιέργειες τα κύτταρα διατηρούν αμετάβλητα τα δομικά τους χαρακτηριστικά και αναγνωρίζονται χωριστά. Δυστυχώς, όμως, μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο λίγες εβδομάδες και απαιτούν πολύ περισσότερη φροντίδα από τις υπόλοιπες τεχνικές<sup>353</sup>.

Υπάρχουν και άλλες εναλλακτικές μέθοδοι που είναι διαθέσιμες και που μπορούν, εν μέρει ή εντελώς, να αντικαταστήσουν τα πειράματα πάνω στα ζώα. Τέτοια είναι η Φαρμακολογία – Κβαντική. Αυτή είναι μια καινούρια επιστήμη που χρησιμοποιεί «quantum» (μελέτη της μοριακής δομής) και υπολογιστές και έχει αρχίσει να αναπτύσσεται ραγδαία και στον τομέα της πρακτικής εφαρμογής. Ένας από τους πρωτοπόρους αυτού του ιδιαίτερα ειδικευμένου κλάδου, που συμπεριλαμβάνει τη μελέτη φαρμάκων σε μοριακό επίπεδο, είπε πρόσφατα: «Ο προγραμματισμός καινούριων φαρμακευτικών προϊόντων, όπως γίνεται σήμερα, μπορεί να περιγραφεί, χωρίς καμιά υπερβολή, ως μια σειρά από προσπάθειες στα τυφλά, βαδίζοντας στο σκοτάδι. Ένας τεράστιος αριθμός σύνθετων ενώσεων δοκιμάζεται πάνω στα ζώα, με την ελπίδα να ανακαλυφθεί κάποια σχέση μεταξύ της δομής των μορίων και της βιολογικής τους δραστηριότητας. Συχνά, πολλές χιλιάδες σύνθετων ενώσεων πρέπει να δοκιμαστούν πριν να βρεθεί ένα προϊόν που θεωρείται χρήσιμο. Οποιαδήποτε μέθοδος ικανή να μειώσει αυτό τον αριθμό θα είναι προτιμητέα και από την επιστημονική πλευρά κι από την εμπορική. Με αυτό τον σκοπό καταφέραμε να ορθολογίσουμε, μέσω θεωρητικών υπολογισμών, τη δραστηριότητα μερικών φαρμακολογικών σύνθετων ενώσεων. Αυτό βοήθησε στην εξέλιξη καινούριων προϊόντων

---

<sup>353</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologiein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 1.

που δεν χρειάστηκαν πειράματα πάνω στα ζώα και που έφτασαν σε ικανοποιητικά αποτελέσματα»<sup>354</sup>.

Μια άλλη μέθοδος είναι εκείνη της τεχνικής ανάλυσης. Αυτή η έννοια συμπεριλαμβάνει μια ολόκληρη σειρά τεχνικών που πολλαπλασιάζονται συνέχεια και τελειοποιούνται ολοένα και περισσότερο κάθε χρόνο και οι οποίες ήδη χρησιμοποιούνται σε πολλούς τομείς. Μια από τις πιο πρόσφατες εξελίξεις στον τομέα αυτό είναι η δοκιμή ακτινο – ανοσοβιολογίας ή ανάλυση κορεσμού με ραδιενεργά στοιχεία. Αυτή η μέθοδος έχει πολλές εφαρμογές, μεταξύ των οποίων τον καθορισμό ορμονών σε βιολογικά υγρά. Στην αρχή χρησιμοποιήθηκε στον τομέα των πρωτεϊνικών ορμονών και μετά επεκτάθηκε στις στεροειδείς ορμόνες. Αυτή μάλιστα η μέθοδος περιγράφηκε ως χίλιες φορές περισσότερο ευαίσθητη από τη χρήση ζώων, είναι πολύ πιο απλή και επιτρέπει κλινικές έρευνες που δεν ήταν δυνατές προηγουμένως<sup>355</sup>.

Σε πολλά από τα συστήματα, στα οποία θα αναφερθούμε ως κατωτέρω – στα λεγόμενα «μαθηματικά μοντέλα» - θα μπορούσαμε να εφαρμόσουμε όρους όπως «αυτοματοποίηση» και «αυτόματο», «προσομοίωση» και «αναλογία». Το μοντέλο διατυπώνεται με βάση τα κύρια στοιχεία που προέρχονται από κλινικές παρατηρήσεις απευθείας στον άνθρωπο, από μελέτες πάνω σε κύτταρα ή όργανα (π.χ. νεύρα, μύες) ή από διάφορες αναλύσεις (π.χ. ακτινοϊσότοπες). Μέσω αυτών των μοντέλων είναι τώρα δυνατή λ.χ. η προσομοίωση του καρδιο – κυκλοφορικού συστήματος με κληρονομικά ελαττώματα, στένωση και εμφράγματα<sup>356</sup>.

---

<sup>354</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 1 - 2.

<sup>355</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 2.

<sup>356</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 2.

Μπορούμε, συνεπώς, να παρατηρήσουμε τα αποτελέσματα και να συγκρίνουμε αυτόματα τα στοιχεία του ηλεκτροκαρδιογραφήματος, να προβλέψουμε τα αποτελέσματα μιας χειρουργικής επέμβασης πάνω σε ασθενείς που πάσχουν από καρδιακές ανεπάρκειες και να μελετήσουμε επανορθωτικές αλλαγές πάνω σε κληρονομικές καρδιοπάθειες. Εξελίχθηκαν, επίσης, μοντέλα άλλων οργάνων, όπως πνεύμονες και νεφρά, τα οποία επιτρέπουν να γίνονται βιομηχανικά πειράματα χωρίς την χρήση ζώων ή ανθρώπων<sup>357</sup>.

Επιπλέον, κατασκευάστηκαν φυσικά μοντέλα τα οποία αναπνέουν, έχουν μία πίεση αίματος που μπορούμε να τη μετρήσουμε και ίριδες ευαίσθητες στις αλλαγές πυκνότητας του οξυγόνου και φαρμάκων που ενδεχομένως χορηγήθηκαν στο αίμα. Υπάρχουν άλλα που προσομοιώνουν τα νευροφυσιολογικά φαινόμενα και επιτρέπουν τη μελέτη των νευρικών κυττάρων και των αντιδράσεων σε διάφορα ερεθίσματα. Υπάρχει μέχρι και ένα μηχάνημα που δίνει μια απάντηση καθοδηγούμενη με ερεθίσματα, την οποία «ξεχνάει», όταν το ερέθισμα απουσιάζει για ένα καθορισμένο χρονικό διάστημα<sup>358</sup>.

Ως προς τις στατιστικές αναλύσεις θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ότι πριν από λίγα χρόνια μια από τις ελάχιστες τεχνικές που αντικαθιστούσε τα πειράματα στα ζώα ήταν η κλινική παρατήρηση, συνδυασμένη με τη στατιστική ανάλυση. Σήμερα η κατάσταση είναι κάπως διαφορετική, είτε χάρη στον αριθμό και την ποικιλία των νέων προϊόντων που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε, είτε χάρη στη δυνατότητα που έχουμε να προσφύγουμε σε εναλλακτικές μεθόδους. Όμως, η αξία των στατιστικών αναλύσεων και των κλινικών παρατηρήσεων δεν έχει μειωθεί με την ανακάλυψη εναλλακτικών

---

<sup>357</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologiein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 2.

<sup>358</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 3.



τεχνικών. Αντίθετα, οι γιατροί θα πρέπει να είναι όλο και περισσότερο πεπεισμένοι να παραχωρούν στοιχεία για τις αντιδράσεις ασθενών σε φαρμακευτικά προϊόντα και, γενικά, θα έπρεπε να αναγνωριστεί ολοένα και περισσότερο η σημασία των αντικειμενικών παρατηρήσεων<sup>359</sup>.

Ένα παράδειγμα μας έρχεται από μια έρευνα σε μεγάλη κλίμακα που έγινε στις ΗΠΑ για τις αιτίες του καρκίνου και η οποία μας προσέφερε περισσότερες χρήσιμες πληροφορίες, από όλα τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν σε πολλά χρόνια δουλειάς για τον καρκίνο που προκαλούσαν τεχνητά στα ζώα. Ίσως, μερικοί δεν θεωρούν σωστό και λογικό να ταξινομήσουμε τη στατιστική έρευνα ως εναλλακτική μέθοδο, αλλά τα αποτελέσματα των μελετών που έγιναν δείχνουν συνέχεια τα όρια, την απατηλότητα και την έλλειψη εγγύησης των εκτιμήσεων που βασίζονται στη ζωοτομή<sup>360</sup>.

Αναφορικά με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, πρέπει να παραδεχτούμε ότι οι υπολογιστές κατέχουν έναν βασικό ρόλο σε πολλές από τις αναφερόμενες τεχνικές. Σε μερικές από αυτές μπορούν να θεωρηθούν μόνο ως βοηθοί, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις είναι μέρος της ίδιας της τεχνικής. Η τεχνική αυτή, δηλαδή, δεν θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς τη χρήση του υπολογιστή. Για αυτό οι υπολογιστές συνεισέφεραν πολύ στην εξέλιξη των εναλλακτικών μεθόδων. Σχετικώς αναφέρονται οι δακτυλικοί εγκέφαλοι, αναλογικοί και υβρίδιοι μαζί με τους πιο πρόσφατους μικροεπεξεργαστές. Από αυτούς γνωστότερος είναι ο δακτυλικός υπολογιστής. Κάνει μαθηματικούς υπολογισμούς, απλούς και σύνθετους, με μεγάλη ακρίβεια και ταχύτητα. Η μνήμη του μπορεί να αποθηκεύσει αμέτρητα στοιχεία, να τα παρουσιάζει όταν χρειάζεται και

---

<sup>359</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 3.

<sup>360</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 3.

να τα χρησιμοποιεί οποιαδήποτε στιγμή, ακόμη και σε επόμενες φάσεις. Τα αποτελέσματα μπορούν να εκφραστούν με αριθμούς, γραφικά ή με λέξεις, ανάλογα με την ανάγκη. Αυτοί οι επεξεργαστές μπορούν να προγραμματιστούν για τον αυτόματο έλεγχο διαφόρων διαδικασιών, είτε στο εργοστάσιο, είτε στο εργαστήριο. Ο αναλογικός υπολογιστής είναι αρκετά διαφορετικός από τον προηγούμενο. Στις εναλλακτικές μεθόδους χρησιμοποιείται για προσομοιώσεις στην προσπάθεια να μιμηθεί λειτουργικές ή μεταβολικές διαδικασίες ανάλογες με εκείνες του σώματος του ανθρώπου<sup>361</sup>. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις, ιδίως στην εκπαίδευση, μπορεί η προσομοίωση με τη συνδρομή των υπολογιστών να αντικαταστήσει τη χρήση πειραματόζωων. Έτσι στο μάθημα της Βιολογίας που διδάσκεται στα σχολεία για παράδειγμα, αντί για τη χρήση βατράχων, μπορεί να γίνει χρήση μοντέλου προσομοίωσης με υπολογιστή (“Virtual Frog Dissection Kit”). Ακόμη και στις Ιατρικές Σχολές είναι γεγονός η έναρξη της χρήσης μοντέλων προσομοίωσης με ηλεκτρονικούς υπολογιστές για εκπαιδευτικούς σκοπούς με αρκετή μάλιστα επιτυχία<sup>362</sup>.

Περαιτέρω, μπορούμε να αναφερθούμε και στα οπτικοακουστικά συστήματα, τα οποία έχουν έναν διαφορετικό ρόλο σε σύγκριση με τις άλλες προαναφερθείσες τεχνικές όσον αφορά στην αντικατάσταση πειραματόζωων. Η κύρια σημασία τους είναι η δυνατότητα μιας μεγάλης μείωσης του αριθμού των επαναληπτικών πειραμάτων. Μεταξύ των οργάνων που διευκολύνουν αυτόν τον σκοπό είναι η τηλεοπτική εγκατάσταση με κλειστό κύκλωμα, τα βιντεομαγνητόφωνα και οι ταινίες. Με αυτά τα μηχανήματα γίνονται, σε φοιτητές και επιστήμονες, επιδείξεις με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, επειδή είναι δυνατό να

---

<sup>361</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologiein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 3.

<sup>362</sup> Βλ. αναλ. Ειρήνη Χριστοδούλου (Χειρουργός), «Εναλλακτικές μέθοδοι πειραματισμού σε ζώα», ως ανωτέρω, <http://iatronet.gr>.

σταματήσει η εικόνα ή να προχωρήσει αργά ή ακόμη και να επαναληφθεί<sup>363</sup>. Δε θα χρειάζονταν τότε πειράματα πάνω σε ζώα, ούτε ως επίδειξη, ούτε ως μελέτη. Σε μερικές ακόμη περιπτώσεις, τέτοιες οπτικές μέθοδοι μπορούν να δημιουργήσουν ένα ερέθισμα για την ανακάλυψη καινούριων και σημαντικών αποτελεσμάτων χωρίς την χρήση ζώων<sup>364</sup>.

Τέλος, έχει υποστηριχθεί και η άποψη<sup>365</sup> ότι όργανα ζώων που συλλέγονται από σφαγεία είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν για πειραματικούς σκοπούς. Σχετικό παράδειγμα αποτελεί η χρήση οφθαλμών βοειδούς για την εφαρμογή εργαστηριακών τοξικολογικών εξετάσεων. Επίσης, δεν μπορεί να μην επισημανθεί και η δυνατότητα χρήσης κατώτερων οργανισμών, η οποία εγείρει και λιγότερα προβλήματα ηθικής, λόγω της χαμηλότερης θέσης τους στην εξελικτική ζωική κλίμακα. Συναφώς έχει παρατηρηθεί ότι κάποιες μελέτες μπορούν να χρησιμοποιήσουν φυτά, μικρο-οργανισμούς (όπως βακτήρια, μύκητες, έντομα, μαλάκια και ζύμες) καθώς και αυγά ζώων. Ως παράδειγμα της χρήσης βακτηρίων αναφέρεται το λεγόμενο “LALtest”<sup>366</sup> που χρησιμοποιείται για την ανίχνευση της πυρετογόνου ιδιότητας σε φάρμακα και άλλες χημικές ουσίες, ενώ παλαιότερα η εν λόγω ανίχνευση γινόταν μέσω χρήσης πειραματόζωων και δη κουνελιών<sup>367</sup>.

---

<sup>363</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 4.

<sup>364</sup> Βλ. σχετ. άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, όπως παρατίθεται στο <http://tetrapodologein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>, σελ. 4.

<sup>365</sup> Βλ. αναλ. Ειρήνη Χριστοδούλου (Χειρουργός), «Εναλλακτικές μέθοδοι πειραματισμού σε ζώα», ως ανωτέρω, <http://iatronet.gr>.

<sup>366</sup> *Limulus Amoebocyte Lysate* test.

<sup>367</sup> Βλ. αναλ. Ειρήνη Χριστοδούλου (Χειρουργός), «Εναλλακτικές μέθοδοι πειραματισμού σε ζώα», ως ανωτέρω, <http://iatronet.gr>.



Τα λεγόμενο “Leaping Bunny Logo” είναι το μόνο διεθνώς αναγνωρισμένο λογότυπο που εγγυάται στους καταναλωτές ότι δεν έγιναν δοκιμές σε ζώα για την παραγωγή οποιουδήποτε προϊόντος το φέρει. Το λογότυπο αυτό μπορεί να το δει κάποιος επάνω στη συσκευασία προϊόντος, σε διαφήμιση καθώς και σε επιλεγμένα σημεία αγορών για καλλυντικά και προϊόντα οικιακής χρήσεως ανά τον κόσμο. Χαρακτηριστικό δε είναι το γεγονός ότι μετά τα μέσα της δεκαετίας του '90, όπου τα λεγόμενα “cruelty-free” ή αλλιώς “animal friendly” προϊόντα είχαν αρχίσει να γίνονται ιδιαίτερα δημοφιλή, διάφορες εταιρείες επιδόθηκαν στο σχεδιασμό δικών τους λογοτύπων, χωρίς την παραμικρή συμμετοχή των οργανώσεων προστασίας ζώων, δημιουργώντας έτσι συχνά σύγχυση στο καταναλωτικό κοινό. Ως απάντηση αυτού του φαινομένου οκτώ οργανώσεις προστασίας ζώων ενώθηκαν ώστε να σχηματίσουν τον, σε ελληνική απόδοση, «Συνασπισμό για την ενημέρωση των καταναλωτών για τα καλλυντικά» (“Coalition for Consumer Information on Cosmetics” – CCIC). Ο εν λόγω Συνασπισμός προωθεί το ενιαίο πρότυπο και διεθνώς πλέον αναγνωρισμένο λογότυπο “Leaping Bunny”, ενώ συνάμα συνεργάζεται με διάφορες εταιρείες παγκοσμίως ώστε τα λεγόμενα “animal friendly” προϊόντα να γίνονται από τους καταναλωτές με πιο εύκολο και αξιόπιστο τρόπο αναγνωρίσιμα με την χρήση της συγκεκριμένης ένδειξης. Για αυτές αλλά και για περαιτέρω πληροφορίες βλ. σχετ. στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Συνασπισμού αυτού στο <http://leapingbunny.org> (“How it began”, “What is the Leaping Bunny Program?”, “What is the Leaping Bunny Logo?”, “Why is the Logo important?”).

## Ε. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

### 5.1 Προ του επιλόγου

Ο Ray Greek, διπλωματούχος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αλαμπάμα – Μπέρμινχαμ, έχοντας λάβει πιστοποίηση από επιτροπή στην Αναισθησιολογία με υπο – ειδικότητα στη διαχείριση του πόνου, έχοντας συμμετάσχει σε έρευνες αρχικά με ζώα και κατόπιν με ανθρώπους, έχοντας πραγματοποιήσει πολλές επιστημονικές δημοσιεύσεις, έχοντας εμφανιστεί σε πολυάριθμες τηλεοπτικές μεταδόσεις – συμπεριλαμβανομένων του BBC και του CNN – και όντας ο ίδιος από το 1996 Πρόεδρος των “Americans For Medical Advancement” (AFMA)<sup>368</sup>, όταν ερωτήθηκε σχετικά με το πώς αποφάσισε να εξετάσει την αποτελεσματικότητα των πειραμάτων στα ζώα, απάντησε τα ακόλουθα<sup>369</sup>:

«Κατά τα τέλη της δεκαετίας του '80, η σύζυγός μου Jean παρακολουθούσε την Κτηνιατρική Σχολή στο ίδιο Πανεπιστήμιο όπου δίδασκα στην Ιατρική Σχολή. Επέστρεφε σπίτι το βράδυ και συζητούσαμε για τις θεραπείες που χρησιμοποιούσαμε στους ασθενείς μας, τις διάφορες ασθένειες από τις οποίες έπασχαν, τους τρόπους με τους οποίους τους αναισθητοποιούσαμε και ου τω καθεξής. Γρήγορα παρατηρήσαμε ότι τα σκυλιά και οι γάτες ασθενείς της είχαν πολύ ελάχιστα κοινά με τους δικούς μου ασθενείς. Ασθένειες οι οποίες

---

<sup>368</sup>Πρόκειται για έναν μη κερδοσκοπικό οργανισμό που προωθεί την βιοϊατρική έρευνα και την πρακτική Ιατρική με βάση την κριτική σκέψη και την τρέχουσα κατανόηση της εξελικτικής (“evolutionary”) και αναπτυξιακής βιολογίας (“developmental biology”) και τη γονιδιωματική (“genomics”). Βλ. σχετ. <http://www.afma-curedisease.org>.

<sup>369</sup>Βλ. σχετ. Greek Ray, συνέντευξή του στο Antidote Europe αναφορικά με τα πειράματα στα ζώα και συγκεκριμένα την απάντησή του στο ερώτημα: “Could you describe to our readers how you came to question the efficacy of animal experiments? The first book you wrote (*Sacred Cows and Golden Geese: The Human Cost of Experiments on Animals*) was co-authored by your wife, who, interestingly, is a veterinarian”, <http://antidote-europe.org> στο πεδίο “interviews – Ray Greek on medical research”.

συνήθως σκότωναν ανθρώπους δεν είχαν επιπτώσεις στους ασθενείς της και φάρμακα που χρησιμοποιούσε δεν θα μπορούσαν να δοθούν για θεραπεία σε ανθρώπους. Αυτό μας οδήγησε στο ερώτημα εάν η έρευνα που επραγματοποιείτο σε ζώα, με το πρόσχημα της εύρεσης θεραπειών και θεραπευτικών αγωγών για τους ανθρώπους, ήταν λογική. Μετά από αρκετούς μήνες λεπτομερούς συζήτησης, ρώτησα πολλούς παθολόγους-ερευνητές εάν αυτό που έκαναν με τα ζώα πραγματικά οδήγησε στην ανάπτυξη θεραπειών για τους ανθρώπους. Όλοι απάντησαν ότι στη συγκεκριμένη έρευνα που διεξήγαγαν δεν οδήγησε στην ανάπτυξη θεραπειών από αυτούς τους ίδιους, αλλά μπορεί να οδήγησε σε αποτέλεσμα κάποιους επόμενους. Το γεγονός αυτό το βρήκα πολύ ενδιαφέρον γιατί αυτό που κάθε ερευνητής έλεγε ήταν ότι η έρευνα βασισμένη σε ζώα μάλλον θα βοήθησε κάποιους άλλους. Όλοι υπέθεταν δηλαδή ότι η έρευνα βασισμένη σε ζώα ήταν πάρα πολύ σημαντική σε κάποιον άλλο. Ήταν πραγματικά αρκετά αστείο το να πηγαίνεις από ερευνητή σε ερευνητή και να ακούς το ίδιο ακριβώς πράγμα»<sup>370</sup>.

Τα ζώα δηλαδή έχοντας βασικές ανατομικές και φυσιολογικές διαφορές από εμάς δεν μπορούν να προσφέρουν, μέσω των πειραμάτων σε αυτά, ασφαλείς γνώσεις για τον άνθρωπο. Έτσι αξίζει να αναρωτηθούμε τα ακόλουθα:

Θα δίναμε ποτέ για παράδειγμα στο παιδί μας κάποιο φάρμακο που θεράπευσε τον σκύλο μας ή την γάτα μας; Από ό,τι φαίνεται, μάλλον όχι. Γιατί τότε να πιστέψουμε ότι ένα φάρμακο δοκιμασμένο σε σκύλους, γάτες ή σε άλλα ζώα θα μπορεί να θεραπεύσει τον άνθρωπο<sup>371</sup>;

---

<sup>370</sup> Βλ. σχετ. Greek Ray, συνέντευξή του στο Antidote Europe αναφορικά με τα πειράματα στα ζώα και συγκεκριμένα την απάντησή του στο ερώτημα: “Could you describe to our readers how you came to question the efficacy of animal experiments? The first book you wrote (*Sacred Cows and Golden Geese: The Human Cost of Experiments on Animals*) was co-authored by your wife, who, interestingly, is a veterinarian”, όπως ανωτέρω.

<sup>371</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας, Αθήνα 2004, σελ. 41.

Θα δειπνούσαμε ευχαρίστως σε ένα εστιατόριο όπου ο μάγειρας δίνει το φαγητό για δοκιμή σε αρουραίους και κατόπιν τούτου θα μπορεί να εγγυηθεί την ασφάλεια κατανάλωσης του φαγητού; Προφανώς και όχι, διότι γνωρίζουμε ότι αυτό που τρώει ο άνθρωπος είναι διαφορετικό από αυτό που τρώει ο αρουραίος. Πράγματι, ο μαϊντανός δηλητηριάζει τον παπαγάλο, το λεμόνι τις γάτες και πολλά δηλητηριώδημανιτάρια για τον άνθρωπο μπορούν να φαγωθούν χωρίς κανέναν απολύτως κίνδυνο από αρκετά είδη ζώων. Θα διακινδυνεύαμε, άρα, τη ζωή μας εάν την εμπιστευόμασταν σε κάποιον τέτοιο μάγειρα. Οπότε, γιατί τρώμε συντηρημένα τρόφιμα σε κονσέρβες με χημικά συντηρητικά δοκιμασμένα για την ασφάλειά τους σε ζώα; Αφού γνωρίζουμε ότι πολλά από αυτά τα πρόσθετα είναι καρκινογόνα και τοξικά για εμάς<sup>372</sup>.

Επίσης, θα βάζαμε ποτέ στο πρόσωπό μας κάποια κρέμα που θεραπεύει για παράδειγμα τις πληγές στα κουνέλια; Μα αφού γνωρίζουμε ότι το δέρμα των ανθρώπων είναι διαφορετικό από εκείνο των ζώων. Τα χημικά καλλυντικά περιέχουν ουσίες που καταστρέφουν το δέρμα μας και διαπερνώντας τους πόρους του δέρματος δηλητηριάζουν τον οργανισμό προκαλώντας σοβαρές αρρώστιες, ακόμη και καρκίνο. Τότε γιατί να χρησιμοποιούμε καλλυντικά που έχουν δοκιμαστεί σε κουνέλια<sup>373</sup>;

Είμαστε διατεθειμένοι να βασανίζουμε – άμεσα ή έμμεσα- μέχρι θανάτου μια ύπαρξη, για να έχουν κάποιοι ορισμένα οφέλη; Μάλλον όχι. Γιατί να έχουμε νοοτροπία «μεσαιωνική» και εγκληματική και να ανεχόμαστε ανεξέλεγκτα πειράματα στα ζώα; Και αυτά έχουν δικαίωμα στη ζωή και με τα εν λόγω πειράματα ο άνθρωπος φαίνεται πως δεν

---

<sup>372</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 42.

<sup>373</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 42.

κερδίζει τίποτα ουσιαστικό παρά οικολογικές, φαρμακευτικές και ιατρικές καταστροφές<sup>374</sup>.

Μπορούμε και πρέπει να αλλάξουμε την περίθαλψη - και τα συναφή αυτής - για πάντα. Υπάρχει μάλιστα ένα παγκόσμιο κίνημα που ολοένα και διογκώνεται με χιλιάδες μέλη – γιατρούς, βιολόγους, χημικούς, κοινωνιολόγους και άλλους – που δουλεύουν για να δώσουν τέλος σε αυτήν την κατάσταση. Ο δρόμος για την «αληθινή» υγεία είναι η καταπολέμηση των αιτιών, παρά η καταστολή των συμπτωμάτων. Αυτό συνεπάγεται έμφαση στους ακόλουθους τομείς<sup>375</sup>:

- Βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών διαβίωσης.
- Καταπολέμηση της περιβαλλοντικής καταστροφής.
- Βελτίωση της διατροφής.
- Εκτέλεση κλινικών μελετών.
- Αποφυγή επικίνδυνων θεραπειών.
- Εκπαίδευση και συνεχής ενημέρωση για θέματα σχετικά με την υγεία.
- Προώθηση όλων των εναλλακτικών μεθόδων Ιατρικής σε όλα τα νοσοκομεία.
- Άμεση εφαρμογή όλων των αποφάσεων της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας για τη διατροφή, τη διαβίωση και την πολυφαρμακία.

Η μόνη και σωστή ιατρική είναι αυτή που βασίζεται στην κλινική παρατήρηση, στη σωστή επιδημιολογική μελέτη, στην αξιολόγηση της μέχρι σήμερα εμπειρίας μας, στην εφαρμογή και αξιοποίηση όλων των ιατρικών επιτευγμάτων σε όλους τους ανθρώπους ανεξάρτητα από την

---

<sup>374</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 43.

<sup>375</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 43.



οικονομική τους κατάσταση, την κοινωνική τους προέλευση, τη γεωγραφική τους διαμονή και το χρώμα τους<sup>376</sup>.

Και θέτουμε ως κατακλείδα στο παρόν σημείο την εξής φράση: Ο Αβραάμ Λίνκολν κάποτε είχε πει: «Είμαι υπέρ των δικαιωμάτων των ζώων, όπως και υπέρ των δικαιωμάτων των ανθρώπων. Αυτός ακριβώς είναι ο δρόμος του ολοκληρωμένου ανθρώπου»<sup>377</sup>. Μήπως τελικά έφθασε η ώρα για εμάς να γίνουμε οι «ολοκληρωμένοι» αυτοί άνθρωποι...;

## 5.2 Βασικές επιλογικές συμπερασματικές σκέψεις

Από τα ως άνω εκτιθέντα έχει καταστεί πλέον σαφές ότι ο σημερινός πολιτισμός αποδίδει ηθική σπουδαιότητα και αξία στα ζώα, πολλώ δε μάλλον σε εκείνα που ανήκουν σε υψηλή διανοητική κατάταξη και κατέχουν υψηλή θέση στη λεγόμενη βιολογική εξελικτική κλίμακα. Είναι μάλιστα γεγονός ότι όσο περισσότερο κάποιο είδος παρουσιάζει αυξημένο βαθμό αυτοσυνειδησίας, που να προσομοιάζει με εκείνον του ανθρώπου, τόσο περισσότερες είναι οι αντιδράσεις που μπορούν να εγερθούν επί ενδεχόμενων πειραματισμών επ' αυτού (θυμίζουμε στο παρόν σημείο το παράδειγμα των «ανθρωποειδών πιθήκων»). Είναι λογικό σε τέτοιου είδους ανώτερα ζώα να μπορεί να δικαιολογηθεί η πειραματική τους χρήση μόνο σε ιδιαίτερες σπάνιες και εξαιρετικές περιπτώσεις και υπό πολύ αυστηρές διατυπώσεις.

Αν πάλι ένα ζώο ανήκει σε κατώτερη βιολογική εξελικτική ομάδα, αυτό δίνει αυτόματα σε κάποιον το ελεύθερο να πραγματοποιεί ανεξέλεγκτα πειράματα στο εν λόγω ζώο και για οποιονδήποτε λόγο;

---

<sup>376</sup> Βλ. σχετ. στο βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Γιώργος Χαριτάκης, ως ανωτέρω, σελ. 44.

<sup>377</sup> Βλ. σχετ. <http://animalpress.blogspot.com> («αρχική σελίδα»).

Κατά την άποψή μας η απάντηση δεν μπορεί να είναι παρά καθέτως αρνητική. Θεωρούμε ότι η έρευνα σε ζώα θα μπορούσε ενδεχομένως να δικαιολογηθεί αποκλειστικά για επιτακτικούς λόγους υγείας (και όχι λ.χ. για καλλυντικούς σκοπούς) και να διενεργηθεί μόνο εφόσον δεν θα υπήρχε εναλλακτικός τρόπος έρευνας και στον απολύτως αναγκαίο αριθμό ζώων, ενώ θα έπρεπε συνάμα με ιδιαίτερη μέριμνα των ερευνητών να αποφεύγονται η άσκοπη ταλαιπωρία και ο πόνος αυτών καθώς και να τηρείται κάθε νομική αλλά και ηθική – δεοντολογική επιταγή σχετικά με κάθε στάδιο που αφορά στη διεξαγωγή πειραμάτων σε αυτά. Από τη στιγμή δε που είναι δυνατόν για τον ερευνητή να προσεγγίσει το ίδιο επιστημονικό αποτέλεσμα χωρίς να προκληθεί βλάβη σε κάποιο ζώο, τότε είναι ανάγκη να εξετάζεται η ύπαρξη εναλλακτικών μεθόδων που θα ικανοποιούν το κριτήριο της αναγκαιότητας πραγματοποίησης του πειράματος και θα προκρίνουν την προστασία των ζώων.

Πεποίθησή μας είναι ότι είναι πολύ σημαντική η λεγόμενη Αρχή των «τριών R» (Replacing, Reducing and Refining, δηλαδή αντικατάσταση, μείωση και βελτίωση των δοκιμών σε ζώα), όπως έχει αναφερθεί επανειλημμένως ως τώρα. Μείζονος σπουδαιότητας είναι η εξεύρεση εναλλακτικών μεθόδων αντί της διεξαγωγής δοκιμών σε ζώα. Όταν όμως κάποια εναλλακτική μέθοδος είναι αδύνατον να βρεθεί για επείγοντα ζητήματα αντιμετώπισης ασθενειών και μόνο που άπτονται της ανθρώπινης υγείας, πρέπει να μειώνεται ο αριθμός των χρησιμοποιούμενων ζώων ή να βελτιώνονται σαφώς οι μέθοδοι δοκιμών, ώστε να μην προκαλούνται, ει δυνατόν, καθόλου βλάβες στα ζώα ή στην εσχάτη των περιπτώσεων οι προκληθείσες βλάβες να είναι οι ελάχιστες δυνατές και αναπόφευκτες. Και τούτο, διότι μεταξύ άλλων, τα ζώα έχουν εγγενή αξία που πρέπει να γίνεται από όλους σεβαστή, ενώ παράλληλα και η κοινή γνώμη εκφράζει πλέον ρητά ηθικούς προβληματισμούς

σχετικά με τη χρήση ζώων σε πειραματικές διαδικασίες. Συνεπώς, τα ζώα πρέπει πάντοτε να αντιμετωπίζονται ως ευαίσθητα όντα και η χρήση τους σε πειράματα πρέπει να πραγματοποιείται μόνο σε ύστατη ανάγκη για λόγους σχετικούς με την ανθρώπινη υγεία και υπό αυστηρό επιστημονικό – ιατρικό έλεγχο σύμφωνα με τις εκάστοτε νομικές και ηθικές διατυπώσεις.

Στο βαθμό μάλιστα που φαίνεται να συναντούμε ολοένα και περισσότερο, τα τελευταία χρόνια, την άποψη πως πολλοί ερευνητές και ιατροί παραδέχονται το γεγονός ότι τα πειράματα δεν προσέφεραν τίποτα το ουσιαστικό παρά χονδροειδείς γνώσεις - διότι τα ζώα έχουν βασικές φυσιολογικές και ανατομικές διαφορές από τον άνθρωπο – μας κάνει να καταδικάζουμε με ακόμη μεγαλύτερο σθένος τους πειραματισμούς στα ζώα. Πρέπει επιτέλους να γίνει συνείδηση σε όλους μας, ότι οι δοκιμές σε ζώα δεν είναι απλή υπόθεση και δεν είναι δυνατόν να αποτελούν παρά μόνο το “ultimum refugium” των επιστημόνων για θέματα που σχετίζονται αυστηρά με την ανθρώπινη υγεία, που δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν με εναλλακτικό τρόπο και που βεβαίως ουδεμία σχέση πρέπει να έχουν με την οποιαδήποτε προσωπική ή κρατική κερδοσκοπία. Θα ήταν δε πραγματικά προτιμότερο το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων που ξοδεύονται για δοκιμές σε ζώα ανά τον κόσμο, να καταβάλλεται για την βελτίωση των υγειονομικών υπηρεσιών και για την προσπάθεια ανεύρεσης νέων εναλλακτικών πειραματικών μεθόδων ή εξέλιξης των ήδη υπαρχόντων.

Ολοκληρώνοντας, πραγματικά διερωτώμεθα αν η έπαρσή μας να θεωρούμε εαυτούς ως τα «μοναδικά πραγματικά ανώτερα όντα», αν η υπερτιμημένη μάλλον άποψη πολλών από εμάς για τους εαυτούς μας που μας οδηγεί στη μονοδιάστατη διάκριση ότι στον κόσμο υπάρχουν μονάχα τα «ανθρώπινα όντα» και τα άλλα «τα μη ανθρώπινα όντα», μας δίνει άραγε το προνόμιο να πειραματιζόμαστε ελαφρά τη καρδία και για τον

οποιονδήποτε λόγο στα ζώα; Γιατί νομιμοποιούμαστε να πράξουμε κάτι τέτοιο; Μήπως γιατί τα ζώα δεν έχουν έναρθρο λόγο να υπερασπίσουν τον εαυτό τους και να μας δηλώσουν στη γλώσσα μας ότι «όχι, δεν έχετε την συγκατάθεσή μας να πειραματιστείτε επάνω μας»; Μήπως πάλι γιατί δεν έχουν «τσέπες» για να μας πληρώσουν ώστε να τα υπερασπίσουμε εμείς οι «πραγματικά ανώτεροι όντες»; Ή μήπως γιατί εμείς οι «πραγματικά ανώτεροι όντες» δεν είμαστε τελικά και τόσο «πραγματικά» ανώτεροι μιας και από ό,τι φαίνεται στερούμαστε παιδείας και συνειδήσεως επί του θέματος; Τα συμπεράσματα, όλα δικά σας...

**ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ**  
**ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ**  
**ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ**

- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Επιτροπή Ερευνών, «Κώδικας Δεοντολογίας στην έρευνα», έκδοση 2<sup>η</sup>, Θεσσαλονίκη 2010. Για το ίδιο επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης <http://auth.gr> αναφορικά με “research deontology principles”.
- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, «Κώδικας Ηθικής και Δεοντολογίας ερευνών», Σεπτέμβριος 2009. Για το ίδιο επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης <http://duth.gr> αναφορικά με τον «Κώδικα Ηθικής και Δεοντολογίας ερευνών» (ethics code).
- ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, «Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ» , επιμέρους πεδίο «ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ», στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω Επιτροπής <http://www.bioethics.gr> .
- ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, «Εισήγηση για την μεταχείριση των ζώων στην έρευνα», λέξη- κλειδί «Πειραματόζωα:μεταχείριση», στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω Επιτροπής <http://www.bioethics.gr> .
- ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, «Γνώμη για την ηθική της έρευνας στις βιολογικές επιστήμες», Ιούνιος 2008 - Εθνικό Τυπογραφείο, και για το ίδιο επίσης στο πεδίο ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ – ΓΝΩΜΕΣ, επιλογή «Ηθική της έρευνας στις βιολογικές επιστήμες», στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω Επιτροπής <http://www.bioethics.gr> .

- ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ, «Υπόδειγμα κώδικα δεοντολογίας για την έρευνα στις βιολογικές επιστήμες», Οκτώβριος 2008, στο πεδίο ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ – ΓΝΩΜΕΣ, επιλογή «Ηθική της έρευνας στις βιολογικές επιστήμες», στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω Επιτροπής <http://www.bioethics.gr> .
- Ελληνιάδου Έλενα, Κλεφτάκη Ζωή, Μπαλζίκας Νικόλαος, «Η συμβολή των παιδαγωγικών προσεγγίσεων για την κατανόηση του φαινομένου της μάθησης», Πανεπιστημιακό Κέντρο Επιμόρφωσης (ΠΑ.ΚΕ) Αθήνας, Αθήνα, Ιανουάριος 2008. Επίσης για το ίδιο <http://sch.gr> .
- Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, «Κώδικας Δεοντολογίας ερευνών», Γραμματεία της Ε.Δ.ΕΙ.Λ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 2005. Για το ίδιο επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων <http://uoi.gr> αναφορικά με τον Κώδικα Δεοντολογίας ερευνών.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Ευρωπαϊκή Ένωση στην Ελλάδα, άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύει την προστασία των πειραματόζωων», στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της European Commission (Ευρωπαϊκής Επιτροπής) <http://ec.europa.eu>.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο – Γραφείο Ενημέρωσης στην Ελλάδα, άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Λιγότερα πειραματόζωα στη διεξαγωγή επιστημονικών πειραμάτων», στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω Γραφείου Ενημέρωσης στην Ελλάδα <http://www.Europarl.gr> .
- Europa Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ , «Καλλυντικά προϊόντα (από το 2013)», στο πεδίο «EUROPA > Σύνοψη της νομοθεσίας της ΕΕ > Καταναλωτές > Επισήμανση και συσκευασία προϊόντων», στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://europa.eu>

- (legislation\_summaries/consumers/product\_labelling\_and\_packaging).
- Ζουμπουλάκης Δ., «Louis Pasteur και λυσσικές πληροφορίες», Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών 55, 2008. Επίσης για το ίδιο <http://iatrikionline.gr>.
  - Καραμήτσος Δ. Θ. , «Η ιστορία της ανακάλυψης της ινσουλίνης», Ελληνικά Διαβητολογικά Χρονικά 22, 2, 2009. Επίσης για το ίδιο <http://ngda.gr> (επίσημος διαδικτυακός τόπος Διαβητολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος – Δ.Ε.Β.Ε.) .
  - «Λεξικό της κοινής νεοελληνικής», Νέα Ελληνική Γλώσσα, ΠΥΛΗ για την Ελληνική Γλώσσα, λήμμα «ζώο» (Λεξικό Τριανταφυλλίδη) στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://greek-language.gr> . Το εν λόγω έργο «Πύλη για την ελληνική γλώσσα και τη γλωσσική εκπαίδευση» έχει ενταχθεί στο πρόγραμμα για την κοινωνία της πληροφορίας, συγχρηματοδοτείται από την Ε.Ε. και υλοποιείται από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
  - «Λεξικό της κοινής νεοελληνικής», Νέα Ελληνική Γλώσσα, ΠΥΛΗ για την Ελληνική Γλώσσα, λήμμα «πρωτεύοντα» (Λεξικό Τριανταφυλλίδη) στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://greek-language.gr> .
  - «Λεξικό της κοινής νεοελληνικής», Νέα Ελληνική Γλώσσα, ΠΥΛΗ για την Ελληνική Γλώσσα, λήμμα «σπονδυλωτός-ή-ό» (Λεξικό Τριανταφυλλίδη) στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://greek-language.gr> .
  - Μονογιός Ε., άρθρο υπό τον τίτλο «Νομοθετικό πλαίσιο για τη διεξαγωγή πειραματικών πρωτοκόλλων με ζώα εργαστηρίου και για τη διαχείριση των πτωμάτων», Ελληνική Κτηνιατρική Εταιρεία (ΕΚΕ), στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της Ελληνικής Κτηνιατρικής Εταιρείας <http://www.hvms.gr> .

- Πανεπιστήμιο Κρήτης, «Κώδικας Δεοντολογίας της έρευνας», που εγκρίθηκε στην 299/22.03.2012 συνεδρίαση της Συγκλήτου. Για το ίδιο επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Πανεπιστημίου Κρήτης <http://uoc.gr> αναφορικά με τον «Κώδικα Δεοντολογίας της έρευνας» (elce).
- Παπανικολάου Έλενα, κεφάλαιο της ομιλία της με επιμέρους τίτλο «Εισαγωγή στη θεωρία του Τομ Ρέϊγκαν», από τα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», Αθήνα 24 Ιουνίου 2009, Ελληνοαμερικανική Ένωση, με τη συνεργασία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών – Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας καθώς και της Ελληνικής Εταιρείας Ηθικής.
- Περρέα Ν. Δέσποινα (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών και Διευθύντρια Εργαστηρίου Πειραματικής Ιατρικής και Χειρουργικής Ερεύνης «Ν. Σ. ΧΡΗΣΤΕΑΣ»), «Εναλλακτικές Μέθοδοι», <http://experimentalphysiology.gr>.
- Πρεβεδούρου Ε. , άρθρο υπό τον τίτλο «ΔΕΚ Υπόθ. C – 354/99, απόφ. 18.10.2001 [Παράλειψη ορισμού αρμόδιας αρχής ελέγχου πειραμάτων]» (υπό σημείωση Πρεβεδούρου Ε.), «Περιβάλλον & Δίκαιο», τεύχος 1/2002 Ιανουάριος – Φεβρουάριος – Μάρτιος, ενότητα Δ' ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ, Κοινοτική, Προστασία πειραματόζωων, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Πρεβεδούρου Ε. , άρθρο υπό τον τίτλο «ΔΕΚ Υπόθ. C – 152/2000, απόφ. 12.9.2002 [Πλημμελής μεταφορά οδηγίας]» (υπό σημείωση



Πρεβεδούρου Ε.), «Περιβάλλον & Δίκαιο», τεύχος 1/2003 Ιανουάριος – Φεβρουάριος – Μάρτιος, ενότητα Δ' ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ, Προστασία πειραματόζωων, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

- Πρωτοπαπαδάκης Ευάγγελος, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Μεταξύ ανθρωποκεντρικής και οικοκεντρικής ηθικής : Τα δικαιώματα των ζώων», από τα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», Αθήνα 24 Ιουνίου 2009, Ελληνοαμερικανική Ένωση, με τη συνεργασία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών – Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας καθώς και της Ελληνικής Εταιρείας Ηθικής.
- Ρέϊγκαν Τομ, κεφάλαιο της ομιλίας του με επιμέρους τίτλο «Άδεια κλουβιά: Μια εισαγωγή στα δικαιώματα των ζώων», από τα «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΩΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ», συνδιοργάνωση των ΜΚΟ, ΠΟΦΥΖΩ και ΣΟΛΩΝ, γενικός τίτλος «ΑΝΘΡΩΠΟΙ – ΖΩΑ – ΦΥΣΗ, Από τον Ανθρωποκεντρισμό στον Οικοβιοκεντρισμό, Για τα δικαιώματα της φύσης και της ζωής», Αθήνα 24 Ιουνίου 2009, Ελληνοαμερικανική Ένωση, με τη συνεργασία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών – Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας καθώς και της Ελληνικής Εταιρείας Ηθικής.

- Τάκη Βάσω, άρθρο υπό τον γενικό τίτλο «Η νομική προστασία των ζώων στην Ελλάδα», παρατηρήσεις υπό τον ειδικό τίτλο «Πειραματόζωα», <http://solon.org.gr> .
- Χαριτάκης Γιώργος, βιβλίο υπό τον τίτλο «Πειράματα στα ζώα; Όχι, ευχαριστώ! Μια εναλλακτική πρόταση στο χώρο της υγείας», Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας, Αθήνα 2004.
- Χαριτάκης Γιώργος, άρθρο υπό τον τίτλο «Πειράματα: Υπάρχουν εναλλακτικές μέθοδοι;», Γιατρός, Ιδρυτικό μέλος της Επιτροπής Ιατρών για υπεύθυνη Ιατρική, το οποίο δημοσιεύθηκε στο τεύχος 14 του περιοδικού «Φύση και Οικολογία», όπως παρατίθεται στο ηλεκτρονικό περιοδικό «Τετραποδολογείν», για την προαγωγή ζωοφιλικής και περιβαλλοντικής συνείδησης, στο <http://tetrapodologein.blogspot.gr> και στο <http://www.petcorner.gr>.
- Χριστοδούλου Ειρήνη (Χειρουργός), «Εναλλακτικές μέθοδοι πειραματισμού σε ζώα», ημερομηνία δημοσίευσης του εν λόγω άρθρου 20 Απριλίου 2007, <http://iatronet.gr> .

**ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ**  
**BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ**  
**ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ**

- Abele Travis and Michelle Miller Michelle, “Transgenic animals”, An Interactive Qualifying Project Report Submitted to the Faculty of WORCESTER POLYTECHNIC INSTITUTE (WPI), στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω πολυτεχνικού ινστιτούτου <http://wpi.edu> .
- British Union for the Abolition of Vivisection (BUAV), “Humane Science”, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω ομάδας προστασίας και υπεράσπισης των ζώων με βασικό της στόχο την κατάργηση των πειραμάτων σε αυτά <http://buav.org> .
- British Union for the Abolition of Vivisection (BUAV), “ABOUT BUAV”, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://buav.org> .
- Burkholz Herbert, "Giving Thalidomide a Second Chance", FDA Consumer (US Food and Drug Administration), June 1997,. [http://www.fda.gov/fdac/features/1997/697\\_thal.html](http://www.fda.gov/fdac/features/1997/697_thal.html). Retrieved 2006-09-21. Για το ίδιο επίσης <http://thebody.com> (“Giving Thalidomide a Second Chance”, Burkholz Herbert), όπως το εν λόγω άρθρο προωθήθηκε ακριβώς από το FDA.
- Canadian Council of Animal Care (CCAC), “Alternative Method Validation”, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του CCAC στο <http://ccac.ca> (3rs).
- Carbone Larry, “What Animals Want: Expertise and Advocacy in Laboratory Animal Welfare Policy”, Oxford University Press, 2004. Για το ίδιο επίσης στον διαδικτυακό τόπο <http://books.google.gr> .

- Cohn Meredith, " Alternatives to Animal Testing Gaining Ground," The Baltimore Sun, 26 August 2010, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω εφημερίδας <http://baltimoresun.com> και στο πεδίο "HEALTH".
- Cooper Sylvia, "Pets crowd animal shelter", The Augusta Chronicle, August 1, 1999. Επίσης για το ίδιο και στον διαδικτυακό τόπο <http://books.google.gr> .
- Gillham Christina, "Bought to be sold", Newsweek, February 16, 2006, στον διαδικτυακό τόπο <http://thedailybeast.com> .
- Greek Ray, συνέντευξη στο Antidote Europe αναφορικά με τα πειράματα στα ζώα, ιδιαίτερης προσοχής δε η απάντησή του στο ερώτημα: "Could you describe how you came to question the efficacy of animal experiments? The first book you wrote (Sacred Cows and Golden Geese: The Human Cost of Experiments on Animals) was co-authored by your wife, who, interestingly, is a veterinarian", <http://antidote-europe.org> στο πεδίο "interviews – Ray Greek on medical research".
- Hajar Rachel, "Animal testing and medicine", στον επίσημο διαδικτυακό τόπο <http://nih.gov> ( PMC , US National Library of Medicine National Institutes of Health).
- Harvard University, THE GREY BOOK, "GUIDELINES FOR THE USE OF NON-HUMAN VERTEBRATE ANIMALS IN RESEARCH AND TEACHING", revised April 19, 2006, υποκεφάλαιο "Care and Humane Treatment of Animals", στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Harvard University <http://harvard.edu> αναφορικά με greybook – chapter viii.
- Institute for Laboratory Animal Research, "Science, Medicine, and Animals", Published by the National Research Council of the

- National Academies 2004, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο National Academies Press (NAP) <http://books.nap.edu> .
- Institute for Laboratory Animal Research of the “US National Academy of Sciences”, “Mission and core values”, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω Ινστιτούτου στο <http://nas.edu> .
  - Jaenisch Rudolf and Mintz Beatrice, "Simian virus 40 DNA sequences in DNA of healthy adult mice derived from preimplantation blastocysts injected with viral DNA". Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, Vol. 71, No. 4, April 1974. Για το ίδιο επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο National Institutes of Health (NIH) <http://nih.gov> ( PMC , US National Library of Medicine National Institutes of Health).
  - laboratory primate advocacy group (lpag), “History of non human animal research”, στο <http://lpag.org> .
  - McNaughton David & Rawling Piers, “The Oxford Handbook of Ethical Theory”, D. Copp(ed), chapter 15 υπό τον τίτλο κεφαλαίου “DEONTOLOGY”, Oxford University Press, 2006. Για το ίδιο επίσης στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του «Πανεπιστημίου του Κολοράντο» (“University of Colorado”) <http://colorado.edu> και συγκεκριμένα στον τομέα της «Φιλοσοφίας» (“Philosophy”).
  - Massachusetts Institute of Technology (M.I.T.), biography of Rudolf Jaenisch στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του M.I.T. <http://mit.edu> στο πεδίο “biology- Rudolf Jaenisch”.
  - National Aeronautics and Space Administration (NASA), “A brief history of animals in space”, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της NASA <http://nasa.gov> .
  - People for the Ethical Treatment of Animals (PETA), “ABOUT PETA”, πεδίο “MISSION STATEMENT”, στον επίσημο

διαδικτυακό τόπο του εν λόγω οργανισμού για τα δικαιώματα των ζώων <http://peta.org> .

- People for the Ethical Treatment of Animals (PETA), “Does animal experimentation save human lives?”, Frequently Asked Questions (FAQ), στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω οργανισμού για τα δικαιώματα των ζώων <http://peta.org> .
- Physicians Committee for Responsible Medicine (PCRM), "Animal experimentation issues", στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω μη κερδοσκοπικού οργανισμού που προάγει την προληπτική Ιατρική και τις εναλλακτικές μεθόδους για την έρευνα στα ζώα <http://pcrm.org> .
- Science Daily, “Dolly the sheep”, στον αμερικάνικο διαδικτυακό τόπο <http://sciencedaily.com> , που αφορά σε άρθρα και θέματα σχετικά με την εν γένει επιστημονική έρευνα και τις σχετικές εξελίξεις, στο πεδίο “science reference”.
- Strangas Jean (Στράγγας Ιωάννης), “ARCHIVES DE PHILOSOPHIE DU DROIT”, TOME 34, le sujet de droit, publie avec le concours du C.N.R.S., SIREY 1989, άρθρο του με τίτλο “Les implications philosophiques de la notion de sujet de droit”.
- The Coalition for Consumer Information on Cosmetics (CCIC), “How it began”, “What is the Leaping Bunny Program?”, “What is the Leaping Bunny Logo?”, “Why is the Logo important?”, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω Συνασπισμού στο <http://leapingbunny.org> .
- The Humane Society of the United States, "Biomedical research", στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του εν λόγω οργανισμού υπεράσπισης των ζώων διεθνώς <http://humansociety.org> .

- The Royal Society, “The use of non-human animals in research: a guide for scientists”, 27 February, 2004, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω εταιρείας στο <http://royalsociety.org> .
- The Royal Society, “About the Royal Society”, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της εν λόγω εταιρείας στο <http://royalsociety.org> .
- United Kingdom Parliament, "Chapter 1: Introduction", Select Committee on Animals In Scientific Procedures Report, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Κοινοβουλίου του Ηνωμένου Βασιλείου <http://parliament.uk> , στο πεδίο “publications”.
- U.S. Food and Drug Administration (FDA – U.S. Department of Health and Human Services), “Taste of Raspberries, Taste of Death. The 1937 Elixir Sulfanilamide Incident”, FDA Consumer magazine June 1981 Issue, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του U.S. Food and Drug Administration (FDA) <http://fda.gov> και στο πεδίο “sulfanilamide disaster”. Το FDA είναι υπεύθυνο για να προστατεύει και να προάγει τη δημόσια υγεία μέσω της ρύθμισης και της εποπτείας επί της ασφαλείας των τροφίμων, των προϊόντων του καπνού, των συμπληρωμάτων διατροφής, των φαρμάκων, των εμβολίων, των ιατρικών συσκευών κλπ.
- Watson Stephanie, “Science and society. ANIMAL TESTING. Issues and Ethics”, 2009, The Rosen Publishing Group, New York. Επίσης για το ίδιο και στον διαδικτυακό τόπο <http://books.google.gr> .

## ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

- <http://animalpress.blogspot.com> .
- <http://antidote-europe.org> .
- <http://auth.gr> .
- <http://baltimoresun.com> .
- <http://books.google.gr> .
- <http://books.nap.edu> .
- <http://buav.org> .
- <http://ccac.ca> .
- <http://colorado.edu> .
- <http://curia.europa.eu> .
- <http://dsanet.gr> .
- <http://duth.gr> .
- <http://ec.europa.eu> .
- [http://en.wikipedia.org/wiki/Animal\\_testing](http://en.wikipedia.org/wiki/Animal_testing) .
- <http://et.gr> .
- <http://ethics.duth.gr> .
- <http://eur-lex.europa.eu> .
- <http://europa.eu> .
- <http://experimentalphysiology.gr> .
- <http://fda.gov> .
- <http://greek-language.gr> .



- <http://harvard.edu> .
- <http://humansociety.org> .
- <http://iatrikionline.gr> .
- <http://iatronet.gr> .
- <http://leapingbunny.org> .
- <http://lpag.org> .
- <http://mit.edu> .
- <http://nas.edu> .
- <http://nasa.gov> .
- <http://ngda.gr> .
- <http://nih.gov> .
- <http://parliament.uk> .
- <http://petα.org> .
- <http://pcrm.org> .
- <http://royalsociety.org> .
- <http://sch.gr> .
- <http://sciencedaily.com>
- <http://solon.org.gr> .
- <http://tetrapodologein.blogspot.gr> .
- <http://thebody.com>
- <http://thedailybeast.com> .

- <http://uoc.gr> .
- <http://uoi.gr> .
- <http://wpi.edu> .
- <http://www.afma-curedisease.org> .
- <http://www.bioethics.gr> .
- [http://www.fda.gov/fdac/features/1997/697\\_thal.html](http://www.fda.gov/fdac/features/1997/697_thal.html). Retrieved 2006-09-21.
- <http://www.Europarl.gr>
- <http://www.greenpage.gr> .
- [http://www.greenpage.gr/eglimata\\_epistimhs.htm](http://www.greenpage.gr/eglimata_epistimhs.htm) .
- <http://www.hvms.gr> .
- <http://www.petcorner.gr> .

## ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- π.δ. 160/1991.
- Ν. 2015/1992 (χωρίς την αντίστοιχη γαλλική διατύπωση).
- π.δ. 321/2001.
- π.δ. 211/2006.
- Υ.Α. 8668/2007.
- Οδηγία 86/609/ΕΟΚ.
- Οδηγία 93/35/ΕΟΚ.
- Οδηγία 98/44/ΕΚ.
- Οδηγία 2003/15/ΕΚ.
- Οδηγία 2010/63/ΕΕ.
- Κανονισμός 1774/2002/ΕΚ (χωρίς τις σελ. L273/12 – L273/95 που δεν μας αφορούν στην παρούσα).
- Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1223/2009 (χωρίς τα επιμέρους παραρτήματα II – X).
- ΔΕΚ, Υπόθ. C-354/1999, απόφ. 18.10.2001.
- ΔΕΚ, Υπόθ. C-152/2000, απόφ. 12.9.2002.
- ΔΕΚ, Υπόθ. C-205/2001, απόφ. 16.1.2003.
- ΔΕΚ, Υπόθ. C-244/2003, απόφ. 24.5.2005.